

**TC
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYALBİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
SANAT TARİHİ BİLİM DALI**

**ARTVİN İLİ BORÇKA VE HOPA İLÇELERİ CAMİLERİNDE
AHŞAP SÜSLEMELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Demet TAŞKAN**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Seyfi BAŞKAN**

Ankara–2011

ONAY

Demet Taşkan tarafından hazırlanan “Artvin İli Borçka Ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süslemeler” başlıklı bu çalışma, 17/02/2011 tarihinde yapılan savunma sınav sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Sanat Tarihi Anabilim/Sanat Tarihi Bilim dalında *Yüksek Lisans* tezi olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a]

.....

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)
Prof. Dr. Halit ÇAL

[İ m z a]

.....

[Unvanı, Adı ve Soyadı]
Yrd. Doç. Dr. Seyfi BAŞKAN

[İ m z a]

.....

[Unvanı, Adı ve Soyadı]
Doç. Dr. Abdülkadir DÜNDAR

ÖNSÖZ

Türk süsleme sanatları içerisinde ahşabın önemli bir yeri vardır, özellikle Karadeniz Bölgesi'nde malzemenin bolluğu nedeniyle, dini yapıların yanında sivil mimaride de, yoğun bir şekilde kullanımı söz konusudur.

Ne yazık ki bölgede yer alan ve Sanat Tarihi bakımından önem teşkil eden birçok yapı hak ettiği önemi görememektedir. Ahşap malzemenin zaman içinde yıpranmaya maruz kalması, bilinçsiz bir şekilde halk tarafından yapılan onarımlar ve maalesef yerlerine yapılacak olan yeni yapılar nedeniyle tarihi değer taşıyan yapıların yıkılmasıyla birçoğu günümüze ulaşamamıştır. Bugün mevcut olan eserlerden bir kısmı vakıflar tarafından tescil edilmişken, henüz vakıfların tescil etmediği eserle de mevcuttur. İnce bir ahşap işçiliğine sahip bölge eserlerinin, incelenip belgelenerek sanat tarihi literatürüne sunulması, Türk sanatındaki hak ettiği yere konulması açısından önem teşkil etmektedir.

Araştırmamızı teşkil eden Artvin Hopa ve Borçka İlçelerindeki tarihi dokuya sahip ahşap camilerin bir kısmının yok edildiği ve mevcut kalabilenlerin eğer gerekli ilgi gösterilmediği takdirde aynı kadere ortak olacağına anlaşılması bizi böyle bir çalışma yapmaya teşvik etmiştir. Bu durumu gözler önüne sererek beni böyle bir çalışmaya teşvik eden, araştırmamızın her aşamasında yardımını, ilgisini eksik etmeyerek çalışmamıza ışık tutan tez danışmanım Sn. Yrd. Doç. Dr. Seyfi BAŞKAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmamın her aşamasında maddi ve manevi imkânlarını esirgemeyerek bana her zaman destek veren sevgili aileme, alan araştırması sırasında her an yanımda olan ve beni Artvin'de misafir eden ÖZTÜRK ailesinin tüm fertlerine, Muratlı (Maradit) Köyü halkına ve Camili (Macahel) Köyü'ne ulaşımızı sağlayan ve bizi misafir eden Sn. Mustafa ŞİMŞEK ve ailesine sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Çalışmam sırasında gösterdikleri yakın ilgiden dolayı Vakıflar Genel Müdürlüğü çalışanlarına, Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu çalışanlarından Sn. Serkan CAMCI'ya ve araştırma süresince her konuda yardımını esirgemeyen misafirperver Artvin halkına ayrıca teşekkür ederim.

Demet Taşkan

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	v
HARİTA LİSTESİ	vi
FOTOĞRAF LİSTESİ	vii
ÇİZİM LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARTVİN TARİHİ İLE İLGİLİ KISA BİLGİLER	4
--	---

İKİNCİ BÖLÜM

2. ARTVİN İLİ BORÇKA VE HOPA İLÇELERİ CAMİLERİNDE AHŞAP SÜSLEMELER	8
2.1. Borçka Camileri	8
2.1.1. Camili (Macahel) Köyü Camisi	8
2.1.1.1. Ahşap Süslemeleri	9
2.1.1.1.1. Kapı	9
2.1.1.1.2. Mihrap	9
2.1.1.1.3. Minber	10
2.1.1.1.4. Vaaz Kürsüsü	11
2.1.1.1.5. Mahfil	12
2.1.1.1.6. Tavan ve Kubbe	12
2.1.1.1.7. Pencere Altı Kafesi	13
2.1.1.1.8. Duvarda Bulunan Panolar	14
2.1.2. Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü Camisi	15
2.1.2.1. Ahşap Süslemeleri	16
2.1.2.1.1. Kapı	16
2.1.2.1.2. Mihrap	17
2.1.2.1.3. Minber	18
2.1.2.1.4. Mahfil	19

2.1.2.1.5. Sütunlar	20
2.1.3. Düzköy Merkez Camisi	21
2.1.3.1. Ahşap Süslemeleri	22
2.1.3.1.1. Kapı	22
2.1.3.1.2. Mihrap	23
2.1.3.1.3. Minber	24
2.1.3.1.4. Tavan Göbeği	25
2.1.3.1.5. Mahfil	25
2.1.3.1.6. Sütunlar	26
2.1.3.1.7. Pencere Korkulukları	26
2.1.4. Fındıklı Köyü Camisi	27
2.1.4.1. Ahşap Süslemeleri	28
2.1.4.1.1. Minber	28
2.1.4.1.2. Tavan Göbeği	28
2.1.4.1.3. Mahfil	29
2.1.5. Merkez (Aşağı) Camisi	30
2.1.5.1. Ahşap Süslemeleri	31
2.1.6. Muratlı (Maradit) Köyü Camisi	32
2.1.6.1. Ahşap Süslemeleri	34
2.1.6.1.1. Kapı	34
2.1.6.1.2. Mihrap	35
2.1.6.1.3. Minber	36
2.1.6.1.4. Mahfil	39
2.1.6.1.5. Vaaz Kürsüsü	40
2.1.6.1.6. Kubbe	40
2.2. Hopa Camileri	42
2.2.1. Aşağı Sundura Camisi	42
2.2.1.1. Ahşap Süslemeleri	43
2.2.1.1.1. Kapı	43
2.2.1.1.2. Mahfil	43
2.2.1.1.3. Minber	44

2.2.1.1.4. Kubbe	44
2.2.2. Esenkıyı Köyü Yukarı Camisi	45
2.2.2.1. Ahşap Süslemeleri	46
2.2.2.1.1. Kapı	46
2.2.2.1.2. Minber	46
2.2.2.1.3. Mahfil	47
2.2.3. Orta Hopa Camisi	48
2.2.3.1. Ahşap Süslemeleri	49
2.2.3.1.1. Kapı	49
2.2.3.1.2. Mahfil	49
2.2.3.1.3. Minber	49
2.2.3.1.4. Kubbe	49
2.2.3.1.5. Tavan	50
2.2.4. Sugören Köyü Camisi	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME	53
3.1. Ahşap Süslemenin Görüldüğü Mimari Unsurlar	60
3.1.1. Kapı	60
3.1.2. Mihrap	62
3.1.3. Minber	64
3.1.4. Mahfil	67
3.1.5. Sütunlar	68
3.1.6. Kubbe ve Tavan	69
3.2. Teknik	70
3.3. Motif ve Kompozisyon	72
3.3.1. Geometrik Motifler	72
3.3.2. Bitkisel Motifler	72
3.3.3. Nesneli Motifler	74
3.4. Usta İsimleri	88

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SONUÇ	90
5. KAYNAKÇA	93
6. HARİTALAR	101
7. TABLOLAR	103
8. FOTOĞRAFLAR	107
9. ÇİZİMLER	158
10.ÖZET	171
11.ABSTRACT	173

KISALTMALAR

Abd.	Abidevi
a.g.b.	Adı Geçen Belge
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
Bil.	Bilimler
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
DTCF	Dil Tarih Ve Coğrafya Fakültesi
Enst.	Enstitü
İ.Ö.	İsa'dan Önce
İşl.	İşleri
OMÜ	On Dokuz Mayıs Üniversitesi
s.	Sayfa
S.	Sayı
Sos.	Sosyal
TTAED	Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi
Üni.	Üniversite
V.G.M.	Vakıflar Genel Müdürlüğü
Yp.	Yapı
yy.	Yüzyıl

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Borçka Köyleri Haritası ve Köylerin Merkeze Olan Uzaklıkları (Google Maps'den işlenerek verilmiştir.)

Harita 2: Hopa ve Köyleri Haritası (Google Maps'den işlenerek verilmiştir.)

FOTOĞRAF LİSTESİ

- Fotoğraf 1:** Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Güney Cepheden Görünüm
- Fotoğraf 2:** Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Kuzey Cepheden Görünüm
- Fotoğraf 3:** Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Kapısı Genel Görünümü
- Fotoğraf 4:** Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Mihrap ve Minber Genel Görünümü
- Fotoğraf 5:** Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Minber Aynalığının Görünümü
- Fotoğraf 6:** Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Kadınlar Mahfili Genel Görünümü
- Fotoğraf 7:** Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Vaaz Kürsüsü Genel Görünümü
- Fotoğraf 8:** Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Kubbesinden Genel Görünüm
- Fotoğraf 9:** Borçka, Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü Camisi Dış Cepheden Genel Görünüm
- Fotoğraf 10:** Borçka, Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü Camisi Kapısından Genel Görünüm
- Fotoğraf 11:** Borçka, Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü Camisi Kapı Kanadı Detay Görünümü
- Fotoğraf 12:** Borçka, Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü Camisi İç Mekân Genel Görünümü
- Fotoğraf 13:** Borçka, Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü Camisi Mahfil Köşkü Genel Görünümü
- Fotoğraf 14:** Borçka, Düzköy Merkez Camisi Batı Cephe Genel Görünümü
- Fotoğraf 15:** Borçka, Düzköy Merkez Camisi Doğu Cephe Genel Görünümü
- Fotoğraf 16:** Borçka, Düzköy Merkez Camisi Kapısı Genel Görünümü
- Fotoğraf 17:** Borçka, Düzköy Merkez Camisi Mihrap Genel Görünümü
- Fotoğraf 18:** Borçka, Düzköy Merkez Camisi Minber Genel Görünümü

Fotoğraf 19: Borçka, Düzköy Merkez Camisi Mahfil Köşkü Genel Görünümü

Fotoğraf 20: Borçka, Düzköy Merkez Camisi Tavan Genel Görünümü

Fotoğraf 21: Borçka, Fındıklı Köyü Camisi Dış Cephe Genel Görünümü

Fotoğraf 22: Borçka, Fındıklı Köyü Camisi İç Cephe Genel Görünümü

Fotoğraf 23: Borçka, Fındıklı Köyü Camisi Minber Genel Görünümü

Fotoğraf 24: Borçka, Fındıklı Köyü Camisi Mahfil Köşkü Genel Görünümü

Fotoğraf 25: Borçka, Fındıklı Köyü Camisi Tavan Genel Görünümü

Fotoğraf 26: Borçka, Merkez Camisi Dış Cephe Genel Görünümü

Fotoğraf 27: Borçka, Merkez Camisi Mahfil Genel Görünümü

Fotoğraf 28: Borçka, Merkez Camisi Mahfil Süslemelerinden Detay

Fotoğraf 29: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Dış Cephe Genel Görünümü

Fotoğraf 30: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Kapı Genel Görünümü

Fotoğraf 31: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Kuzeydoğu Cephe Kapı

Fotoğraf 32: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Kuzeybatı Cephe Kapı

Fotoğraf 33: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Mihrap Genel Görünümü

Fotoğraf 34: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Mihrap Bordürleri Detay

Fotoğraf 35: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Minber Genel Görünümü

Fotoğraf 36: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Minber Girişi

Fotoğraf 37: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Minber Aynalık Detay

Fotoğraf 38: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Minber Aynalık Detay

Fotoğraf 39: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Minber Aynalık Detay

Fotoğraf 40: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Minber Korkuluğu Detay

Fotoğraf 41: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Vaaz Kürsüsü Genel Görünümü

Fotoğraf 42: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Vaaz Kürsüsü Detay

Fotoğraf 43: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Mahfil Genel Görünümü

Fotoğraf 44: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Mahfil Detay

Fotoğraf 45: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Kubbe Genel Görünümü

Fotoğraf 46: Hopa, Aşağı Sundura Camisi Dış Cephe Genel Görünümü

Fotoğraf 47: Hopa, Aşağı Sundura Camisi Kapı Genel Görünümü

Fotoğraf 48: Hopa, Aşağı Sundura Camisi Mahfil Genel Görünümü

Fotoğraf 49: Hopa, Esenkıyı Köyü Yukarı Camisi Dış Cephe Genel Görünümü

Fotoğraf 50: Hopa, Esenkıyı Köyü Yukarı Camisi Kapı Genel Görünümü

Fotoğraf 51: Hopa, Esenkıyı Köyü Yukarı Camisi İç Mekân Genel Görünümü

Fotoğraf 52: Hopa, Esenkıyı Köyü Yukarı Camisi Minber Girişi

Fotoğraf 53: Hopa, Esenkıyı Köyü Yukarı Camisi Minber Aynalıği

Fotoğraf 54: Hopa, Esenkıyı Köyü Yukarı Camisi Mahfil Genel Görünümü

Fotoğraf 55: Orta Hopa Camisi Dış Mekân Genel Görünümü

Fotoğraf 56: Orta Hopa Camisi Kubbe Genel Görünümü

Fotoğraf 57: Orta Hopa Camisi Kubbe Detay

Fotoğraf 58: Orta Hopa Camisi Mihrap Önü Tavanı Genel Görünümü

Fotoğraf 59: Hopa, Sugören Köyü Camisi Dış Mekân (VGM Arşivinden, Yıkılmış) Genel Görünümü

Fotoğraf 60: Hopa, Sugören Köyü Camisi İç Mekân (VGM Arşivinden, Yıkılmış) Genel Görünümü

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 1: Borçka, Düzköy Merkez Camisi Planı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

Çizim 2: Borçka, Fındıklı Camisi Planı (Osman Aytekin'den)

Çizim 3: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden)

Çizim 4: Hopa, Aşağı Sundura Camisi Planı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

Çizim 5: Hopa, Orta Hopa Camisi Planı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

Çizim 6: Hopa, Sugören Camisi Planı (Yıkılmış) (Osman Aytekin'den)

Çizim 7: Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Kapı (Çizim: Demet TAŞKAN)

Çizim 8: Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Kapı Süsleme Detay(Çizim: Demet TAŞKAN)

Çizim 9: Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Minber Aynalığı (Çizim: Demet TAŞKAN)

Çizim 10: Borçka, Düzköy Merkez Camisi Kapı Kanadı (Çizim: Demet TAŞKAN)

Çizim 11: Borçka, Muratlı (Macahel) Köyü Camisi Kapısı (Çizim: Demet TAŞKAN)

Çizim 12: Borçka, Muratlı (Macahel) Köyü Camisi Kapısı Pano Detay (Çizim: Demet TAŞKAN)

Çizim 13: Borçka, Muratlı (Macahel) Köyü Camisi Kapısı Pano Detay (Çizim: Demet TAŞKAN)

GİRİŞ

Ahşap çok eski çağlardan günümüze kadar mimaride yapı malzemesi olarak ve günlük hayatta da çeşitli eşyaların yapımında kullanılmıştır. Ancak ahşabın dış etkenlere karşı dayanıksız olması nedeniyle mimari alanda az sayıda eser günümüze ulaşabilmiştir.

Tarih boyunca pek çok milletin kullandığı ahşap malzemeyi Türklerin çok erken tarihlerden beri mimari ve günlük eşya olmak üzere birçok alanda kullandıkları aşikârdır.

Anadolu'da Selçuklular zamanından başlayarak Osmanlı'nın son dönemlerine kadar ahşap malzeme camilerin inşasında kullanıldığı gibi camilerin çeşitli elemanları da ahşap malzemedен imal edilmiştir. Ayrıca ahşabı çeşitli tekniklerle işleyerek süslemeler meydana getirmişlerdir. Bu tekniklerden birisi de "oyma tekniğidir" ki ele aldığımız eserlerin her birinde oyma tekniği ile işlenmiş ahşap elemanlar mevcuttur.

Oldukça zengin bir tarihi geçmişe sahip olan Anadolu'nun küçük illerinden birisi olan Artvin'in, özellikle araştırmamızı teşkil camiler gibi küçük boyutlu köy camileri çoğunlukla ahşap malzemedен yapılmıştır. Bölgeye Fatih döneminden başlayarak Osmanlı akınları başlamış ve bir süre sonra yöre Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Kullanılan malzemenin çoğunlukla ahşap olması bu dönemlere ait eserlerin günümüze ulaşamadığını düşündürmektedir. İncelediğimiz yapıların hepsi 19. yüzyıla ait olup, bu dönem özelliklerini yansıtan nadide örneklerdendir. Barok ve Rokoko tarzının Anadolu'ya yansımış örnekleri olup, Türk Barok ve Rokoko tarzı diğer bölgelerden daha farklı olarak burada ahşaba uygulanmıştır. Barok ve Rokoko akımlarıyla ilgili günümüze değin yapıla gelen çalışmalara

bakıldığında mevcut yayınların genellikle duvar resimlerine yönelik olduğu, yakın zamanda ise bu konuya değinen çalışmaların arttığı gözlenmektedir.¹

İncelediğimiz eserlere birkaç yayın² ve tez³ dışında değinilmemiş, bu yayınlarda da yapılardan sadece birkaçına yer verilmiş ve bunlarda detaylı bilgi sunulmamıştır. Görüldüğü üzere bu konuyla ilgili doğrudan bir çalışmanın bulunmaması ve bölgede daha önce yok olmuş diğer eserler gibi mevcut eserlerinden yok olması düşüncesi bizi böyle bir çalışma yapmaya teşvik etmiştir.

Tez çalışmamızda Artvin İli, Hopa ve Borçka İlçelerinde bulunan ahşap camilerin tespit edilmesi, yapım ve süsleme özelliklerinin tahlil edilerek sanat tarihi bakımından irdelenmesi ve Türk Sanatı itibariyle yerinin belirlenmesi hedeflenmiştir.

Tezimizin sunuluşunda “Giriş”, “Artvin Tarihi ile İlgili Kısa Bilgiler”, “Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süslemeler”, “Karşılaştırma ve Değerlendirme” ve “Sonuç” başlıkları altında belirli bir düzen takip edilmiştir.

¹ Batılılaşma dönemi mimari ve süsleme özellikleri, barok ve rokokonun genel özellikleri ve Türk sanatında gelişimi ile Türk mimarisine uygulanma tarzıyla ilgili detaylı bilgiler için bkz. Conti FLAVİO, **Barok Sanatı Tanyalım**, İstanbul, y.y. 1977.; Conti FLAVİO, **Rokoko Sanatını Tanyalım**, İstanbul, y.y. 1985.; Rüçhan Arik, **Batılılaşma Dönemi Tasvir Sanatı**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1988.; Rüçhan Arik, **Batılılaşma Dönemi Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu’da Üç Ahşap Cami**, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1973.; Günsel Renda, **Batılılaşma Dönemi Türk Resim Sanatı**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1977.; Serim Denel, **Batılılaşma Sürecinde İstanbul’da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim**, Ankara, y.y. 1982.; Azade Akar, “Tezyini Sanatlarımızda Vazo Motifleri”, **Vakıflar Dergisi**, S.8, Ankara, 1969, s. 267-285.; İnci Nurcan, “18. yüzyıl İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler”, **Vakıflar Dergisi**, S.9, Ankara, 1985, s. 223-236.

² N. Beşbaş- H. Denizli vd., **Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, C.I, Ankara, VGM Yayınları, 1983, s.766; Osman Aytekin, **Ortaçağdan Osmanlı Dönemi Sonuna Kadar Artvin’deki Mimari Eserler**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, s.163-187; Osman Aytekin, “Serhat Boylarında Bir Osmanlı Dönemi Yapısı Muratlı Merkez Camii”, **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, S.4, Erzurum, 1998.

³ Yasemin Eroğul, **Doğu Karadeniz Bölgesindeki Yapılarda Bulunan Kalemşi Bezeme Sanatı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1993, s. 76-83.

“Giriş” kısmında konunun niteliği ve öneminin yanında, konuyla ilgili literatür hakkında bilgiler verilmiş, tezimizin metot ve düzeninin nasıl bir sistemle hazırlandığı açığa kavuşturulmuştur.

Artvin’in tarihine değindiğimiz bölümde, Artvin’in ilk çağlardan başlayarak, günümüze değin geçirdiği tarihsel sürece, ayrıca bölgeye ilk Türk akınlarının başlamasından, bölgenin tamamen Türkleşmesi evresine kadar olan döneme de değinilmiştir.

“Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süslemeler” başlıklı ‘katalog’ kısmında mevcut camilerin anlatımında çizim ve fotoğraf numaraları, inceleme tarihleri ile tescil eden kurum ve tescil tarihi belirtilmiş, ardından plan, malzeme ve mimari özellikleri anlatılmıştır. Bunun yanında ‘Ahşap Süslemeleri’ başlığı altında esas konumuzu teşkil eden ve ahşap süslemelerini barındıran elemanlara (Kapı, Mihrap, Minber, Vaaz Kürsüsü, Mahfil, Tavan, Kubbe v.s.) ve bunların yüzeylerini süsleyen bezemelerin teknik ve üslup özelliklerine ayrı başlıklar açılarak her bir yapının ahşap elemanına detaylı bir şekilde değinilmiştir. Burada alfabetik bir sıra takip edilmiştir.

“Karşılaştırma ve Değerlendirme” başlığı altında tespit edilen mevcut eserlerin ahşap süslemelerinin stilistik özellikleri, öncelikle her birinin kendi içinde benzer ve farklı yönleri ortaya konularak, daha sonra belli başlı diğer eserlerdekiyle ortak ve ayrılan yanları karşılaştırılarak Türk mimarisi içerisindeki yerleri ortaya konulmuştur.

“Sonuç” bölümünde elde edilen bilgiler ışığında tezimizin ana hatlarının bir özeti sunulmuştur.

Tez çalışmamızda yaralandığımız bütün kaynaklar ilgili yerlerde numaralandırılarak sayfa altındaki dipnotlarda gösterilmiş, dipnotların tamamına ait liste ise yazar soyadlarına göre alfabetik bir liste halinde “Bibliyografya” başlığı altında sunulmuştur. En son kısımda ise Artvin haritası ile beraber incelediğimiz eserlerle ilgili çizimler ve fotoğraflar verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARTVİN TARİHİ İLE İLGİLİ KISA BİLGİLER

Doğu Karadeniz Bölgesinde yer alan Artvin, kuzeydoğudan Ardahan, güneydoğudan ve güneyden Erzurum, batıdan Rize illeriyle; kuzeybatıdan Karedeniz, kuzeyden Gürcistan ile çevrilmiştir.

Ardanuç, Arhavi, Borçka, Murgul, Hopa, Şavşat, Yusufeli ve Merkez İlçeleri olmak üzere bölge sekiz ilçeye ayrılmıştır. Dağlık olan bölgede oldukça dağınık yerleşme söz konusudur.

Bölgede Tarih Öncesi dönemleri aydınlatacak arkeolojik kazı yapılmamıştır. Ancak coğrafi bakımdan oldukça yakın olan Kars ve Kafkaslar çevresinde Neolitik Dönem (İ.Ö.8000–5500) yerleşim kalıntlarına rastlanmıştır. Bu nedenle Artvin ve çevresinin de bu çağla birlikte iskân edildiği düşünülmektedir.⁴ Yörede arkeolojik kazı yapılmasa da Şavşat-Meşeli ve Yusufeli-Demirköy'de köylüler tarafından bulunan bronz baltalar⁵ İ.Ö 3 binli yıllara tarihlendirilmektedir. Bu buluntulardan, Anadolu'nun bilinen ilk uygarlığı olan Hititlerin ve daha sonra aynı topraklarda yaşayan Hurrilerin Artvin ve çevresinde yaşamış olabileceği ayrıca buradaki zengin maden yataklarını işletmeye açtıkları söylenilmektedir.⁶

İ.Ö 1190 yılında Hitit İmparatorluğu "Deniz Kavimlerince" yıkılmıştır. Böylece Anadolu'da "Karanlık Çağ" denilen süreç başlamış ve Anadolu'dan Kafkaslara göçler başlamıştır. Artvin'in bu bölgeye yakın olması uzmanların Artvin Bölgesine de göçler olduğunu düşünmelerine neden olmuştur. Böylece yerli halk olarak adlandırılan Gürcülerle, göç ile buraya gelmiş Anadolu halkı kaynaşmıştır. Başkenti Van olarak Doğu Anadolu'da kurulan Urartu Döneminde Kafkaslara yerleşen halk İ.Ö. VIII. yy da tekrar Anadolu'ya

⁴ Bkz. İ.K. Kökten, "Kars'ın Tarih Öncesi Hakkında İlk Kısa Rapor", **Belleten**, C.VII, Ankara, 1943, s. 601–613 ve İ.K. Kökten, "Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları", **Belleten**, C.VIII, Ankara, 1944, s.659–680.

⁵ K. Bittel, "Artvin'de Bulunan Tunçtan Mamul Asarı Atika" **TTAED**, C.I, Ankara, 1993, s.150–156.

⁶ A. Erzen, **Doğu Anadolu ve Urartular**, Ankara, 1984, s.16–18.

dönerler. Urartuların Kimmer ve İskit saldırılarına maruz kaldığı dönemde bu saldırılardan etkilenen yöre halkı Artvin üzerinden tekrar Kafkaslara dönerler ve burada çeşitli ırklarla birleşerek 'Kartvelebi' adını alırlar. Bu birliktelikten doğan 'Sokartvelo Krallığı' İ.Ö. IV. yy da sınırlarını Çoruh Nehrine kadar genişletir.

Görüldüğü üzere bölgede herhangi bir arkeolojik kazı yapılmadığı için Artvin'in tarih öncesi dönemlerine ilişkin çok fazla bilgi bulunmamaktadır.

VII. yy a gelindiğinde Müslüman Arap akınları başta Doğu Anadolu Bölgesi olmak üzere Gürcistan'a ilerler. Artvin 645'de bu akınlara maruz kalmıştır. Gürcistan Arap akınlarına direnemez ve Tiflis'te Doğu Gürcistan'ı Halife adına yönetecek bir Arap Emirliği kurulur. Arap hâkimiyeti sırasında Gürcistan ve Ermenistan topraklarında Davud Peygamberin soyundan geldiklerini savunan 'Bagradit Sülalesi' nin Tao-Klardjethie koluna mensup Büyük Aşot Ermenistan'dan ayrılarak Artvin'e gelir ve Ardanuç'ta İberya Krallığını kurar.⁷

VII. yy da Gürcistan Arap hâkimiyetinde olduğu için, burada yaşayan Hıristiyanların bir kısmı Artvin çevresine göçer. Bölgede İberya Krallığının var olması bu göçü hızlandıran nedendir. Daha önce sahip oldukları toprakların Müslümanların hâkimiyetinde olmasından rahatsızlık duyan halk, IV. David Döneminde (1089–1125) Tiflis'teki Arap Emirliğini yıkar ve ikinci kez Tiflis'i merkez haline getirirler.

Artvin 1018'de başlayan Büyük Selçukluların Anadolu'ya yönelik akınlarına maruz kalır ve 1050'de Tuğrul Bey'in Bizans'a karşı kazandığı zaferin ardından 1068'de Sultan Alparslan'ın bölgeyi fethi gerçekleşir.⁸ 1071'de gerçekleşen Malazgirt Zaferi'nin ardından Melikşah Döneminde gerçekleşen Kafkasya Seferi ve daha sonra Sultan Alparslan'ın isteğiyle

⁷ H.D.Yıldız, *Doğuşundan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.II, Ankara, y.y. 1989, s.199.

⁸ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1984, y.y. s.14–21.

Ebu'l-Kasım'a Erzurum ve çevresinde kurdukları Saltuklu Beyliği, bölgedeki Türk hâkimiyetini kuvvetlendirmiştir.⁹

XIII. yy da Kafkaslar ve tüm Anadolu'da ve Kafkaslarda görülen Moğol etkisinden Artvin'de olumsuz etkilenir. Moğollardan sonra bölgeyi İlhanlılar, Celayirliler, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler ve Timur gibi Türk Devletleri ya da bu devletlerin koruması altındaki beylikler yönetmiştir.¹⁰

Ortaçağdan sonra, Fatih Döneminden itibaren yöreye Osmanlı akınları başlar.¹¹ İstanbul'un fethinden sonra, 1561'de Trabzon Rum İmparatorluğunun yıkılmasıyla bölgenin Batı Hıristiyan dünyası ile bağlantısı kesilir. Yavuz Sultan Selim'in Gürcistan ve Doğu seferleriyle Hıristiyan Beyler iyice sıkışır. Artvin'de yaşayan Ortodoks Atabekler Osmanlıya itaatlerini bildirirken bir kısmı da dinini değiştirir.¹² Yavuz Sultan Selim'in Trabzon Valiliği sırasında Rize ilinin Osmanlı topraklarına katıldığı zaman şimdiki Batum yakınlarındaki Gönye kasabası da kendiliğinden teslim olmuştu. Sultan Selim Trabzon'a döndükten sonra Artvin Beylerbeyi ayağına kadar giderek kendilerinin de korunmalarını istemişlerdi. Bunun üzerine yapılan ikinci seferde Artvin, Ardanuç, Şavşat ve Borçka çevreleri Osmanlı topraklarına katılarak Beylerine yarı beylik verilmiştir. Yavuz'un Trabzon'dan ayrılması üzerine Şavşat, Ardanuç, Oltu, Tortum ve Artvin'in yeniden bağımsızlığa kavuştuğu anlaşılıyor.¹³

Ardanuç 1551'de tekrar fethedildi. "Gürcistan Vilayeti" adlı idari bölümü içinde Artvin, Şavşat, Ardanuç birer sancak oldu.¹⁴ Kanuni'nin veziri Kara Ahmet Paşa Yusufeli-Çevreli ve Artvin-Livane kalelerini Osmanlı itaati altına

⁹ O. Turan, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul, y.y. 1980, s. 20–21.

¹⁰ Muvahhid Zeki, **Artvin Vilayeti Hakkında Mağlumat-i Umumiye**, İstanbul, 1927, s. 181. ve M. Eröz, **Hıristiyanlaşan Türkler**, Ankara, y.y. 1983, s.4.

¹¹ M. F. Kırzioğlu, **Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi**, Ankara, y.y. 1967, s. 21.

¹² M. Zeki, **a.g.e.** s. 191-192.

¹³ **Artvin İl Yıllığı**, 1967, s.127.

¹⁴ **Artvin İl Yıllığı**, 1967, s.127.

almıştır. Erzurum Beylerbeyi İskender Paşa ise 1551’de Ardanuç Kalesini alarak Osmanlı egemenliğini kesinleştirmiştir.¹⁵

1578’de Lala Mustafa Paşa Çıldır’da İranlıları yenince, bölgedeki Atabeylerin kalıntılarına da son verildi.¹⁶ Bundan sonra Hopa ve Borçka Trabzon’a; Artvin (Merkez), Ardanuç, Şavşat ve Yusufeli Çıldır Eyaleti’ne bağlandı.¹⁷

17. yy başında Artvin bir sancak merkeziydi. 1828-29 yılları arasında geçen Türk-Rus savaşından sonra Çıldır kaybedilince Artvin Oltu Sancağına bağlandı.¹⁸

1877–1878 Osmanlı Rus Savaş’ında (93 Harbi) Osmanlı yenilir ve 3 Mart 1878’de imzalanan Ayastafanos Antlaşmasıyla, Kars, Ardahan ve Batum vilayetlerinin Ruslara verilmesiyle, Artvin (Merkez), Ardanuç, Borçka, Şavşat ve Hopa’nın Kemalpaşa Bucağı işgal edilir.¹⁹

1917 de Rusya’da çıkan Bolşevik İhtilalı sonucu Ruslar bölgeden çekilir. 3 Mart 1918’de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşmasıyla halk oylaması yapılır ve bölgedeki Rus esareti son bulur. Daha sonra geçici sürelerle İngiliz ve Gürcü işgalleri olur. 23 Şubat 1921’de Artvin Anavatana kavuşur. 16 Mart 1921’de imzalanan Moskova Antlaşması ile kesinlik kazanır.²⁰

¹⁵ M. F. Kirzioğlu, “Artvin Tarihinin Kısa Bir Özeti ve Osmanlıların Ardanuç Sancağını Fethi”, **Bursa Hâkimiyet Gazetesi** (29.03.1964–18.04.1964).

¹⁶ **Artvin İl Yıllığı**, 1967, s.127.

¹⁷ T. Baykara, **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş**, C.I, Ankara, y.y., 1988, s.104–109.

¹⁸ **Artvin İl Yıllığı**, 1967, s.127.

¹⁹ Mahmud Mithad Ustaoglu, **Batum Risalesi**, Trabzon, y.y., 1923, s.26–27.

²⁰ Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, İstanbul, y.y.,1960, s. 758.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ARTVİN İLİ BORÇKA VE HOPA İLÇELERİ CAMİLERİNDE AHŞAP SÜSLEMELER

2.1. Borçka Camileri

2.1.1. Camili (Macahel) Köyü Camisi

Katalog No: 1

Fotoğraf No:1-8

Çizim No: 7-9

İnşa Tarihi: 1855

Tescil Eden Kurum ve Tescil Tarihi: Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu / 21.10.2005

Süslemenin Yer Aldığı Mimari Elemanlar: Kapı, Mihrap, Minber, Vaaz Kürsüsü, Mahfil ve Kubbe

Kullanılan Teknikler: Çatma, Kafes Oyma, Kalem işi, Bağdadi

İnceleme Tarihi: 14.08.2009

Artvin ili, Borçka İlçesi, Camili Köyünde, Gürcistan sınırında bulunmaktadır (Fotoğraf: 1).

Kitabesi bulunmayan yapının giriş kısmında bulunan, sonradan eklenmiş²¹ tabelada 1855 tarihinde yapıldığı yazmaktadır.

Cami, güneyden kuzeye doğru yükselen meyilli bir arazi üzerine kurulmuştur. Arazideki eğimden dolayı yapı güneyde moloz taş bir zemin üzerine, tamamen ahşap malzemedен “boğaz geçme”²² tekniği ile inşa

²¹ Mevcut olan bu tabela orijinal olmayıp, muhtemelen yakın tarihlerde köylüler tarafından ilave edilmiştir.

²² Bkz. V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşivin 08.03.02/17 nolu dosya.

edilmiştir. Kuzeyinde sundurma şeklinde ve sadece bir kısmı kapatılmış olan giriş kısmı bulunmaktadır. İki katlı ve yaklaşık kare biçiminde prizmal bir kütleyle sahiptir.

Oldukça aydınlık olan yapı on sekiz adet yuvarlak kemerli, geniş pencerelerle aydınlatılmakta iken, günümüzde kuzeyde ve kuzeydoğu cephelerde alt katta bulunan, güneybatı cephede ise üst katta bulunan birer adet pencere kapatılmıştır. Ayrıca doğu cephede ortada yer alan bir adet kapı ile kuzeydoğuda mahfil altında bulunan bir adet küçük kapı bugün kapatılmış durumdadır.

Cepelerde silmelerle hareketlendirilmiş olan yapı, arazideki eğimden dolayı güneyde üç katlı, kuzeyde iki katlı bir görünüme sahiptir. Kat araları silmelerle belirlenmiştir. Ayrıca caminin iskelet sistemini oluşturan ahşap direklerde dış cephede vurgulanmıştır.

2.1.1.1. Ahşap Süslemeleri:

2.1.1.1.1. Kapı:

Yapının kuzey cephesinde bulunan ve harime girişi sağlayan ahşap kapısı dikdörtgen formda olup, iki kanatlıdır (Fotoğraf: 3). Ahşap kapı kanatları bugün kırmızı- yeşil renk boya ile boyanmıştır. Kapı kanatları dikdörtgen formda ikişer levhaya ayrılmıştır. Bunlardan üstteki levha daha büyük boyutta olup içerisine birer kenarları birbirine yaslanmış iki adet üçgen yerleştirilmiştir. Üçgenlerin içine ise birer adet papatya tarzında çiçek yerleştirilmiştir. Altta bulunan levhanın içinde baklava dilimi formu ve bunun merkezinde daire biçiminde bir madalyon bulunur. Madalyonun etrafını altta ve üstte daha uzun olup yanlara doğru kısalan yapraklar çevirmektedir (Çizim: 7-8). İki kapı kanadında da aynı bezeme görülürken bunlar farklı renklerde boyanarak vurgulanmıştır.

2.1.1.1.2. Mihrap:

Kible duvarı ortasında, kuzeydeki giriş mekânı aksında konumlanan mihrap dış cephede vurgulanmamıştır. Tamamen ahşap malzemedir

yapılan mihrapta herhangi bir bezeme olmayıp, sade bir biçimde bırakılmıştır (Fotoğraf: 4). Ancak mihrabın taç kısmına ‘S’ biçiminde uçları merkezde birleşen iki parça çakılmış ve bunun birleşme noktasına ‘C’ biçiminde kıvrılmış dallar ve yapraklardan oluşan bir çelenk yerleştirilmiştir. Böylece oldukça sade bırakılan mihrap taç kısmıyla vurgulanmıştır.

2.1.1.1.3. Minber:

Yapının oldukça süslü olan minberi tamamen ahşap malzemedен “çakma tekniğinde” yapılmıştır. Ahşap yüzey üzerine çakılan parçalar farklı renklerde boyanmıştır (Fotoğraf: 5).

Yan aynalıklarda merkeze, ortasında papatya tarzında bir çiçek bulunan ve bunun etrafını çeviren ‘U’ biçimli dallar arasından geçen kuşak bir madalyon oluşturmuştur (Çizim: 9). Bu madalyonun etrafına ahşap çitalardan, üçgen biçimde bir çerçeve yapılmıştır. Bu üçgen çerçevenin içinde iki köşesine, dışında ise üç köşe ucuna balıksırtına benzeyen ‘S’ ve ‘C’ kıvrımlarından oluşan yaprak motifleri yerleştirilmiştir.

Süpürgelik kare biçimdeki altı adet açıklıktan oluşmaktadır. Bunların içi “kafes tekniğinde” yapılmış dört adet ‘C’ kıvrımı ve ortasındaki yaprak motifleriyle doldurulmuştur.

Korkuluk kısmı da “çakma tekniğinde” yapılmış iki sıra bordürden oluşmaktadır. Bunlardan alttaki bordürde, çitalardan yapılmış yedi adet baklava dilimi ve bunların her birinin ortasına yerleştirilen bir adet on dört yapraklı kabara biçimli çiçek görülmektedir. İkinci bordürde ise ‘S’ biçimli iri dallar görülmektedir. Minberin batısındaki süpürgelikte ise “ajur tekniğinde” yapılmış, altı adet dört yapraklı çiçek motifi görülmektedir.

Minberin köşk kısmında köşk desteği ve kemer olmadan doğrudan süslü bir taç üzerine külah yerleştirilmiştir.

Köşk altında iki adet dikdörtgen biçiminde pano bulunur. Üstteki “çakma tekniğinde” yapılmış olup ‘S’ biçiminde dallarla bezelidir. Altteki pano

ise “kafes tekniğinde” yapılmıştır. Burada bir kuşakla bağlanmış buketin, altından çıkan iki dal, buketi çevirerek üst noktada birleşip bir çerçeve oluşturmuştur. Art arda tekrarlanan üç adet motif, kompozisyonu oluşturmuştur.

Minberin girişi kemersiz düzenlenmiştir. Aynalıkta bir dua kuşağı bulunur. Bunun hemen altına ise, sonradan bir tablo çakılmıştır. Tepelik, giriş kısmına göre oldukça bezemeli olup “kafes tekniğinde” yapılmıştır. Burada ‘S’ ve ‘C’ kıvrımlarından oluşan karmaşık bir kompozisyon söz konusudur. Merkezde uçları ‘C’ biçiminde içe doğru kıvrılmış dört adet yay motifi, birbiri içinden geçerek düğüm motifi oluşturmuştur. Bunun etrafını, irili ufaklı, uçları içe ve dışa doğru kıvrılmış ‘S’ ve ‘C’ biçimindeki yay motifleri sarmıştır. Kompozisyonun üst kısmına, iki adet yay motifinin çevrelediği bir akantus yaprağı yerleştirilmiştir. Bu kompozisyon üstten yuvarlak kemer formunda, yanlardan ise dikdörtgen formda bir çerçeve ile çevrilmiştir. Üzerine üst üste yerleştirilmiş bir adet ikizkenar üçgen iki adet daire motifi yerleştirilmiştir. Bunlardan ilki büyük ikincisi ise daha küçük formdadır. İlk dairenin içerisine altı kollu yıldız motifi işlenmiştir.

2.1.1.1.4. Vaaz Kürsüsü:

Caminin doğu cephesinde mahfili taşıyan sütunlardan birine yaslandırılmıştır. Yukarı doğru genişleyen ince bir ayak üzerine, konik formda, zeminden oldukça yükseğe yerleştirilmiş ve tamamen ahşap malzemedен yapılmıştır (Fotoğraf: 7). Form olarak kiliselerde bulunan ambona oldukça benzemektedir.

Korkuluk kısmı sekizgen olarak yapılmıştır. Kenarlardan bir tanesi giriş kısmı olarak kullanıldığından açık bırakılmıştır. Diğer kenarların yüzeylerine, “çakma tekniğinde” saplarından birleştirilmiş dört adet tarağa benzer motif yerleştirilmiştir. Bunların köşelerinde kalan boşluklara birer adet yaprak motifi yerleştirilmiştir. Motifler beyaz zemin üzerine sarı, kırmızı ve mavi renklere boyanmıştır.

Ayak kısmında ise beyaz boya ile boyanmış zemin üzerine, oldukça basit tarzda kalem işi süsleme yapılmıştır. Burada korkuluk kısmının hemen altında kalan bölüme perde motifi yerleştirilmiştir.

2.1.1.1.5. Mahfil:

Yapıyı 'U' biçiminde çeviren, kuzeyde daha derin doğu ve batıda daha dar, ahşap malzemedен yapılmış kadınlar mahfili bulunur. Mahfil kuzeyde 'S' biçiminde kıvrılmış oval formlarda olup, orta kısmı harime doğru hafif biçimde taşırılmıştır. Mahfile harimin kuzeybatı köşesinde bulunan döner merdivenle çıkılmaktadır. Rengârenk boyanmış mahfili, tamamen çeviren korkuluk kısmı oldukça bezemelidir (Fotoğraf: 6). Mahfilin, kuzeyinde bulunan korkulukta en altta iki sıra kare biçiminde niş kuşağı bulunur. Bu kuşağın üzerinde, panolar içerisine on dört yapraktan oluşan birer adet çiçek yerleştirilmiştir. Bu panolar arasına, kuşkanadına benzer şekilde yapılmış motifler yerleştirilmiştir. Doğu ve batıdaki mahfil kanatlarını çeviren korkulukta ise, iki kuşak şeklinde düzenlenmiş bezeme görülmektedir. Bunlardan alttaki kuşakta kuşkanadına benzer motif art arda sıralanmıştır. Üstteki kuşakta ise ahşap çıtalarla dikdörtgen çerçeveler yapılmış, bunların içine birer adet on dört yapraklı çiçek yerleştirilmiştir. Burada motifler "çakma tekniği" ile yüzeye yerleştirilmiştir.

Harimde mahfille aynı hizada olan ve harim ile mahfil altını birbirinden ayıran bir korkuluk düzenlemesi bulunmaktadır. Burada "kafes tekniğinde" yapılmış, 'S' biçimli dallardan oluşan bir bezeme görülmektedir.

Mahfile çıkan merdiven korluğunda yine "kafes tekniğinde" yapılmış bezeme görülür. Burada ters 'S' biçiminin uçlarına, kuşkanadına benzer formda yapılmış ve içe doğru kıvrılmış bir motif yerleştirilmiştir.

2.1.1.1.6. Tavan ve Kubbe:

Harimin üstü yanlarda düz ahşap tavanla, orta kısımda ise "bağdadi tekniğinde" yapılmış küçük bir kubbe ile örtülmüştür (Fotoğraf: 8). Kubbeyi dört ahşap sütun taşımaktadır. Ahşap tavana çakılan çıtalarla, yüzeyde

panolar oluşturulmuştur. Çıtalarla ise yağlı boya ile boyanmıştır. Kubbenin etrafını çeviren panonun yüzeyi ve kubbe köşeliklerinde ise zengin süsleme görülmektedir. Kubbenin etrafını çeviren çerçevenin yüzeyi dikdörtgen panolara ayrılmış ve her bir panonun içine ikişer adet 'S' biçiminde kıvrılan motif yerleştirilmiştir. İçe doğru kıvrılan bu 'S' nin uçlarına kuşkanadına benzer başka bir motif yerleştirilmiştir.

Kubbe köşeliklerine, köşeye ikisi daha büyük boyutta olan üç adet çiçek buketi yerleştirilmiştir. Bunların her birinin etrafını bir daire çevirmektedir. Bu köşedeki bezemeden başlayıp kubbeye doğru uzanan oklar ahşap çıtaların çakılmasıyla oluşturulmuştur.

Mahfil altında da tavana ahşap çıtalar çakılarak, bu kısım hareketlendirilmiştir. Mahfil altının ortasına kare biçiminde, çıtalardan yapılmış bir göbek yerleştirilmiştir. Bunun merkezinde ise küçük bir çiçek bulunmaktadır.

Kubbenin zemini beyaz boya ile boyanmıştır. Yüzeyinde kalem işi tekniğinde yapılmış oldukça naif bir bezeme görülmektedir. Kubbe eteklerinden başlayıp yukarı doğru uzanan ve saksı içinden çıkan on adet ağaç buradaki bezemeyi meydana getirmiştir. Ağacın dallarında farklı tarzlarda yapılmış çiçek ve yaprak motifleri görülür.

2.1.1.1.7. Pencere Altı Kafesi:

Yapının mihrap duvarı boyunca uzanan ve zeminden başlayıp pencere altına kadar yüksekliği bulunan korkuluklar "kafes tekniğinde" yapılmıştır. Herhangi bir işlevi olmamakla birlikte üst kısmı da kapatılarak sandık görünümü kazandırılmıştır. Mihrabın doğusundan başlayıp, harimin doğu duvarına kadar uzanan kısım ile mihrabın batısından başlayıp minbere dayanan kısım da aynı bezeme görülür. Burada fiyonk biçimi verilmiş motifler, birbiri içinden geçen at nalı formundaki parça ile birbirine bağlanmıştır.

Minberin batısından başlayıp harimin batı duvarına kadar uzanan kısımda ise çapraz biçimde birleştirilmiş iki adet 'S' biçimli parça ile fiyonk motifi oluşturulmuştur. İki 'S' nin uçlarının birleştiği noktaya ise akantus yaprağı formunda birer çiçek yerleştirilmiştir.

2.1.1.1.8. Duvarda Bulunan Panolar:

Yapının güney duvarına mihrap hizasında, doğu ve batı duvarında mahfil tavanına yaslandırılmış, dikdörtgen biçiminde panolar yerleştirilmiştir. Bu panolar içerisinde ahşap parçaların çakılmasıyla oluşturulmuş rozeti andıran motif yerleştirilmiştir. Her panonun iç bezemesi farklı renklerde boyanmıştır.

2.1.2. Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü Camisi

Katalog No: 2

Fotoğraf No:9-13

Çizim No:-

İnşa Tarihi: M.1861

Tescil Eden Kurum/Tescil Tarihi: Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu /29.06.2006

Süslemenin Yer Aldığı Mimari Elemanlar: Kapı, Mihrap, Minber, Mahfil ve Sütunlar

Kullanılan Teknikler: Kabartma ve Oyma

İnceleme Tarihi: 06.08.2009

Artvin İli, Borçka İlçesi, Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü, Dikiciler Mahallesinde yer almaktadır²³ (Fotoğraf: 9).

Kitabesi bulunmayan yapının giriş kapısı üzerinde ve mihrap mukarnası üzerinde Osmanlıca H.1278/ M.1861 tarihi okunmaktadır.

İki katlı ve kare biçiminde bir kütleyle sahip olan camii kâgir temel üzerine boğaz geçme tekniği ile tamamen ahşap malzemedен inşa edilmiştir²⁴. Kıрма çatı ile örtülü olan yapının oldukça geniş saçakları bulunmaktadır. Örtü sisteminde klasik tip kiremit kullanılmıştır.

Kare planlı yapının kuzeyinde camiye girişi sağlayan son cemaat yeri mevcuttur ve son cemaat yerinin batı duvarına birleştirilmiş mahfile çıkışı sağlayan ahşap bir merdiven mevcuttur.

²³ Bkz. V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşv. 08.03.02 no'lu dosya belge no 18.

²⁴ Bkz. V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşv. 08.03.02 no'lu dosya belge no 17.

9.1.2.1 Ahşap Süslemeleri:

2.1.2.1.1. Kapı:

Yapının kuzey cephesinde bulunan ve harime girişi sağlayan ahşap kapısı, dikdörtgen formda olup, yuvarlak kemerli, tek kanatlı ve “oyma tekniği” ile yapılmıştır (Fotoğraf: 10). Yapının küçük bir köy camisi olması ve mimarisinin de sade ve küçük olduğu düşünüldüğünde oldukça bezemeli bir kapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Üzerindeki boya izlerinden de anlaşılacağı gibi geçmiş yıllarda yapının ahşap duvarları ve diğer elemanları gibi kapının da tamamen mavi renk boya ile boyandığı görülmektedir. Ancak bugün bu boyanın yalnızca izlerine rastlamaktayız.

Kapının duvara oturtulmuş çerçeve kısmı kapının iki yanında daha geniş bir formda iken kapının taç kısmında daha dar tutulmuştur. Burada birbirinden bağımsız madalyonlardan oluşan ancak aynı madalyonun bir bordür boyunca devam ettiği bir kompozisyon söz konusudur. Merkezde bulunan akantus yaprağı ve akantus yaprağının etrafından çıkan ‘S’ ve ‘C’ kıvrımlı dalların oluşturduğu bir madalyon görülmektedir. Taç kısmında yer alan bordürde ise caminin tarihinin Osmanlı alfabesiyle yazılmış olduğu bir kitabe kuşağı bulunmaktadır. Bu kitabe kuşağının her iki yanına dörder adet olarak yerleştirilmiş akantus yaprağından oluşan madalyonlar bu bordürü oluşturmaktadır.

Kapının kemer köşeliklerinde ise merkezde üç yapraklı bir akantus yaprağı, bunun etrafında uç kısımları içe doğru ‘S’ şeklinde kıvrılmış daire formu, bir madalyon oluşturmuştur. Bu madalyonun her iki yanından çıkan ‘S’ ve ‘C’ kıvrımları ve kıvrımlar arasına bir sıra tek yaprak bir sıra ise üç yaprak olarak yerleştirilmiş akantus yaprakları kompozisyonu meydana getirmiştir.

Kapı kanadı üç parça ahşabın birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Bugün bu birleşme noktalarını rahatlıkla seçebilmekteyiz. Dikdörtgen formdaki kapı kanadına yuvarlak kemer formu verilmiş ve bu formu devam ettiren üç sıra yiv kuşağı kapı kanadını bir bordür gibi tamamen kuşatmıştır. Bu yiv kuşağının hemen ardında yine kapı kanadını tamamen kuşatan örgü motifini

görmekteyiz. Bu örgü kuşağının iç kısmında ise kapı iki levhaya ayrılmıştır (Fotoğraf: 11).

Alt kısımda bulunan levha yukarıdan yuvarlak kemer formunda olup, aşağıda ise dikdörtgen formdadır. Bu levhanın içerisine üç adet, çiçeği andıran madalyon yerleştirilmiştir. Büyük madalyonların arasına gelecek şekilde, kenar kısımlara daha küçük boyutta dört adet yarım madalyon, aşağı kısımda levhanın köşelerine ise iki adet çeyrek madalyon yerleştirilmiştir.

Üst kısımda yer alan levha ise farklı bir formda olup bir kupayı andırmaktadır. Bu levhanın taç kısmı içerisine aşağıdaki gibi yarım madalyon yerleştirilmiştir. Bu yarım madalyondan çıkan bir dal levhanın alt kısmında ters bir palmet ile birleşmektedir. Bu ters palmetin her iki yanına yaklaşık kırk beş derece açı ile yerleştirilmiş iki adet palmet bulunmaktadır.

Bu iki levha arasına iki adet ve üst kısımda yer alan madalyonu andıran levhanın ayak ve taç kısmı arasındaki boşluklara da iki adet olmak üzere toplam dört adet palmet yerleştirilmiştir. Bu palmetler natüralist tarzda olmayıp birer çiçek buketini andırmaktadır.

Kemer formu verilen kapı kanadının, üst kısmında yer alan köşelerine ise “kazıma tekniğiyle” yapılmış, çiçek görünümünde yarım madalyonlar yerleştirilmiştir.

2.1.2.1.2. Mihrap:

Kapıya göre daha sade bir süslemeye sahip mihrap, ahşap malzemeyle “oyma tekniğinde” yapılmıştır (Fotoğraf: 12). Mihrap kavsarası yeşil ve niş kısmı beyaz olmak üzere yağlı boya ile tamamen boyanmıştır. Mihrabın diğer elemanları verniklenmiştir.

Mihrabın çerçeve kısmında, kapının çerçeve kısmındaki bordür ile aynı madalyonun sıralandığı bir kompozisyon görülmektedir. Merkezde bulunan akantus yaprağı ve bunun etrafını çeviren daire formu alt kısımda içeri doğru ‘C’ kıvrım oluşturmuş ve madalyonu meydana getirmiştir.

Köşelik kısmında ise kavsaranın her iki yanına yerleştirilmiş çiçek formunda birer yarım madalyon bulunur. Bunun etrafını çeviren üç adet büyük, iki adet küçük madalyon ve bunları birleştiren 'S' , 'C' kıvrımları ile bu kıvrımları sonlandıran iki adet ok motifi kompozisyonu oluşturmaktadır.

2.1.2.1.3. Minber:

Yapının oldukça sade olan minberi tamamen ahşap malzemedен yapılmış olup, köşk ve kaide kısmı bulunmamaktadır. Ayrıca süsleme teşkil etmeyen elemanları beyaz ve yeşil renkte yağlı boya ile tamamen boyanmış, süslemeli kısımları ise kahverengi boya ile boyanıp verniklenmiştir.

Yan aynalıkları oldukça basit ve sade bir şekilde yapılmıştır. Burada ahşap malzemenin birleşme noktaları rahatça görülmektedir. Ayrıca bugün bu kısım yeşil renk boya ile boyanmıştır. Bu bölümde aynı zamanda minber altındaki boşluk dolap vazifesi görmekte ve burada beyaz boya ile boyanmış dolap kapağı bulunmaktadır.

Korkuluk bölümünde bulunan parmaklıklar beyaz boya ile boyanmış, korkuluğu alt ve üstten sınırlayan bordür kuşakları ise kahverengi boya ile boyanıp verniklenmiştir. Üst bordürde "oyma tekniği" ile yapılmış örgü motifi, alt bordürde ise mihrap ve kapıda da benzerini gördüğümüz merkezinde akantus yaprağı bulunan madalyon dizisi görülmektedir.

Köşebentte kahverengi boya ile boyanıp verniklenmiştir. Üç köşesine de çiçeği andıran çeyrek madalyon yerleştirilmiştir.

Kapı sövesinde de, korkuluğun üst bordüründe görülen örgü motifini daha küçük formda görmekteyiz.

Giriş bölümü yuvarlak kemerli, kahverengi boya üzerine verniklidir. Bugün tepelik kısmına üzerine Arapça "Muhammed" yazan bir tablo²⁵ çivilerle sabitlenerek asılmıştır. Giriş kısmını çevreleyen bordürde ise, korkuluk altında bulunan madalyon dizisi görülmektedir.

²⁵ Bu tablo orijinal olmayıp, sonradan köy halkı ya da cami görevlileri tarafından asılmıştır.

Kemer köşeliklerinde de yapının süsleme programında sıkça rastladığımız akantus yapraklı birer adet madalyon ve bunun iki yanında üçgeni andıran yaprak motifi bulunmaktadır.

2.1.2.1.4. Mahfil:

Yapının kuzeyinde daha derin, doğu ve batıda daha dar tutulmuş güney duvarında ise sadece mahfil korkuluklarının bulunduğu 'U' şeklinde kadınlar mahfili yer alır. Buraya son cemaat yerinin kuzeybatı köşesinde bulunan ahşap merdivenle çıkılmaktadır. Mahfilde, bugün beyaz ve yeşil renkte boyanmış ve harimi dört yönden çevreleyen korkuluklar bulunmaktadır. Bu korkuluk kısmının hemen altında ise çok geniş olmayan ve kahverengi boya üzerine verniklenmiş bir bordür kuşağı yer alır. Burada 'S' ve 'C' kıvrımlı dallar arasına yerleştirilmiş natüralist olmayan yapraklar buradaki bezemeyi oluşturmaktadır.

Mahfilin kuzeyinde harime doğru çıkıntı yapan, dikdörtgen formda ve yukarı doğru yaklaşık kırk beş derecelik açı yapan, "oyma tekniğinde" yapılmış süslemeleri bulunan köşk kısmı mevcuttur (Fotoğraf: 13). Köşkün süsleme teşkil eden yüzeyi kahverengi boya ile boyanıp verniklenmiştir. Bu kısımda çiçek formunda üç adet madalyon ve her bir madalyonun iki yanına yerleştirilmiş üçgen biçiminde kandil motifi dekoratif bir bordür kuşağı ile kuşatılarak madalyonları birbirinden ayırmıştır. Bu kuşak panonun her iki ucunda yukarı doğru 'S' ve 'C' kıvrımları yaparak adeta bir kurdele görüntüsü vermiştir. Çerçevelemiş üç madalyonun arasında kalan iki boşluğa ise aşağıda daha küçük formda iki kandil motifi, yukarıda ise yarım madalyonlar yerleştirilmiştir. Bu panonun hemen üstünde bir bordür kuşağı bulunur. Yay biçiminde uçları içe doğru 'C' kıvrımları oluşturan motif bu bordür boyunca tekrarlanmıştır. Yukarıdan köşk kısmının asılı olduğu iki ahşap direkte de yarıya kadar örgü motifi görülmektedir.

2.1.2.1.5. Sütunlar:

Yapıda 'U' biçimindeki kadınlar mahfilini taşıyan beş adet ahşap sütun bulunmaktadır. Bunlardan iki tanesi kuzeye mahfil köşkü altına, bir tanesi batı cepheye, iki adette doğu cepheye yerleştirilmiştir. Bugün bunların hepsi yeşil renkte yağlı boya ile boyanmıştır. Her bir sütun başında "oyma tekniğinde" yapılmış bezeme görülmektedir.

Mahfil köşkünü taşıyan iki adet ahşap sütunun bezemesi aynıdır. Burada ahşap sütunun orta kısmında, sütuna silindirik bir form verilmiştir. Yukarıda ve aşağıda ise sütun köşelidir. Yukarı kısımda köşeli form ahşaba sütun başlığı görünümünü katmıştır ve burada "oyma tekniğiyle" yapılmış bezeme görülmektedir. Birbirine dönük iki adet yay biçimindeki motifin uçları içe doğru 'C' kıvrımı oluşturmuştur. Bu kompozisyon dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış ve dikdörtgenin her bir köşesine çeyrek madalyonlar yerleştirilmiştir.

Batı cephede yer alan sütunda, orta kısımda daire alt ve üst kısımlarda köşeli formdadır. Sütun başında fiyonk motifi ve fiyongun incelen orta kısmına iki yandan yerleştirilmiş çeyrek madalyonlar çerçeve içine alınarak bir kompozisyon oluşturmuştur.

Kuzey doğu cephede yer alan sütun başında iç içe geçmiş 'C' kıvrımlı çerçeveler buradaki bezemeyi meydana getirmiştir.

Güney doğu cephede bulunan sütun başı adeta sütunun ortasına kadar inmekte ve üzerinde örgü motifi görülmektedir.

2.1.3. Düzköy Merkez Camisi

Katalog No: 3

Fotoğraf No:14-20

Çizim No:4

İnşa Tarihi: M.1850

Tescil Eden Kurum ve Tescil Tarihi: Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu / 05.05.1994

Süslemenin Yer Aldığı Mimari Elemanlar: Kapı, Mihrap, Minber, Tavan Göbeği, Mahfil, Sütunlar ve Pencere Korkulukları

Kullanılan Teknikler: Kabartma, Oyma, Kafes Oyma

İnceleme Tarihi: 16.08.2009

Artvin İli, Borçka İlçesi, Düzköy Köyü, Merkez Mahallesinde yer almaktadır (Çizim: 1).

Kitabesi bulunmayan yapının kuzey cephesine sonradan asılan levhada H.1266/M.1850 tarihi bulunmaktadır.

Kuzey ve doğu cephede üç katlı, batı ve güney cephede ise iki katlı olarak, meyilli bir arazi üzerine, inşa edilmiş olan yapı kare kübik bir gövdeye sahiptir (Fotoğraf: 14-15). Kuzey cephesinde, ahşap direkli giriş mekânı bulunan ve geçmişte medrese olarak kullanıldığı söylenen²⁶ bir bodrum katına sahiptir. Bodrum katı moloz taş, bunun üzerinde yükselen cami ise tamamen ahşap malzemeden inşa edilmiştir. Kıрма çatıyla örtülmüş ve örtü sisteminde klasik tip kiremit kullanılmıştır.

Plan itibarıyla kareye yakın dikdörtgen biçiminde bir harime sahip olan yapı, kuzey ve doğu cepheleri boyunca uzanan, doğu cephede daha geniş olan 'L' biçiminde bir son cemaat yerine sahiptir. Yapının eski

²⁶ Osman Aytekin, a.g.e., s. 176.

fotoğraflarından²⁷ ve planından da anlaşılacağı üzere kuzey cephesinde bulunan ve ahşap bir merdivenle çıkılan kapının bugün sadece izlerini görebilmekteyiz. Bugün yapıya doğu cephesinde bulunan kapıdan, dört basamaklı oval²⁸ taş merdiven ile girilmektedir.

Yapının güneydoğu cephesinde yer alan ve bu cephedeki son cemaat yerinden girişi bulunan bir imam odası mevcuttur. Doğu ve kuzey cephedeki son cemaat yerlerinin kesiştiği köşede ise kadınlar mahfiline çıkılan oldukça basit ahşap bir merdiven bulunur.

2.1.3.1. Ahşap Süslemeleri:

2.1.3.1.1. Kapı:

Yapının kuzey cephesinde bulunan ve harime girişi sağlayan ahşap kapısı kuzeyde bulunan son cemaat yerine açılmaktadır. Dikdörtgen formda ve yuvarlak kemerli olan kapı iki kanatlıdır. Kapıda “oyma tekniği” ile yapılan zengin bezeme dikkat çekicidir (Fotoğraf: 16). Her bir kapı kanadı iki parça ahşabın birleştirilmesinden meydana getirilmiştir. Bugün bu birleşme izleri oldukça belirgindir. Üzerindeki boya izlerinden anladığımız kadarıyla geçmiş dönemlerde ahşap kapı yüzeyi, yapının diğer elemanları gibi, boyanmıştır. Günümüzde ise bu boya temizlenmiş ancak izleri kalmıştır.

Kapının kemer köşelikleri üçgen levhalar içerisine alınmış, merkezine ise çiçek formunda küçük bir madalyon yerleştirilmiştir. Kapının kemer kısmını çevreleyen bordürde ‘S’ ve ‘C’ kıvrımlarından oluşan bir kompozisyon görülmektedir.

Kapı kanatlarında kapının alt köşesinden çıkarak yukarıya doğru ‘S’ biçiminde kıvrılan iri dal boydan boya yapraklarla kuşatılmıştır (Çizim: 10). Bu iri dal arasından çıkan küçük dallar ise aşağı doğru sarkan lale motifiyle sonlanmıştır. Bu kompozisyonda laleler arasına dört yapraktan oluşan çiçekler serpiştirilmiştir. Kapı kanadını dört yandan kuşatan bordürde yan

²⁷ Bkz. V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşv. Artvin İli, Borçka İlçesi, Düzköy Merkez Camisi ile ilgili 005 No’lu dosya.

²⁸ Oval formlar Türk Mimarisinde Batılılaşma Dönemi etkilerindedir.

yana yerleştirilmiş yaprak motifi görülür. Her iki kapı kanadını 'U' biçiminde kuşatan ve kapı kapandığında tek bir parça görünümü veren ikinci bordür kuşağında örgü motifi bulunur.

2.1.3.1.2. Mihrap:

Kible duvarı ortasına yerleştirilmiş olan mihrap iç mekâna doğru çıkıntılı olup dış cephede vurgulanmamıştır. Tamamen ahşap malzemedен yapılmış olan mihrapta, bezemeler "oyma tekniği" ile oluşturulmuştur (Fotoğraf: 17). Geçmişte yağlı boya ile tamamen boyanmış, bugün ise boya kalıntıları bulunmaktadır.

Taç ve alınlık kısımları bulunmayan mihrabın, dışta oldukça geniş, içeride ise çok daha dar olan iki bordür çerçeve kısmını oluşturmaktadır. Dışarıda yer alan bordürde ardı ardına sıralanmış daireler içerisindeki ters laleler ve bunun iki yanına yerleştirilen yaprak motifleri kompozisyonu oluşturmuştur. İkinci bordürde yana yatırılmış 'S' biçiminde kıvrılan bir dal sırası bulunmaktadır.

Kavsaranın iki yanında bulunan oldukça geniş ve üçgen biçimindeki köşeliklerde, yaprak sırasıyla bezenmiş köşelik boyunca uzanan kıvrım dal, üstte ters bir lale ile sonlanmış ve lalenin her iki yaprağı ucuna birer adet ay çiçeği yerleştirilmiştir. Buradaki kompozisyonu oluşturan kıvrım dal alt noktada ise tek bir yaprak ile sonlandırılmıştır.

Kavsara kısmında yukarıda yedi sıradan oluşan mukarnas dolgu görülmektedir. Alt kısımda ise üç sıra bordür bulunmakta bunlar birbirinden birer mukarnas dizisiyle ayrılmaktadır. Yukarıdan başlayarak birinci bordürde, iç içe geçmiş daireler arasından çıkan oldukça geniş yapraklı palmetler, sap kısımlarında adeta bir çiçek buketi gibi bağlanmışlardır. İkinci bordür daha geniş tutulmuştur ve birinci bordürdeki kompozisyonun aynısı görülmektedir. Ayrıca bu bordürde kompozisyonu oluşturan dairelerin alt kısmına birbirini takip eden iki sıra yarım daire motifi eklenmiştir. Üçüncü bordür ikinci bordürden de geniştir. Dört sıra ardı ardına yerleştirilmiş ters laleler yarım daire biçiminde

kurdeleyi andıran dallarla birbirine bağlanmıştır. Bu ters laleler arasına daha küçük boyutta birer adet ters lale daha yerleştirilmiştir.

Mihrabın niş kısmı ise bezeme yapılmaksızın öylece bırakılmıştır.

2.1.3.1.3. Minber:

Minber ahşap olup köşk ve kaide kısmı bulunmamaktadır. Bugün geçmiş dönemlerde yapılmış olan boya izleri görülür (Fotoğraf: 18).

Yan aynalıklar dokuz parça ahşabın birleştirilmesiyle oluşturulmuş ve bu parçaların birleşme noktaları oldukça belirgindir. Bu kısımda “oyma tekniğinde” yapılmış yoğun bir süsleme görülmekle birlikte, karmaşık bir kompozisyon söz konusudur. Burada merkezde yer alan çiçek motifinin etrafını bir daire çevirmekte ve bu daireye geçmiş altı adet çengel motifi bir madalyon oluşturmuştur. Bu madalyonun etrafına ‘S’ biçiminde kıvrılan ve bunun her iki ucuna yerleştirilen kuşkanadına benzeyen motif aynalık yüzeyine serpiştirilmiştir.

Aynalığın altında yer alan süpürgelik kısmında altı adet dekoratif kemer formu verilmiş süslemeden oluşmaktadır. Bunun içerisine iki ayaklı, rahleyi andıran birer vazo yerleştirilmiştir. Vazo içerisinde iki yana sarkan dallar görülmektedir.

Merdiven korkuluğu oldukça büyük ‘S’ biçiminde çakılmış parçalardan oluşturulmuştur.

Köşebentte ‘S’ kıvrımlarından oluşan bir motif söz konusudur.

Giriş bölümü yuvarlak kemerlidir. Tepelik kısmı oval formda olup ajur tekniğinde yapılmıştır. Tepelikte bulunan bezemelerde yer yer kırıklar görülür. Burada ‘S’ ve ‘C’ kıvrımlarının oluşturduğu bir kompozisyon mevcuttur.

Korkuluk kısmı da “kafes tekniğinde” yapılmış olup, burada oldukça iri formda ardışık dört adet ‘S’ kıvrımı bulunur.

Giriş kısmı yuvarlak kemerlidir ve kemerin etrafını 'C' biçiminde kıvrılmış yapraklar çevirmektedir. Kemer köşeliklerinin köşesine çeyrek madalyon yerleştirilmiştir.

Minberin köşk kısmı bulunmasa da bu kısımda mahfilin buraya denk geldiği noktaya oval biçiminde bir taç yerleştirilmiştir. Bu taç kısmı "kafes tekniğinde" yapılmış olup, merkezinde altı yapraklı bir çiçek motifi bulunmaktadır. Geçit kısmı ise mahfil altında kalmaktadır. Burada altlı üstlü yerleştirilmiş iki adet yuvarlak kemerli açıklık bulunmaktadır. Bu kısmın hiçbir işlevselliği olmayıp tamamen dekoratif amaçlı yapılmıştır.

2.1.3.1.4. Tavan Göbeği:

Ahşap tavan göbeği kare biçiminde ve içe doğru girintili olarak harim tavanının ortasına yerleştirilmiştir. Merkezinde daire biçiminde dışarı doğru çıkıntı yapan küçük bir göbek bulunmaktadır(Fotoğraf: 20). Bu göbeğin yüzeyinde "oyma tekniğinde" yapılmış, birbiri içine geçen daireler ve bunun etrafını kuşatan örgü motifi buradaki bezemeyi meydana getirmiştir. Etrafını kare biçiminde bir bordür kuşatmaktadır. Bunun dört köşesine merkezdeki daireye kadar uzanan çıtalara çakılmıştır. Bu çıtaların üzerine "oyma tekniğiyle" yapılmış oval biçimli iki sıra zikzak motifi yerleştirilmiştir. Çıtalar arasında kalan bordür yüzeyinde ise ard arda yerleştirilmiş lale motifi iki yandan 'S' biçiminde kıvrılan bir dal ile çerçevelenmiştir. Bu kare biçimindeki bordürün etrafına kademeli, dekoratif bir pervaz çakılmıştır. Bu pervazın etrafını, bir sıra, örgü motifli bordür çevirmektedir. İçe doğru girintili olan tavan göbeğinin en dışına da dekoratif bir pervaz çakılmış. Bu iki pervaz dört köşesinden, başka bir pervaz ile birleştirilmiştir. Tavan göbeğinin en dışında yer alan bordür yüzeyinde ise sepet örgüsünü andıran bir kuşak görülmektedir.

2.1.3.1.5. Mahfil:

Yapının kuzeyinde daha derin, doğu ve batıda daha dar tutulmuş, güneyinde ise bir insanın sığabileceği genişlikte olan ve yapıyı dört yandan

kuşatan ahşap kadınlar mahfili bulunmaktadır. Mahfil dört yandan ahşap korkulukla çevrilmiştir. Bu korkuluk kısmını üstte “kafes tekniğinde”, geometrik tarzda, altta ise “oyma tekniğiyle” yapılmış örgü motifi görülmektedir. Bu bordürün hemen altında tüm harimi çepeçevre kuşatan, sepet örgüsü tarzında bezenmiş geniş bir bordür kuşağı bulunmaktadır.

Kuzeydeki mahfilinin orta kısmında harime doğru çıkıntı yapan, yukarı doğru hafif meyilli köşk kısmı bulunmaktadır (Fotoğraf: 19). Köşkün süsleme teşkil eden yüzeyinde, merkezde daire biçimli bir madalyon bulunmaktadır. Bu madalyonun etrafını sepet örgüsü biçimde yapılmış motif kaplamaktadır.

2.1.3.1.6. Sütunlar:

Yapıyı dört yandan çeviren harimi taşıyan on adet ahşap sütun bulunmaktadır. Sütunlar alttan ve üstten dört köşeli, ortada ise silindirik formdadır. Sütun başlarında ‘S’ ve ‘C’ biçimli kıvrım dallardan oluşan bir bezeme görülür. Güneydoğu köşede yer alan sütunun bezemesi aşağıya kadar inmektedir. Burada “oyma tekniğinde” yapılmış ince bir işçilik söz konusudur. Bu sütun mihrabın güneyinde zeminde bulunan korkuluk üstüne oturtulmuştur.

2.1.3.1.7. Pencere Korkulukları:

Yapının batı cephesinde alt katta, bu cephede bulunan son cemaat yerine açılan üç adet pencerede dekoratif amaçlı yapılmış, parmaklıklar bulunmaktadır. Bunlardan kuzeybatıda bulunan ahşapların birbirine geçirilmesiyle yapılmıştır. Diğer iki pencerenin parmaklıklarında ise “kafes tekniği” kullanılmıştır. Burada baklava dilimlerinden oluşan bir bezeme vardır.

2.1.4. Fındıklı Köyü Camisi

Katalog No: 4

Fotoğraf No:21-25

Çizim No:-

İnşa Tarihi: 18-19.yy

Tescil Eden Kurum ve Tescil Tarihi: Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu / 21.10.1994

Süslemenin Yer Aldığı Mimari Elemanlar: Minber, Tavan Göbeği ve Mahfil

Kullanılan Teknikler: Kabartma

İnceleme Tarihi: 16.08.2009

Artvin ili, Borçka İlçesi, Fındıklı Köyünde yer almaktadır.

Kitabesi bulunmayan yapının ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Ancak kaynaklarda 18. yy da inşa edilmiş olabileceği yazmaktadır²⁹.

Güney ve güneydoğu cephesinde üç katlı, diğer cephelerde iki katlı olmak üzere, meyilli bir arazi üzerine inşa edilmiştir (Fotoğraf: 21). Güney cephede bulunan ve eskiden medrese olarak kullanılan³⁰ birinci kat ve cami kısmını oluşturan ikinci kat betonarme³¹, üçüncü kat ise tamamen ahşap malzemedен inşa edilmiştir. Dikdörtgen biçiminde prizmal bir kütleyle sahiptir.

²⁹ Bkz. Osman Aytekin, **a.g.e.**, s.173.

³⁰ Bkz. Osman Aytekin, **a.g.e.**, s.173.

³¹ Bkz. Osman Aytekin, **a.g.e.** s.173 den ve **V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşv** de bulunan yapıya ait eski fotoğraflardan gördüğümüz kadarıyla yapının bodrum katı hariç, camiyi oluşturan her iki katta tamamen ahşap malzemedен inşa edilmiştir.

Plan itibariyle, doğu-batı kenarları daha uzun, dikdörtgen biçiminde bir harime ve dışa açık son cemaat yerine³² sahiptir (Çizim: 2). Ayrıca yapının minaresi bulunmamaktadır.

2.1.4.1. Ahşap Süslemeleri

2.1.4.1.1. Minber:

Bugün minber kapısı dışında, minber tamamen yenilenmiştir³³. Orijinal kapı bir kısım onarımdan geçirilerek yeni minbere yerleştirilmiştir. Minber kapısı kahverengi yağlı boya ile tamamen boyanarak verniklenmiştir(Fotoğraf: 23). Aynalık kısmına ise, yeni yapılmış minberle, aynı renk boyanmış ahşap parça yerleştirilmiştir.

Minber kapısı, yuvarlak kemerli ve kemerin etrafını yay biçiminde içe kıvrılan bir sıra motif çevirmektedir. Kemer köşeliklerine çeyrek madalyonlar yerleştirilmiştir. Aynalık kısmı altında bir yazı kuşağı bulunur. Aynalık kısmı minberin diğer elemanları gibi yenilenmiştir. Kapının etrafını çeviren çerçeveyi, birbirine dönük olarak nakşedilmiş üç boyutlu bir görünüme sahip olan ve beş yaprağı görünen bir çiçek kuşatmaktadır.

2.1.4.1.2. Tavan Göbeği:

Harim düz ahşap tavanlıdır ve tavanın ortasında kare biçiminde ve içe doğru meyilli olarak “oyma tekniğinde” yapılmış bir tavan göbeği bulunmaktadır(Fotoğraf: 25). Tavan göbeğinin merkezinde daire biçiminde ve kabara gibi dışa taşıntı yapan bir göbek bulunmaktadır. Bu göbek üç bordürden oluşmaktadır. İçerden dışarı doğru birinci bordürde, iyon sütun başlığına benzeyen motiflerin oluşturduğu bir dizi görülmektedir. İkinci bordür

³² Bkz. Osman Aytekin, **a.g.e.**, s.175 de yapının son cemaat yerinin alt kısmında dört adet ahşap dikmeyle belirlenen üstü kapalı, yanları ve önünün basitçe bir çit hacrinde açık olduğu yazmaktadır. Buranın üstü ise kapalı olup mahfil katına dahil edilmiştir. Muhtemelen bugünkü son cemaat yeri yapının bodrum katı ve cami kısmının birinci kat duvarlarının tamamen betonarme yapılmasıyla aynı dönemde yapılmıştır.

³³ Bkz. **V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşivinde** yapının eski fotoğraflarında orijinal minber görülmektedir.

ard arda sıralanmış 'U' harfine benzeyen motifin içinden geçen kuşaktan oluşmuştur. Üçüncü bordürde ise 'S' biçiminde kıvrılmış motifler arasına orta kısmında bağlanmış fiyonklar yerleştirilmiştir.

Daire biçiminde olan bu göbeğin etrafında sekizgen biçiminde bir çerçeve bulunmaktadır. Burada oldukça karışık bir bezeme söz konusudur.

2.1.4.1.3. Mahfil:

Yapıyı 'U' biçiminde kuşatan ahşap kadınlar mahfiline, kuzeybatı köşede mahfil altında bulunan merdivenle çıkılmaktadır.

Mahfilin kuzeyinde harime doğru çıkıntı yapan köşk kısmı bulunmaktadır(Fotoğraf: 24). Bu kısım yukarı doğru kırk beş derecelik bir açı yapar. Yüzeyindeki "oyma tekniğinde" yapılmış zengin bezeme dikkat çekicidir. Merkezde papatya tarzında büyük bir çiçek bulunur. Bunun iki yanına orta noktasından bağlanmış dallardan oluşan bir demet bulunur. Bu kompozisyonu iki yanda oval formda, diğer iki yanına iki köşeli bir kuşak çevirerek büyük bir madalyon oluşturulmuştur. Bu madalyonun iki yanına, aynı formda daha küçük madalyon, dik bir şekilde yerleştirilmiştir. Madalyonlar arasında kalan boşluklara ise, ortasından bir kurdele ile bağlanmış fiyonklar zeminde boşluk kalmayacak şekilde yerleştirilmiştir.

Üç yandan kuşatılan mahfil kanatları ahşap korkulukla çevrelenmiştir. Bu korkuluğun hemen altında iki sıra bordür kuşağı bulunur. Bu kuşak mihrap duvarında da aynen görülmektedir. Alttaki kuşakta oldukça geniş tutulmuş örgü motifi görülmektedir. Bunun üzerindeki kuşakta ise ortada baklava dilimi sırası alttan ve üstten daire sırası ile sınırlanmıştır.

2.1.5. Merkez (Aşağı) Camisi

Katalog No: 5

Fotoğraf No:26-28

Çizim No:-

İnşa Tarihi:19.yy

Tescil Eden Kurum ve Tescil Tarihi: Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu / 26.07.2002

Süslemenin Yer Aldığı Mimari Elemanlar: Mahfil ve Sütunlar

Kullanılan Teknikler: Oyma

İnceleme Tarihi: 18.08.2009

Artvin İli, Borçka İlçesi, Yeniyol Mahallesi³⁴ bulunmaktadır.

Kitabesi bulunmayan caminin ne zaman yapıldığı bilinmemektedir.

Eğimli bir arazi üzerinde kurulmuş olan cami, oldukça yüksek bir bodrum kat üzerinde, güney ve doğu cephede üç kat, kuzey ve batı cephede ise iki kat olarak yükselmektedir(Fotoğraf: 26). Avlusu da dahil olmak üzere, yapıya yüksek merdivenlerle çıkılmaktadır.

Yapının duvarları ahşap karkas arası kerpiç³⁵ ile örülmüş olup, bugün yapılan onarımlar sırasında yapının beden duvarları sıvanmış ve boyanmıştır. Kıрма çatı ile örtülü olup, örtü sisteminde klasik tip kiremit kullanılmıştır. Yapının kuzeybatı köşesinde beden duvarları üzerinde yükselen minaresi baklava dilimi biçiminde yivlere ayrılmıştır.

³⁴ 180 Ada ve 3 Parselde kayıtlıdır. Bkz. **V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşv.**'deki 08.03.01/03 no'lu dosya.

³⁵ Bkz. **V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşv.** 08.03.01/03 nolu dosya içerisinde bulunan resimlerde yapının orijinal beden duvarlarını görmek mümkündür.

Dikdörtgen biçiminde, prizmal bir kütleyle sahip olan yapıyı, kuzey ve doğu cepheden 'L' biçiminde bir son cemaat yeri çevirmektedir. Sundurma şeklindeki son cemaat yeri alt ve üst katta aynı hizadadır.

2.1.5.1. Ahşap Süslemeleri:

Büyük bir kısmı yenilenmiş olan yapıda, kadınlar mahfilini taşıyan sütunlar, mahfil altını kuşatan bordür ve yapının tüm duvarlarını çeviren bir sıra bordür dışında orijinal süslemesi bulunmamaktadır.

Yapıyı 'U' biçiminde çeviren mahfil, kuzeyde daha derin, doğu ve batıda ise daha dar tutulmuştur. Kuzeyde harime doğru çıkıntı yapan köşk kısmı bulunur(Fotoğraf: 27). Mahfil altı adet bezemeli sütun tarafından taşınmaktadır.

Mahfil altında yer alan bir sıra bordürde oyma tekniğinde yapılmıştır(Fotoğraf: 28). Kuzey mahfil bordüründe sarmal dallar nöbetleşe bir biçimde birbiriyle birleşip ayrılarak sarmal bir düzen meydana getirmiştir. Batıda yer alan mahfil eteğinde iç içe geçmiş dairelerden oluşturulmuş bir kompozisyon görülür. Doğu mahfil eteğinde ise kuzeydekine benzer bir sarmal düzen söz konusudur. Ancak burada tüm yüzey niş şeklinde oyulmuştur.

Sütunlar altta ve üste dört köşeli formda iken, ortada silindir biçimindedir. Mahfil köşkünü taşıyan iki adet sütun boydan boya bezenmişken, diğer sütunların üst kısımlarında bezeme görülmektedir. Sütun yüzeylerinde görülen bezemede mahfil eteğindeki bordürde olduğu gibi oyma tekniğinde yapılmıştır ve burada dört kollu yıldız, çarkıfelek motifleri gibi geometrik süsleme görülmektedir.

2.1.6. Muratlı (Maradit) Köyü Camisi

Katalog No: 6

Fotoğraf No: 29-45

Çizim No: 5-7

İnşa Tarihi:

Tescil Eden Kurum ve Tescil Tarihi: Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu / 26.07.2002

Süslemenin Yer Aldığı Mimari Elemanlar: Kapı, Mihrap, Minber, Mahfil, Vaaz Kürsüsü ve Kubbe.

Kullanılan Teknikler: Oyma

İnceleme Tarihi: 04.08.2009

Artvin İli, Borçka İlçesi, Muratlı Köyünde, Gürcistan sınırında, Çoruh Nehri kıyısında bulunmaktadır(Fotoğraf: 29).

Yapının iki tanesi harime girişi sağlayan kapılar üzerinde, birisi minberde, diğeri de mahfil katının köşk çıkıntısında olmak üzere toplam dört adet kitabesi bulunmaktadır.

Kuzeybatıda bulunan kapının kitabesi, kemerin üstünde yer alan kuşağa bir satır olarak yerleştirilmiştir. Burada Celi Sülüs yazı çeşidiyle Hicr Suresi 46, Nisa Suresi 103, Tevbe Suresi 18³⁶. Ayetleri yazılıdır³⁷. Bitişindeki ikinci kapının kitabesi de bir kuşak içinde ve bir satırdan ibarettir. Burada “Bismillahi’r-Rahmani’r-Rahim, Hâzâ cennâtü andın fedhulühâ

³⁶ “Bismillahirrahmanirrahim, İnnemâ ya’muru mesâcidallâhi men âmene billâhi ve’l-yevmi’l-âhir. Mâşâllâhu kâne ve ma lem yeşe’lem yekûn. İnnesselâte kânet’ale’l-mu’mine kitâben mevkuten. Sadakkallâhu’l-azim.

³⁷ Osman Aytekin, **a.g.e.**, Ankara, 1999, s. 163; Osman Aytekin, “Serhat Boylarında Bir Osmanlı Dönemi Yapısı Muratlı Merkez Camii”, **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, S.4, Erzurum, 1998, s.37-38.

hâlidin. Yâ müfettihal-ebvâb iftahlenâ hayral-bâb. 1262, Ahmed Usta Bin Aslan”³⁸ yazılıdır.

Minber kitabesi, minberin doğuya bakan yüzünde, köşkün altındaki pano içinde olup, üzeri boyandığı için bugün dikkatli bakılmadan seçilememektedir. Burada alt alta dört satır olarak yazılmış “Sahibü’l-hayrât ve’l-hasenât Uzunhasan Zade Hüseyin Alemdar Hicri 1263”³⁹ yazılıdır⁴⁰.

Mahfil köşkü çıkıntısının alt yüzeyinde bulunan kitabede Celi Sülüs yazı çeşidiyle yazılmış olup, burada; “Sahibü’l-hayrât ve’l-hasenât, Kakize”⁴¹ Sağıroğlu Hüseyin Ağa 1263”⁴² yazılıdır.

Kapının üstünde yer alan kitabeye göre yapı H.1263/M.1845-46 yılında Aslanoğlu Ahmed Usta tarafından inşa edilmiştir.⁴³

İki katlı kübik bir kütleyle sahip olan cami, arazideki eğim nedeniyle, doğu cephesinde moloz taştan yapılmış bodrum katı üzerinde yükselmektedir. Bodrum katı ve minaresi⁴⁴ dışında yapı tamamen ahşap malzemedен yapılmıştır.

Kareye yakın dikdörtgen planlı (Çizim: 3) cami dıştan kırma çatıyla örtülmüştür ve oldukça geniş saçaklara sahiptir. Kuzeyinde son cemaat yeri bulunmaktadır. Bugün son cemaat yeri giriş kısmı dışında kapatılmıştır. Bu bölgedeki en büyük cami olup, oldukça zengin ve kaliteli ahşap işçiliğine sahiptir.

³⁸ Bkz. Osman Aytekin, **a.g.e.**, s. 164 de “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla: Oraya emniyet ve selâmetle girin. Ey kapıları açan! Bize iyilik kapılarını aç.” Şeklinde Türkçeye çevrilmiştir.

³⁹ “(Bu) hayır ve iyiliğin sahibi, Uzunhasan ailesinden Hüseyin Alemdar’dır. H.1263/M.1847.” yazılıdır.

⁴⁰ Osman Aytekin, **a.g.e.**, s. 165.

⁴¹ Osman Aytekin, **a.g.e.**, s. 165’de “Kakize”yi “el-Fakir “ olarak okumuştur. Burada “el-Fakir” değil “Kakize” yazdığı açıktır. Ayrıca köy halkının söylemine göre “Kakize” Gürcistan’da bulunan bir yer adıdır. Yapmış olduğumuz araştırmalarda böyle bir yer adına rastlamamaktayız.

⁴² “Bu hayır ve iyiliğin sahibi, Sağıroğlu Hüseyin Ağa’dır. Hicri 1263/M.1847 yazmaktadır.

⁴³ Bkz. Osman Aytekin, **a.g.e.**, s.163. Ayrıca Bkz. V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşv. 08.04.02/1 nolu belgede ve N. Beşbaş- H. Denizli vd., **a.g.e.**, s. 766’da Sağıroğlu Hasan Ağa’nın mihrap ve minberi kendi adına, mahfil katını ise babası Hüseyin Ağa adına yaptırdığı yazmaktadır.

⁴⁴ Bkz. Bkz. V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşv. 08.04.02/1 nolu belgede orijinal ahşap minarenin rüzgardan yıkıldığı bunun yerine 1979 tarihinde bugünkü minarenin yapıldığı yazılıdır.

2.1.6.1. Ahşap Süslemeleri:

2.1.6.1.1. Kapı:

Yapının kuzey cephesinde bulunan ve harime girişi sağlayan iki adet (Fotoğraf: 30) kapısı oldukça simetrik olup, zengin bezemesiyle dikkat çekmektedir. Her iki kapıda yuvarlak kemerli ve çift kanatlıdır. Kapı pervazları ve iki kapı arasına yerleştirilmiş bezemeli ahşap silmeler sayesinde bu kısım bir bütünlük teşkil etmektedir. Caminin tüm ahşap elemanlarında olduğu gibi kapılarda tamamen kahverengi boya ile boyanıp verniklenmiştir. Her iki kapının yüzeyinde de “oyma tekniğinde” yapılmış oldukça zengin bezeme dikkat çekicidir.

Yapının doğuda bulunan kapısında (Fotoğraf: 31) kapı kanatları ikişer levhaya ayrılmıştır (Çizim: 11). Alttaki levha dikdörtgen biçiminde olup merkezine ayaklı bir maşrapa yerleştirilmiştir (Çizim: 13). Maşrapa içerisine ise üç adet çiçek yerleştirilmiştir. Her iki kapı kanadında da bulunan bu maşrapa motifi, ağızlık kısımları birbirine bakacak biçimde yerleştirilmiştir. Maşrapanın etrafına yüzeyde boşluk kalmayacak biçimde, ‘S’ ve ‘C’ biçiminde kıvrılıp, yine bu formda çiçeklerle sonlanan dallar yerleştirilmiştir. Bu kompozisyon üstten kaş kemer formu verilmiş bir çerçeve ile taçlandırılmıştır.

Üst kısımda yer alan levha, kapı yuvarlak kemerli olduğu için doğal olarak şeklini bu formdan almıştır. Burada tüm yüzeyi kaplayan iri bir dal, altta bir kuşakla dağlanmıştır (Çizim: 12). Bu iri daldan çıkan küçük dallara ise çiçekler yerleştirilmiştir. Ayrıca kapıya, üstte yer alan levhalara denk gelecek şekilde, iki adet kapı tokmağı yerleştirilmiştir. Kapıyı alttan ve üstten tutan metal menteşelerin boyu, neredeyse tüm kapı kanadı genişliğinde olup, kapıya dekoratif bir unsur katmıştır. Ayrıca batı kapı kanadında, üstte bulunan levhada, bir adet anahtar deliği bulunmaktadır.

Kapının kemer köşeliklerinde ‘S’ ve ‘C’ biçimde kıvrılmış iri dallar ve yapraklar bulunur. Bunun üzerinde ise tek satır halinde Celi Sülüs tarzında yazılmış bir kitabe kuşağı bulunur.

Kapının her iki yanına aynı bezemenin yapıldığı çerçeve yerleştirilmiştir. Burada kıvrım dallar nöbetleşe olarak birbiriyle birleşip ayrılarak sarmal bir düzen meydana getirmiştir. Bunun iç yüzeyine ise palmete benzeyen ancak birçok yapraktan meydana gelen bir çiçek motifi yerleştirilmiştir. Çerçeve kısmını da iki yandan, alt alta yerleştirilmiş üçer pano çevirmektedir. Bunlarda 'S' biçimine, panoyu aşağıdan yukarıya doğru kaplayan ve üzerinde sıkça yerleştirilmiş yaprak olan bir dal bulunur. Ortada yer alan panonun yaprakları diğer iki panoya oranla daha iridir.

Batıda yer alan kapı (Fotoğraf: 32) diğeriyle aynı özelliklerde olup bazı ayrıntılarda farklılık göstermektedir. Diğer kapı kanadının alt panosunda yer alan maşrapa motifi, burada küçük bir saksı şeklini almıştır. Bu kapıda anahtar deliği bulunmamaktadır. Ayrıca kapıyı iki yandan çeviren çerçevede de farklı bezeme görülmektedir. Burada iç içe geçmiş yaylar kompozisyonu oluşturmuştur. Çerçevenin yanında yer alan üst üste yerleştirilmiş üç adet panoda sepet örgü motifi görülmektedir.

Her iki kapıyı da üsten boydan boya kuşatan bordür, bugün üst katın tavanı tarafından kapatılmıştır.

2.1.6.1.2. Mihrap:

Kareye yakın dikdörtgen formda olan mihrap, güney duvarın orta eksenine yerleştirilmiştir. Harime doğru hafif taşırılmış ve tamamen ahşap malzemeden "oyma tekniğinde" yapılmıştır (Fotoğraf: 33). Kavsara kısmına yarım kubbe yerleştirilmiş ve burası dilimlere ayrılarak sarı, kırmızı, yeşil, mavi ve beyaz renklerde boyanmıştır. Mihrap nişi ise tamamen beyaz boya ile boyanmıştır. Köşeliklere merkezinde on iki yapraklı çiçek bulunan, damla biçimli madalyon yerleştirilmiştir. Çerçeve kısmı mihrabı çeviren bitkisel süslemeli iki ayrı bordürden meydana gelmiştir. Bordürlerden ilki, pano halinde düzenlenmiştir(Fotoğraf: 34). Bu panoların her birine farklı formlarda düzenlenmiş saksılardan çıkan çiçek motifleri yerleştirilmiştir. İkinci bordür ise aynı motifin tekrarlanmasıyla mihrabı üç yandan kuşatmıştır. Akantus yaprağı etrafını kuşatan yay motifi, üst sırayı oluşturmuştur. Bunun altında ise bir

çiçek ve iki yaprak şeklinde atlayarak devam eden bir kompozisyon görülmektedir. Mihrabın taç kısmı diyebileceğimiz, en üstte yer alan geniş silmenin yüzeyine oldukça büyük 'S' biçiminde kıvrımlar yerleştirilmiştir. Mihrap yüzeyi kahverengi boya ile tamamen boyanıp verniklenmiştir.

2.1.6.1.3. Minber:

Mihrabın batısına yerleştirilmiş olan minber tamamen ahşap malzemedен "oyma tekniğinde" yapılmış olup, oldukça zengin bir bezemeye sahiptir(Fotoğraf: 35). Minberin tüm elemanları kahverengi boya ile boyanıp verniklenmiştir. Her iki cephedeki bezemeler birbirinden farklıdır ve cephe yüzeyleri panolara ayrılmıştır. Her pano farklı motiflerle bezenmiştir.

Doğu cephesinde, en alt sırada yer alan sekiz adet pano, ortalarda dikdörtgen biçiminde iken, kuzey cephede minber korkuluğu tarafından kesilmiştir. Bu sıradaki panoların hepsinin iç yüzeyine saksıdan çıkan çiçekler yerleştirilmiştir. Bu motif üstte dekoratif bir kaş kemer ile taçlandırılmıştır. Hiç boşluk kalmayacak şekilde tüm yüzey kıvrım dallarla bezenmiştir.

İkinci sırada yer alan altı adet panodan, ortada yer alan dört pano dikdörtgen biçimindeyken, kenardaki iki pano minber korkuluğu tarafından kesilmiştir. En kuzeyde yer alan en küçük panoda küçük bir çiçek üstte kaş kemer ile taçlanmıştır. İkinci panoda ise ortada, dalları iki yana sarkan, iri bir çiçek bulunur. Bunun iki yanına birer adet olarak yerleştirilmiş, meyve motifi⁴⁵ üzerinde saplanmış bıçak yer alır (Fotoğraf: 39). Bıçağı kavrayan el rahatça seçilmektedir. Bu kompozisyon da üsten kaş kemerle taçlanmıştır. Üçüncü panoda aşağıdan yukarıya doğru tüm yüzeyi kaplayan iri bir çiçek yer alır. Dördüncü pano sadece kıvrım dallarla bezenmiştir. Her ikisi de üstte kaş kemerle taçlanır. Beşinci pano alttan kıvrım dallarla bezenmiş üstte ise

⁴⁵ Halk arasında buradaki meyveler 'demir elma' olarak adlandırılmaktadır. Demir elma; orta irilikte, yeşil üzerine sarı-kırmızı çizgili, mayhoş ve dayanıklı Artvin'e özgü bir elma türüdür.

yukardan asılmış formda birer adet kılıç, silah ve arma bulunmaktadır⁴⁶ (Fotoğraf: 38). Bunu da üstten dekoratif kaş kemer formu çevirmektedir. Altıncı pano daha dar bir dikdörtgendir. Saksıdan çıkan çiçekler buradaki bezemeyi oluşturmaktadır. Üstte ise dekoratif tarzda yapılmış yuvarlak kemer ile taçlandırılmıştır. Kemer formu üstünde ise asılmış bir kandil, bunun iki yanında da köşelere yerleştirilmiş, birbirine dönük hilal bulunur.

Üçüncü sırada yer alan dört adet panodan ikisi minber korkuluğu tarafından kesilmiş, diğer ikisi ise dikdörtgen formdadır. Burada yer alan ilk panoda oldukça detaylı işlenmiş gemi figürü görmekteyiz⁴⁷ (Fotoğraf: 37). Diğer üç panoda saksı içinden çıkan çiçekler ikisinde kaş kemerle taçlanırken, güneydeki panoda yuvarlak kemerle taçlanmıştır.

En üst sırayı teşkil eden dördüncü sırada üç adet pano bulunur. Bunlardan ortadaki panoda dört sıra halinde yazılmış minber kitabesi⁴⁸ yer alır. Kitabenin kuzeyindeki panonun ortasında dekoratif bir kaş kemer bulunur. Bu kemer yaylarının birleştiği noktaya üç kol tarafından tutulan ve aşağıda altı adet şamdanı bulunan bir avize motifi yerleştirilmiştir. Kitabenin güneyindeki pano ise alttan ve üstten dekoratif yuvarlak kemer formuyla çevrilmiştir. Bunun ortasına tek bir dal haline yukarı doğru uzayan ve iri yaprakları sağa-sola doğru kıvrılan, bir çiçek motifi yerleştirilmiştir.

Minberin en güneyinde, geçit kısmı olarak adlandırdığımız yerde, bulunan üst üste yerleştirilmiş iki adet panoda acurlu süsleme görülür. Her iki panoda da aynı tarz bezeme görülmekle birlikte, detaylardaki ufak farklılıklarla birbirinden ayrılmaktadır. Her ikisinde de ahşap yüzey oval formlarda boşaltılarak, maşrapa motifi oluşturulmuştur. Bu motif üstten “oyma tekniğinde yapılmış” kaş kemerle sınırlanmıştır.

⁴⁶ Bu figürler minberin ya da caminin banisinin askeri bir kimliğe sahip olduğu fikrini aklımıza getirmektedir.

⁴⁷ Bu figür ise baninin denizci bir asker olabileceğini düşündürmektedir. Ancak bu konu sadece düşünceden ibaret olup, buna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

⁴⁸ Bu kitabe de daha öncede belirtmiş olduğumuz gibi minberin banisinin Uzunhasan ailesinden Hüseyin Alemdar olduğu yazılıdır.

Merdiven korkuluğu boğumlu parmaklıklardan oluşmakta ve bunu alttan ve üstten birer bordür kuşatmaktadır (Fotoğraf: 40). Üstteki bordür iç içe geçmiş yay motifinin tekrarlanmasıyla oluşturulmuştur. Alttaki bordürde ise oval formdaki fiyonk motifi içine yerleştirilmiş küçük çiçekler, bordür boyunca tekrarlanmıştır.

Köşebentte, tek bir el hareketiyle oluşturulmuş yaylardan oluşan büyük bir çiçek motifi üç köşeden yaprak motifleriyle kuşatılmıştır.

Bu cephede minber korkuluğu ve köşk arasına da “kafes tekniğinde” yapılmış kıvrımlardan oluşan bir köşebent daha yerleştirilmiştir.

Minberin batı cephesinde de minber yüzeyi panolara ayrılmıştır. Bu panoların yüzeyine “oyma tekniğinde” yapılmış, vazolu ve vazosuz çiçek demetleri yerleştirilmiştir. Her kompozisyon üstten dekoratif bir yuvarlak kemer formuyla sınırlanmıştır. Panolar içerisinde boşluk kalmayacak kadar yoğunlukta bir bezeme programı söz konusudur. Burada minberin geçit kısmına, altlı üstlü iki pano yerleştirilmiştir. Bunların yüzeyi oval formda boşaltılarak maşrapa motifi oluşturulmuştur. Üstteki maşrapanın içine bir demet çiçek yerleştirilmiştir.

Minber korkuluğu bu cephede de aynı formda olup, korkuluğu alttan ve üstten aynı bordür kuşağı sınırlamıştır. Bunun içine yerleştirilen akantus yaprağının etrafı bir yay ile sınırlanmıştır. Bu motif tüm bordür boyunca tekrarlanır. Bu cephedeki köşebent diğer cepheden farklı tutularak, buraya kıvrım dallar yerleştirilmiştir. Kapı sövesinde ise ‘S’ biçiminde kıvrılan iri yapraklı dallar görülür.

Minber köşkü külahsız olup, taht biçiminde yapılmıştır. Köşkün üç yüzeyinde de hasır örgü motifi görülmektedir. En üstte ise taç şeklinde yapılmış ve bugün batı cephesindeki bulunmayan korkuluk kısmı mevcuttur.

Minberin girişi yuvarlak kemerli olup, kapısı bulunmamaktadır (Fotoğraf: 36). Kapı yeşil bir örtü ile kapatılmıştır. Kemer köşeliklerinde ve kapıyı çeviren çerçevede ‘S’ biçiminde kıvrılmış dallar görülür. Ayrıca

kemerin hemen üzerinde, bir satır halinde yazılmış dua kuşağı bulunur. Aynalık kısmında “oyma tekniğinde” yapılmış, yan yatırılmış ve yapraklar arasında gül goncası bulunan, bir dal motifi görülür. Taç kısmı oval formlarda olup yer yer “ajur tekniği” ve “oyma tekniği” kullanılarak yapılmıştır. Burada kıvrılan iri dallar bulunur.

2.1.6.1.4. Mahfil:

Kuzeyde daha derin, doğu ve batıda daha dar olmak üzere yapıyı ‘U’ biçimde kuşatan mahfil katı bulunur. Mihrap duvarında ise mahfilin herhangi bir derinliği olmamakla birlikte, sadece korkuluk kısmı görülür. Kuzeyde harime doğru çıkıntı yapan köşk kısmı, dikdörtgen biçimli bir kaide üzerinde, yukarıya doğru kırk beş derecelik açıyla yerleştirilmiştir (Fotoğraf: 43-44). Kaide kısmını çeviren bordürde, ortada, iki satır halinde altın yıldızla yazılmış kitabe kuşağı bulunur⁴⁹. Bu bordür kuşağının iki yanında “oyma tekniğinde” yapılmış ‘S’ biçiminde kıvrım dallar, bu dallar arasından çıkan yaprak ve çiçek motifleri kompozisyonu oluşturur. Bunun hemen üzerine ikisi aynı boyutlarda, üçüncüsü ise daha küçük örgü motifiyle bezenmiş üç bordür kuşağı görülür. Mahfili dört yandan çeviren korkuluğun, alt ve üst çerçevesi mavi renge boyanmıştır. Korkuluğun hemen altında iki niş sırası ve bunun altında bir bordür kuşağı, güney duvarı da dâhil olmak üzere, tüm mahfili çevirmektedir. ‘S’ biçiminde kıvrılarak tüm bordürü kuşatan dal ve bu daldan çıkan yapraklar buradaki bezemeyi meydana getirmiştir.

İki tanesi güney duvarına bitleştirilmiş olmak üzere, mahfili on adet sütun taşımaktadır. Bu sütunlar ortada silindir formunda iken, altta ve üstte kübik formdadır. Sütunlar ile mahfil tavanı arasına dekoratif bir başlık yerleştirilmiştir. Bu başlık yüzeyinde kıvrım dallar ve yapraklardan oluşan bir bezeme görülmektedir. Her sütun başlığı, birbirinden çok farklı olmasa da yaprak formlarında bazı farklılıklar görülmektedir.

⁴⁹ Burada mahfil katının Sağıroğlu Hüseyin Ağa tarafından H.1263/M.1847 tarihinde yaptırıldığı yazmaktadır.

2.1.6.1.5. Vaaz Kürsüsü:

Oldukça bezemeli olan ahşap vaaz kürsüsü mihrabın doğusuna yerleştirilmiştir. Bugün caminin diğer elemanlarında olduğu gibi, vaaz kürsüsü de tamamen kahverengi boya ile boyanarak verniklenmiştir. Kare bir kaide üzerinde, yukarı doğru genişleyen, hafif konik formdadır (Fotoğraf: 41). Altı bordürden oluşan vaaz kürsüsü “oyma tekniğinde” yapılmıştır. En alttan başlayarak birinci bordürde; sadece düz çizgiler görülmektedir. İkinci bordür; ‘S’ ve ‘C’ kıvrımlar yapan iri dallardan oluşmaktadır (Fotoğraf: 42). Üçüncü bordürde mahfili kuşatan korkulukların aynısı görülmektedir. Dördüncü bordür; nöbetleşe olarak birbiriyle birleşip ayrılarak sarmal düzen meydana getirmiş kıvrım dallardan oluşur. Bu kıvrım dallar arasında kalan yüzeylere ise yaprak motifi yerleştirilmiştir. Kaide kısmında yer alan bu dört adet bordür, birer niş kuşağıyla birbirinden ayrılmıştır. Beşinci ve altıncı bordürlerde ise; nöbetleşe olarak birleşip ayrılan kıvrım dalların merkezine iri birer çiçek motifi yerleştirilmiştir.

Vaaz kürsüsünün arkasına, mahfili kuşatan bordürün ucuna birleştirilmiş bir pano bulunur. Burada ajur tekniğinde yapılmış kıvrım dallarla bezenmiş pano, vaaz kürsüsünü vurgulamaktadır.

2.1.6.1.6. Kubbe:

Harimin üstünü örten “bağdadi tekniğinde” yapılmış kubbe (Fotoğraf: 45) dışında, yapı düz tavanla örtülmüştür. Kubbe yüzeyinde yer alan süsleme orijinal değildir.⁵⁰ Kubbe beyaz renkte boyanmış ahşap çitalarla dilimlere ayrılmıştır. Her dilim sarı, kırmızı, yeşil ve mavi renkler olmak üzere, farklı renklere boyanmıştır. Kubbenin ortasına daire biçiminde bir göbek yerleştirilmiştir. Göbeğin içinde altı adet hilal biçiminde yaprak bulunmaktadır.

Orijinal kubbe beyaz ve yeşil renkte dilimlere ayrılmıştır. Beyaz renk ile boyanmış dilimlerde, atlamalı olarak yerleştirilmiş farklı ağaç kompozisyonları

⁵⁰ Bkz. V.G.M. Abd. ve Yp. İsl. Arşv. 08.04/1 no’lu belgede yer alan fotoğraflarda kubbenin eski halini görmekteyiz.

görülmektedir. Kubbe ortasındaki daire biçimli göbekte ise yazı kuşağı görülmektedir.

2.2. Hopa Camileri

2.2.1. Aşağı Sundura Camisi

Katalog No: 7

Fotoğraf No: 46-48

Çizim No: -

İnşa Tarihi: 19.yy

Tescil Eden Kurum ve Tescil Tarihi: -

Süslemenin Yer Aldığı Mimari Elemanlar: Kapı,

Kullanılan Teknikler:

İnceleme Tarihi: 01.08.2009

Artvin İli, Hopa İlçesi, Aşağı Sundura Mahallesiinde yer alır (Fotoğraf: 46).

Kitabesi bulunmayan yapının 19. yüzyılın sonlarında inşa edildiği söylenmektedir.⁵¹

İki katlı, kareye yakın dikdörtgen biçiminde prizmal bir kütleyle sahiptir. Moloz taşla inşa edilmiş ve dıştan sıva ile sıvanmıştır.⁵² Kıрма çatı ile örtülü olup, örtü sisteminde klasik tip kiremit kullanılmıştır.

Plan itibariyle, doğu-batı kenarı daha uzun kareye yakın dikdörtgen biçimindedir (Çizim: 4). Kuzeyinde sonradan eklenmiş betonarme son cemaat yeri bulunur. Son cemaat yeri ile kuzeybatıda, son cemaat yeri ve harimin birleştiği noktada, bulunan minaresi 1961 yılında yapılan onarımda eklenmiştir.⁵³ Yapının güneyinde etrafı çevrili, kuzeyinde ise birkaç tane

⁵¹ Bkz. V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşv. 08.05.01/1 nolu belge ayrıca Bkz. Osman AYTEKİN, a.g.e., s. 182 de giriş kapısı üzerine konulan, orijinal olmayan 1905 tarihli bir levhadan söz eder. Vakıflar arşivine ait fotoğraflarda da bugün mevcut olmayan bu levhanın fotoğrafını görmekteyiz.

⁵² Bkz. V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşv. a.g.b.

⁵³ Bkz. V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşv. a.g.b.

mezarın yer aldığı haziresi bulunmaktadır. Güney cephede, mihrabın iki yanında birer adet, doğu ve batı cephelerde ise üç alt ve üç üst katta olmak üzere altışar adet penceresi bulunmaktadır. Yuvarlak kemerli olan pencerelerden ikinci kat hizasındakiler daha küçük boyutludur. Son cemaat yerinde ise dikdörtgen formda pencereler görülmektedir.

2.2.1.1. Ahşap Süslemeleri

2.2.1.1.1. Kapı:

Yapının kuzey cephesinde, mihrap ekseninde bulunan, harime girişi sağlayan ahşap kapısı, yuvarlak kemerli ve dikdörtgen formda olup çift kanatlıdır (Fotoğraf: 47). Kapının yüzeyi mavi renkte yağlı boya ile tamamen boyanmıştır. Kapı kanatları üçer levhaya ayrılmış olup, alt ve üstteki levhalar dikdörtgen, ortadaki levha ise kare biçimindedir. Bu levhaların içinde “oyma tekniğinde” yapılmış bezeme görülür. Aşağıdaki panoda hayat ağacı motifini andıran ancak natüralist olmayan bir motif bulunur. Ortadaki panoda, panoyu dolduran rozet çiçeği yer alır. Üstteki panoda ise merkezde dört yapraklı küçük bir çiçek ve bunun etrafını çeviren keskin hatlı çizgilerin oluşturduğu bir madalyon söz konusudur.

2.2.1.1.2. Mahfil:

Yapının kuzeyinde bulunan ve iki ahşap sütun ile yapının beden duvarları tarafından taşınan ahşap mahfil, ortada oval formda harime doğru taşınmıştır (Fotoğraf: 48). Mahfil korkuluklarında ve mahfil tavanında, ahşap çıtalarla, “çakma tekniğinde” yapılmış süsleme görülür. Mahfil tavanında ahşap çıtalar arasına yerleştirilmiş ay ve yıldız motifi bulunur. Mahfil korkuluğunda ise realist olmayan kıvrımlardan oluşturulmuş madalyonlar mevcuttur. Mahfil mavi renkte yağlı boya ile tamamen boyanmıştır.

2.2.1.1.3. Minber:

Mihrabın batısına yerleştirilmiş olan minber tamamen ahşap malzemedен yapılmış olup, oldukça sadedir. Bugün yeşil renkte yağlı boya ile boyanmıştır. Minberin aynalık kısmı sade bırakılmış, bunu çeviren çerçeve kısmında ise “oyma tekniğinde” yapılmış bezeme görülmektedir. Burada ortada ‘S’ biçiminde bordür boyunca kıvrılan bir dal ve bu dal aralarına yerleştirilmiş, gonca şeklinde laleler bulunur. Bu kompozisyon iki yandan örgü motifi ile sınırlandırılmıştır. Minberin köşk kısmı bulunmayıp, buraya kapalı bir küp biçiminde bir kaide üzerine külah yerleştirilmiştir. Giriş kısmı yuvarlak kemerli ve çok sadedir. Kemer köşelikleri sarı, kırmızı, yeşil ve siyah renklerde boyanmıştır. Kapısı bulunmayıp, giriş kısmı yeşil bir örtü ile kapatılmıştır.

2.2.1.1.4. Kubbe:

Yapının “bağdadi tekniğinde” yapılmış kubbesi mavi renk yağlı boya ile tamamen boyanmıştır. Harimin ortasına yerleştirilmiş bu kubbe dışında, harim düz tavanla örtülüdür. Kemer köşelerinde çitalarla çatma tekniğinde yapılmış oldukça basit süsleme görülür.

2.2.2. Esenkıyı Köyü Yukarı Camisi

Katalog No: 8

Fotoğraf No: 49-54

Çizim No: -

İnşa Tarihi: 1850

Tescil Eden Kurum ve Tescil Tarihi: Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu / 26.12.2003

Süslemenin Yer Aldığı Mimari Elemanlar: Kapı,

Kullanılan Teknikler: Oyma ve Kafes Oyma,

İnceleme Tarihi: 11.08.2009

Artvin İli, Hopa İlçesi, Esenkıyı Yukarı Mahallede bulunur (Fotoğraf: 49). Giriş kapısı üzerinde yer alan mermer kitabede⁵⁴ yapının 1850 tarihinde yapıldığı yazmaktadır.

Kareye yakın dikdörtgen biçiminde, iki katlı prizmal bir kütleyle sahiptir. Son cemaat yeri bulunmayan yapı, günümüzde yıkılmak üzere olup, kullanıma kapalıdır.⁵⁵ Moloz taşla inşa edilen yapı siva ile sıvanmış ve dıştan kırma çatı ile örtülmüştür. Örtü sisteminde Marsilya tipi kiremit kullanılmıştır. İç kısımda dört ahşap sütun tarafında taşınan ve tüm harimi kaplayan “bağdadi tekniğinde” kubbesi bulunmaktadır.

Kuzeydoğu cephesinde yer alan minare giriş kapısından anladığımız kadarıyla, burada ahşap bir minaresi bulunmaktaydı.

⁵⁴ Tarafımızca bu kitabenin sonradan eklenmiş olabileceği düşünülmektedir.

⁵⁵ Esenkıyı Köyü Aşağı Mahallede daha büyük bir cami bulunduğu için, yapı terk edilmiştir. Caminin imamı ise aşağıda bulunan diğer camide görevlendirilmiştir.

2.2.2.1. Ahşap Süslemeleri:

2.2.2.1.1. Kapı:

Yapının kuzey cephesinde, mihrap ekseninde bulunan, harime girişi sağlayan ahşap kapısı, yuvarlak kemerli ve dikdörtgen formda olup çift kanatlıdır (Fotoğraf: 50). Kapı kanatları üçer levhaya ayrılmış olup, alt ve üstteki levhalar dikdörtgen, ortadaki levha ise kare biçimindedir. Bu levhaların içinde “oyma tekniğinde” yapılmış bezeme görülür. Ortada yer alan kare biçiminde panoda merkezde küçük bir çiçek bulunur. Bu çiçeğin etrafını daire biçiminde bir kuşak çevirmektedir. Kuşağa dolanan dallarla burada bir madalyon oluşturulmuştur. Alt ve üstte yer alan dikdörtgen biçimindeki panolarda ise aynı bezeme görülür. Burada akantus yaprağı tarzında irice bir yaprak ve bundan çıkan ‘S’ ve ‘C’ kıvrımları ile bir madalyon oluşturulmuştur.

Kapı yüzeyi mavi renk boya ile boyanmış olup, şuan oldukça kötü durumdadır.⁵⁶

2.2.2.1.2. Minber:

Mihrabın batısında bulunan minber tamamen ahşap malzemedен “oyma tekniğinde” yapılmış olup, oldukça zengin bezemeye sahiptir. Minberin batı cephesi hariç tüm elemanları kahverengi boya ile boyanıp verniklenmiştir.

Yan aynalıkta merkezde küçük bir çiçek bulunur (Fotoğraf: 53). Bunun etrafını bir daire çevirmekte ve bu daireye geçirilmiş ‘C’ biçimindeki dallar ortada bir madalyon oluşturmaktadır. Bu madalyonun etrafını yüzeyde boşluk kalmayacak şekilde ‘S’ biçiminde dallar ve yapraklar çevirmiştir. Minberin batı cephesindeki aynalık daha sadedir ve yüzeyi boyanmamıştır. Aynalığın etrafını çeviren ‘S’ biçimli dallar birbirine geçerek bir bordür kuşağı oluşturmuştur.

⁵⁶ Şuan mevcut olmayan, bu bölgedeki diğer camiler gibi bu yapının akıbeti de bellidir. Yapının sanat değeri taşıyan kapı ve minberinin bölgede bulunan diğer eserlere olduğu gibi, koruma altına alınmadığı takdirde bir süre sonra kaybolacağı ya da bakımsızlıktan yok olacağı açık bir gerçektir.

Süpürgelik kısmı dört adet dikdörtgen biçimindeki panodan meydana gelir. Bu panoların yüzeyine oyma tekniğinde yapılmış baklava dilimine benzer çerçeve yerleştirilmiştir. Bu çerçevenin içinde ise çerçevenin şeklini almış çiçek motifi bulunur.

Korkuluk kısmı iki çıta arasına çakılan 'S' biçimli, ucu yaprakla sonlanan dallardan oluşturulmuştur.

Köşk kısmı kübik bir biçimde olup, minber külahı bulunmaz. Burada "kafes tekniğinde" yapılmış 'S' ve 'C' biçimli dallarla köşk dekoratif bir görünüm kazanmıştır. Minberin merdiven kısmında köşkün hemen altında, kareye yakın dikdörtgen biçiminde "kafes tekniğinde" yapılmış bir pano görülür. Burada vazodan çıkan iri çiçekler kompozisyonu oluşturmaktadır.

Köşkün altında bulunan ve geçit olarak adlandırılan kısımda, dikdörtgen biçiminde, "kafes tekniğinde" yapılmış üç adet pano bulunur. Alt ve üstte yer alan panolarda, üstten 'S' ve 'C' kıvrımlarıyla dekoratif kemer oluşturulmuş, alta ise ucu bağlanmış çiçek demeti yerleştirilmiştir. Ortadaki panoda 'S' ve 'C' biçiminde kıvrılmış dallar görülür.

Minber girişi düz lentolu olup üzerinde bir dua kitabesi bulunur (Fotoğraf: 52). Minber kapısı üzerinde oval formlarda, "kafes tekniğinde" yapılmış oldukça bezemeli bir taç kısmı bulunur. Burada 'S' ve 'C' biçiminde kıvrılmış dallar ortalarından birer kurdele ile bağlanmıştır.

2.2.2.1.3. Mahfil:

Yapıyı kuzeyinde daha derin, doğu ve batısında daha dar olmak üzere 'U' biçiminde çeviren ahşap mahfilin on adet ahşap sütunla taşınmaktadır. Kuzeyde bulunan mahfilin orta kısmı oval biçimlerde olup harime doğru çıkıntı teşkil etmektedir (Fotoğraf: 54). Mahfilin çeviren korkuluklar oldukça sadedir. Ortada çıkıntı teşkil eden köşk kısmında ise bu korkuluklar, ardışık olarak yerleştirilmiş, bir adet büyük ve bir adet küçük ters palmet motifinden oluşmaktadır. Mahfil altını kuşatan bordür yüzeyinde ise "oyma tekniğinde" yapılmış 'S' ve 'C' kıvrımlı dallar görülür.

2.2.3. Orta Hopa Camisi

Katalog No: 9

Fotoğraf No: 55-58

Çizim No: -

İnşa Tarihi: 19.yy

Tescil Eden Kurum ve Tescil Tarihi: Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu / 27.10.1988

Süslemenin Yer Aldığı Mimari Elemanlar: Tavan ve Kubbe

Kullanılan Teknikler: Çatma, Kafes Oyma, Kalemışı

İnceleme Tarihi: 02.08.2009

Artvin İli, Hopa İlçesi, Orta Hopa Mahallesinde yer alır (Fotoğraf: 55). Caminin kuzey ve doğu cephelerinde yer alan haziresi camiyi de yaptırmış olabileceği düşünülen Osman Ağa'nın aile mezarlığıdır.⁵⁷

Kitabesi bulunmayan yapı 19. yy da inşa edilmiştir.⁵⁸

İki katlı, kareye yakın dikdörtgen biçiminde prizmal bir kütleyle sahip olan yapı moloz taştan yapılmıştır. Kıрма çatı ile örtülü olan yapının, örtü sisteminde klasik tip kiremit kullanılmıştır.

Kareye yakın dikdörtgen bir plana sahip olan yapının, son cemaat yeri bulunmamaktadır (Çizim: 5). Biri kuzey cephede mihrap ekseninde, diğeri batıda olmak üzere iki adet giriş kapısı bulunur. Yapının orijinal planında gördüğümüz kuzey cephede yer alan mahfil katı, bugün caminin ortalarına kadar taşırılmıştır.

⁵⁷ Bkz. V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşv. 08.05.01/2 no'lu, belge.

⁵⁸ Bkz. V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşv. 08.05.01/2 no'lu, belge.

2.2.3.1. Ahşap Süslemeleri:

2.2.3.1.1. Kapı:

Yapının kuzey cephesinde bulunan kapısı, ahşap, iki kanatlı ve bezemeliydi.⁵⁹ Ancak bugün bu kapının yerinde yeşil renkte boyanmış demir bir kapı vardır. Eski kapı ise kaybolmuştur.

2.2.3.1.2. Mahfil:

Harimin kuzeyinde, dört ahşap sütunla taşınan ve altı üstlü düzenlenmiş korkulukları bulunan, oval formlara sahip mahfil kısmı bulunmaktaydı. Buraya kuzey duvarın doğu köşesine yerleştirilmiş iyi işçilikli ahşap merdivenle çıkılmaktaydı.⁶⁰ Yapıda uygulanan izinsiz onarım sırasında, mahfil katı, yapının ortasına kadar taşırılmış ve ahşap lambriellerle kaplanmıştır. Kuzey doğu köşeye de imam odası yerleştirilmiştir. Bugün mahfile imam odası arkasında bulunan merdivenle çıkılmaktadır.

2.2.3.1.3. Minber:

Yapının orijinal minberi, bitkisel motiflerle süslenmiş ve “ajur tekniğinde yapılmıştı.⁶¹ Ancak bugün bu minberin yerinde yine ajur” tekniğinde yapılmış, oldukça basit geometrik bezemeli yeni minber bulunmaktadır. Orijinal minberin, yapının kapısıyla beraber, camide yapılan izinsiz onarım sırasında kaybolduğunu düşünmekteyiz.

2.2.3.1.4. Kubbe:

Harimin ortasına yerleştirilmiş, dört ahşap sütunla taşınan, bağdadi kubbe⁶² dışında yapı tamamen ahşap tavan ile örtülmüştür (Fotoğraf: 56).

⁵⁹ Bkz. V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşv. 08.04.01/2 no’lu, camide yapılan izinsiz uygulamayla ilgili rapor.

⁶⁰ Yapının orijinal hali için Bkz. V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşv. a.g.b ve Osman AYTEKİN, a.g.e, s. 181.

⁶¹ Bkz. V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşv. 08.04.01/2 no’lu, camide yapılan izinsiz uygulamayla ilgili rapor.

⁶² Kubbede yer alan deformasyondan, kubbenin bağdadi tekniğinde yapılmış olduğunu görebilmekteyiz.

Kubbede sıva üzerine kalem işi tekniğinde yapılmış natüralist bezeme dikkat çekicidir. Kubbenin merkezine papatya tarında yapılmış bir göbek yerleştirilmiş, bunun etrafını çiçek ve yaprak dizisinden oluşturulmuş bir çelenk çevirmiştir. Kubbe yüzeyine oldukça natüralist tarzda yapılmış, saksıdan çıkan çiçek demetleri bulunmaktadır. Buların arasında daire biçiminde çelenkler içinde, sülüs yazıyla yazılmış, Allah, Muhammed, Ebubekir, Ömer ve Osman yazmaktadır.

Kubbe eteğini 'C' kıvrımları şeklinde tüm eteği çeviren ve uçlarından birbirine bağlanmış süslemeli bir kumaşı andıran bezeme çevirmektedir. Kubbe köşelikleri ahşap "çakma tekniğinde" yapılmış, pano çevirir. Bunların yüzeyinde 'S' ve 'C' kıvrımları yapan iri yapraklar ve sarı renkte boyanmış çiçekler bulunmaktadır.

2.2.3.1.5. Tavan:

Yapının tavanı yatay ve dikey olarak atılan ahşap hatıllar üzerine oturtulmuştur. Tamamen mavi renkte boyanmış tavan, beyaz renkte çıtalarla bölümlere ayrılmıştır (Fotoğraf: 58).

Mihrabı örten kısımda, kareye yakın dikdörtgen biçiminde bir göbek bulunmaktadır. Göbeğin merkezine sekizgen biçiminde, "çakma tekniğiyle" yapılmış daha küçük boyutlu bir başka göbek yerleştirilmiştir. Bunun yüzeyi çintemani⁶³ motifi ve yapraklarla bezenmiştir. Sekizgen göbeğin her kenarına birer üçgen yerleştirilerek, göbeğe boyut kazandırılmak istenmiştir.

⁶³ Aziz Doğanay, "Osmanlı Mimarisinde Tezyinat", **Osmanlı**, C.II, Ankara, y.y., 1999, s.326; Çiçek Derman-İnci Birol, **Türk Tezyini Sanatlarında Motifler**, İstanbul, y.y., 1995, s. 169.

2.2.4. Sugören Köyü Camisi

Katalog No: 10

Fotoğraf No: 59-60

Çizim No:-

İnşa Tarihi: M.1866

Tescil Eden Kurum ve Tescil Tarihi: -

Süslemenin Yer Aldığı Mimari Elemanlar: Kapı,

Kullanılan Teknikler: -

İnceleme Tarihi: -

Artvin İli, Hopa İlçesi, Sugören Köyünde bulunan (Fotoğraf: 59) yapı günümüzde mevcut olmayıp, Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 12.06.1997 tarihinde tescile değer olmadığına dair verdiği kararla yıkılmıştır.⁶⁴

Giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeye⁶⁵ göre cami H.1283/M.1866 tarihinde yaptırılmıştır. Kitabede yapının banisinden söz edilmemektedir.

İki katlı, dikdörtgen biçiminde, (Çizim: 6) prizmal bir kütleyle sahip olan yapının cephe duvarları 0.80m kalınlığında dolgu duvar tekniğinde örülmüştür.⁶⁶ Üstten kırma çatıyla örtülmüştür. Kuzeyindeki son cemaat

⁶⁴ Bkz. **V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşv.** 08.03.4 ve 08.05/4 nolu belgelerden birinde yapının tescile değer olmadığına dair karar verilmiş, diğerinde ise; yapının giriş kapısı üzerinde H. 1283/M.1866 tarihi yazdığı, yakınına betonarme, kubbeli, yeni bir cami yapıldığı için yıkım ve söküm işlemine başlandığının gözlemlendiği yazmaktadır. Bu belgeler içerisinde yer alan fotoğraflardan da yapının yıkım aşamasında fotoğraflandığı görülmektedir. Ayrıca 08.05.02/ 4 nolu belgede yapının mimari tanımı ve süslemeleri anlatılmıştır. Buradaki tarihleme ve süslemelerin anlatımından yapının Sanat Tarihi açısından tescile değer bir eser olduğu tarafımızca da düşünülmektedir. Ayrıca Bkz. Osman Aytekin, **a.g.e.**, s. 185 de yapının orijinal kitabesinden söz etmektedir. Yapıyı Temmuz 1995 de incelemiş olan Osman Aytekin, yapının önemli bir onarım geçirmediğini ve ibadete açık olduğunu yazmaktadır.

⁶⁵ Bkz. Osman Aytekin, **a.g.e.**, s.185'de yapının kitabesinin üç satırdan oluştuğu, üstten iki satırda "Lailahe İllallah Muhammedun Rasulullah" yazısı varken üçüncü satırda "H.1283" tarihinin yer aldığı yazmaktadır.

⁶⁶ Bkz. Osman Aytekin, **a.g.e.** s. 186.

yerine iki adet kapıyla girilmektedir. Kapılardan birisi kuzey cephede mihrap ekseninde, diğeri doğudadır. İç mekânda kuzeyinde daha derin, yanlarda daha dar tutulmuş 'U' biçiminde ahşap mahfil katı bulunur.

Yapıda ahşap mahfil, tavan, (Fotoğraf: 60) minber ve kapı kanatları ahşap olup, oyma tekniğinde yapılmış bezemeleri bulunmaktaydı.⁶⁷ Yapının fotoğraflarından, oldukça sade bir süslemeye sahip olduğunu ve bu yörede bulunan diğeri yapılarında olduğu gibi, ahşap malzemedен yapılmış elemanlarının tamamen boyandığını söyleyebiliriz.

⁶⁷ Bkz. Osman Aytekin, **a.g.e.**, s. 186 da Ahşap Kapısının çift kanatlı olduğu, kapı kanatlarından soldakinde iki, sağdakinde üç olmak üzere pano içine yerleştirilmiş ve oyma tekniğinde yapılmış realist ve geometrik motiflerden oluşan bezeme bulunduğu yazmaktadır. Ayrıca kapı kanatları için Bkz. **V.G.M. Abd. ve Yp. İsl. Arşv.** 08.05.02/ 4 nolu belgede kapı kanatlarının kaybolduğundan söz edilmiştir. Ayrıca yapının ahşap tavanı ortasında bezemeli bir göbek bulunduğu ve mahfil korkulukları ile minberde de süslemelerin görüldüğü yazmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Türklerde ahşap malzemenin kullanımı Hunlara kadar dayanmaktadır. Hunlardan kalma kurganlarda, ağaç direklerin ve ahşap yığma tekniğinin kullanılmış olması, ayrıca yine bu kurganlardan çıkan günlük kullanım eşyaları, ahşabı hem yapı hem süsleme amaçlı kullandıklarını göstermektedir.⁶⁸

Ahşap malzemenin cami yapımında kullanıldığı ilk örnekleri ise Karahanlı ve Gazneli Türklerinde görmekteyiz. Bu dönemde ahşap direkli ve tavanlı olduğu kaydedilen ahşap cami, Arusü'l-felek camisidir.⁶⁹

Anadolu'da ise ahşap camiler, Selçuklular zamanından başlayarak Osmanlı'nın son dönemlerine kadar inşa edilmiştir.⁷⁰ Bu dönemde ahşap, mimaride uygulandığı gibi mihrap, minber, sanduka, tavan kirişleri, sütun başlıkları, kapı ve pencerelerde de yoğun olarak kullanılmıştır. Selçuklu ve Beylikler döneminden ahşap direkli ve tavanlı camilerin önemli örnekleri olarak Sivrihisar Ulu Camisi (M.1232), Konya Sahip Ata Camisi (M. 1232), Beyşehir Bayındır Köyü Camisi (M.1365), Kastamonu Kasabaköy Candaroğlu Mahmut Bey Camisi (M.1366)⁷¹, Afyon Ulu Camisi (M.1272), Beyşehir Eşrefoğlu Camisi (M.1297-99)⁷², Erzurum Ulu Camisi (12. yy), Erzurum İspir Camisi (13. yy ilk çeyreği), Ankara Arslanhane Camisi (13. yy sonları), Beyşehir Köşk Köyü Mescidi (14. yy), Ankara Ahi Elvan Camisi (14. yy'ın ikinci çeyreği), Ankara Ayaş Ulu Camisi (15. yy)'ni verebiliriz.⁷³

⁶⁸ Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı**, İstanbul, 1984, s. 5-6; Bahaddin Ögel, **İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi**, Ankara, 1991, s. 64.

⁶⁹ Oktay Aslanapa, **a.g.e**, s. 27.

⁷⁰ E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (Ertuğrul, Osman, Orhan Gaziler, Hüdavendigâr ve Yıldırım Bayezid 1230/1402)**, I, İstanbul, 1989, s.179; E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri III**, İstanbul, 1973, s.170.

⁷¹ Mahmut Akok, "Kastamonu Kasabaköyünde Candaroğlu Mahmut Bey Camii" **Belleten**, S.38, Ankara, 1946, s. 293-301.

⁷² Yaşar Erdemir, **Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii Ve Külliyesi**, Beyşehir, 1999, s.109.

⁷³ A. Kuran, "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", **Malazgirt Armağanı**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1972, s.184-185; Yılmaz ÖNGE, "Anadolu'da 13-14. yy Nakışlı Ahşap

Osmanlı dönemine gelindiğinde Karadeniz Ereğlisi yakınlarından Ağva'ya ve Adapazarı'na kadar olan alanda köylerde, var olduğu belgelerle belirlenmiş yirmi dört kadar ahşap cami ve türbenin yıkılıp yerine kâgirlerinin yapıldığı bazı kaynaklarda geçmektedir.⁷⁴

Konumuzu teşkil eden eserlerin bulunduğu Artvin yöresine genel olarak değinecek olursak Artvin, ormanlık ve yurdumuzun en dağlık yerlerinden olan, Doğusunda Ardahan-Kars Yaylalarından, Güneyindeki Pasinler-Erzurum Yaylalarına açılan tarihi büyük göç ve kervan yollarına göre daha az ve seyrek uğranan, kapalı bir bölgedir. Özellikle dağlık bir arazi olması nedeniyle, ilk çağlardan buyana burada büyük şehir hayatı ve ticaret merkezleri kurulamamıştır.

Arazinin çok dağlık olmasından dolayı ekim alanları çok azdır. Hem kıyı hem de iç bölgelerinde yerli nüfusunu besleyecek yeterliğe sahip değildir. Ekim alanlarının yetersizliği ve toprak darlığı nedeniyle, tarih boyunca bölgenin artan nüfusu komşu veya uzak bölgelere kazanç için göçmüştür.⁷⁵

Yer şekilleri bölgede yaşamı zorlaştırırsa da Artvin ilk çağlardan buyana birçok uygarlığın barındığı bir yerleşim yeri olmuştur. Bölgenin Türkler tarafından fethedilmesi, ilk olarak Konya Selçuklu Sultanı I. Alâeddin'in Artvin, Şavşat ve Yusufeli'ni fethiyle başlar. Daha sonra Fatih Sultan Mehmet'in 1461'de Trabzon Rum Pontus Devletini ortadan kaldırıp, Torul Beyliğine son vermesiyle Çıldır (Ahıska) Atabeylerinin Şavşat-Acara kolu beyleri kendi istekleriyle İslâm dinini kabul edene kadar birçok beyliğin topraklarına dâhil olmuştur. Belgelere dayalı bilgiler olmamakla beraber,

Camilerinden Bir Örnek: Beyşehir Köşk Köyü Mescidi", **Vakıflar Dergisi**, S.9, Ankara, 1971, s.292;Gönül Öney, *Beylikler Sanatı* 14-15 yy, Ankara, 1989, s.11-12;

⁷⁴ E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (Ertuğrul, Osman, Orhan Gaziler, Hüdavendigâr ve Yıldırım Bayezid 1230/1402**, İstanbul, y.y., 1989, s.120-122'de bu bölgelerde ahşabın tercih edilmesi, fethedenlerin köklerinin, Orta Asya'dan gelen Türkler olduğu ve Doğu Türkistan'da bu tarz yapılara alışmış olmalarından kaynaklandığının söylemektedir.

⁷⁵ **Artvin İl Yıllığı**, 1967, s. 95.

İslamlaşma süreciyle birlikte ufak çapta cami ve mescitler yapıldığı ya da eski Hıristiyan tapınakların cami olarak kullanıldığı söylenir.⁷⁶

Bazı kayıtlara göre bölgedeki en eski cami 7. yy da Halife Osman Dönemi'nde, bölgeye geçici olarak egemen olan, Müslüman Araplar tarafından inşa edilmiştir.⁷⁷ Akkoyunlulardan sonra kullanılmaz hale gelen yapı, 1551 yılında Ardanuç Kalesini Osmanlıların fethetmesinden sonra Erzurum Beylerbeyi Çerkez İskender Paşa tarafından onartılmış ve eserin devamı için bazı vakfiyeler bırakmıştır.⁷⁸

Bölgeden günümüze ulaşabilmiş en erken tarihli cami İskender Paşa'nın onartmış olduğu bu camidir. Zaten 1551 yılına kadar bölgede sadece küçük bir Müslüman Cemaati bulunuyordu⁷⁹. Bu nedenle bu bölgede fetihe kadar çok fazla cami inşaan edilmiş olması olası değildir.

Çalışma konumuzu teşkil eden Artvin'in Hopa ve Borçka İlçelerinde bulunan ve her birinde, ahşap süsleme unsuru gösteren on adet cami belirlenmiş, bunlar genel karakterleri ve süsleme özellikleri bakımından detaylı bir biçimde katalog bölümünde sunulmuştur. Konumuz dâhilindeki mevcut eserlerin üslup özellikleri irdelenerek, kendi içerisinde benzer ve farklı yanları ortaya konulmuş ayrıca, belli başlı diğer yapılarla da ortak ve ayrılan yanları tespit edilerek sistemli bir değerlendirme yapılmıştır.

Tespit edilen eserler alfabetik olarak; Borçka'da: Camili (Macahel) Köyü Camisi (1855?), Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü Camisi (H.1278/ M.1861), Düzköy Merkez Camisi (H.1266/M.1850), Fındıklı Köyü Camisi (19.yy)⁸⁰, Merkez (Aşağı) Camisi (19.yy), Muratlı (Maradit) Köyü Camisi (1847–1864);

⁷⁶ Artvin İl Yıllığı, 1973, 92.

⁷⁷ N. Beşbaş-H. Denizli, v.d., a.g.e., C.I, Ankara, 1983, s.24.

⁷⁸ Osman Aytekin, a.g.e., s.135'de vakfiyenin orijinalinin İskender Paşa'nın torunlarında Av. Reşid İskenderoğlu'nun aile arşivinde bulunduğundan söz etmektedir.

⁷⁹ Artvin İl Yıllığı, 1973, s. 92.

⁸⁰ Bkz. Osman Aytekin, a.g.e., s. 173'de cami mahallinde yapmış olduğu incelemelerde, köy muhtarı Mustafa Eksilmez'e göre caminin yaklaşık 320 yıl önce yapıldığını yazmakta, bu nedenle de yapıyı 18. yy'a tarihlemektedir. Ancak biz yapıda yaptığımız inceleme sonucunda, yapının mimari özellikleri ve süsleme programı açısından 19 yy'a tarihlediğimiz diğer yapılardan farklı olmaması ve neredeyse birebir aynı motiflerin kullanılmış olması yapıyı 19. yy'a tarihlememizi sağlamıştır.

Hopa'da: Aşağı Sundura Camisi (19.yy), Esenkıyı Köyü Yukarı Camisi (1850), Orta Hopa Camisi (19.yy), Sugören Köyü Camisi (H.1283/M.1866) şeklinde sıralanmaktadır. Eserlerin hepsinde inşa kitabesi bulunmamakla birlikte Borçka'da, Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü Camisi ve Muratlı (Maradit) Köyü Camisi; Hopa'da Esenkıyı Köyü Yukarı Camisi⁸¹ ve Sugören Köyü Camisi (yıkılmış)'nin inşa kitabesi bulunmaktadır. Borçka'da, Camili (Macahel) Köyü Camisi, Düzköy Merkez Camisi, Fındıklı Köyü Camisi, Merkez (Aşağı) Camisi'nin; Hopa'da, Aşağı Sundura Camisi ve Orta Hopa Camisi'nin kitabeleri bulunmamaktadır. Kitabesi bulunmayan bu yapıların mimari ve süsleme özelliklerini dikkate aldığımızda 19. yy da inşa edilmiş olabilecekleri kanaatine varmaktayız. Genel olarak bu yüzyılın süsleme ve inşa özelliklerini yansıtan bu camileri, Karadeniz Bölgesinde aynı yüzyılda yapılmış benzer örneklerle⁸² de kıyasladığımızda aynı sonuca varmamız mümkündür. Buna göre Artvin İli, Hopa ve Borçka İlçelerinde yer alan yapıların hepsi 19. yüzyıla tarihlenmektedir.

Bu bölgede, tespit ettiğimizden daha fazla eser bulunmasına rağmen, maalesef bu eserlerin çoğu günümüze ulaşamamıştır.⁸³ Eserlerin günümüze ulaşamamasının en büyük nedeni bölgede yoğun olarak ahşap malzemenin kullanılmış olmasıdır. İkinci neden ise insanların yol açtığı tahribat ve bilinçsiz

⁸¹ Caminin giriş kapısı üzerinde bulunan mermer kitabenin orijinal olmadığını düşünmekle beraber ne zaman eklendiğine dair herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

⁸² Artvin, Merkez Camisi (1860-61) ahşap süsleme özellikleriyle; Artvin-Merkez, Zeytinlik Merkez Camisi (1857) ahşap süsleme özellikleriyle; Artvin Aşağı Maden (A. Hod) Camisi (19. yy) ahşap süslemeleriyle; Artvin, Arhavi Merkez (Çarşı) Camisi (1862) ahşap mahfil katı süslemeleriyle; Artvin, Ortacalar Merkez Camisi (1757) ahşap süslemeleriyle; Artvin, Arhavi Dikyamaç Camisi (1894) ahşap süslemeleriyle; Artvin, Murgul Erenköy Camisi (1863) hem inşa tekniği özellikleriyle Borçka Camilerine benzemekte hem de kısmen yenilenmiş olsa, orijinal kısımlarındaki ahşap oymalarıyla oldukça benzerlik göstermektedir. Genel olarak Karadeniz Bölgesine baktığımızda Samsun'da, Havza Sivrikise Camisi (19. yy) ahşap süslemeleriyle, Çarşamba Paşayazı Köyü Camisi (1906) inşa tekniği özellikleriyle; Ordu'da Laleli Camisi, Yeni Cuma Camisi, Çayır Camisi, Kargalı Camisi, Eski Asak Camisi, Aşağı Yavaş Köyü Camisi, Kumru Şenyurt Köyü Camisi, Perşembe Soğukpınar Köyü Hatipli Mahallesi Camisi, Akkuş Çaldere Köyü Camisi gerek yapım teknikleri gerekse süsleme özellikleriyle oldukça benzerlik göstermektedir. Trabzon'da, Çaykara Uzuntarla Köyü Camisi, Çaykara Taşkıran Köyü Camisi, Çaykara Taşören Köyü Camisi, Dernekpazarı Yukarı Kondu Mahallesi Camisi, Of Bölümlü Mithat Paşa Camisi ahşap süsleme özellikleriyle benzerlik göstermektedir. Rize'de Güneyce Hacı Şeyh Camisi ahşap süslemeleriyle benzerlik göstermektedir.

⁸³ Günümüze ulaşamayan eselerden Hopa'da: Liman Köyü Camisi, Sarp Köyü Camisi, Hacı Süleyman Camisi, Yoldere (Zürbuci) Köyü Camisi, Higoba (Başoba) Köyü Camisi, Aşağı Mahalle Camisi, Hendek Karyesinde Kain Cami, Hacı Süleyman Camisi, Başköy Köyü Camisi, Süsence Köyü Camisi dir. Borçka'da: Düzköy Cevizli Mahallesi Camisi dir.

müdahalelerdir. Yaptığımız araştırmalarda yörede geçmişte büyük yangınlar çıktığı ve bu sıra çok sayıda evin yanında iki adet caminin de büyük hasar gördüğü sonucuna ulaşmış bulunmaktayız.⁸⁴

Camileri konumları açısından değerlendirecek olursak her bir yapı, köy merkezinde inşa edilmiş olup yerleşim yerlerine yakındır. Bunlardan Borçka, Düzköy Merkez Camisi, Hopa, Aşağı Sundura ve Orta Hopa Camileri mezarlık içine inşa edilmiştir. Yörede mezarlık içerisinde inşa edilmiş pek çok örnek görülürken, köy merkezlerine inşa edilmeleriyle yörede bulunan benzerlerinden ayrılmaktadırlar. Genel olarak Karadeniz Bölgesinde bulunan ahşap camilere baktığımızda bunların 'Cuma Camisi' olarak birkaç köyün bileşme noktasında, yerleşim yerlerine uzak olarak konumlandığını görmekteyiz. Ordu'da Soğukpınar Köyü Hatipli Mahallesi Camisi ve Yeni Cuma Camisi; Samsun'da, Çarşamba Gökçeli Camisi (1206), Terme Dağdıralı Camisi (1868 öncesi), Terme Aşağı Söğütlü Camisi (19.yy) ve Salıpazarı Gökçeli Camisi (19.yy)'ni örnek olarak verebiliriz.⁸⁵

Eserlerin çoğu müstakil bina halinde inşa edilmekle birlikte, Borçka'da Düzköy Merkez Camisi alt katında bulunan medrese ve medrese girişine yakın bir çeşmeyle, Fındıklı Köyü Camisi ise alt katında bulunan medrese üzerine inşa edilmiştir. Selçuklu geleneğini yansıtan, caminin üzerine medreselerin inşa edilmesi geleneğine⁸⁶ benzemekle birlikte, burada medresenin bodrum katında görüldüğü örneklerle rastlamaktayız. Osmanlı döneminde neredeyse tüm şehirlerde karşılaştığımız külliye tipine⁸⁷ bu

⁸⁴ Bkz. M. Yavuz. Erler, "1870 Yılında Doğu Karadeniz'de Çıkan Yangın ve Etkileri", **Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, S.20, C. 31, Ankara, 2000, s. 212-213'de Lazistan Sancağına bağlı Karaşalvar adlı bölgede Şubat 1870'te bir yangın çıktığı ve rüzgârın etkisiyle Hondangir, Çürüksu, Acara, Batum, Livaste, Gönve, Hopa, Mukril ve Arhavi dağlarında bulunan ormanları etkisi altına aldığı belirtilmiştir. Ayrıca Rusya'nın kontrolü altındaki Kutayış ve Gürcistan bölgesinde bile birçok binayı ve araziye hasara uğrattığı bilgisi mevcuttur.

⁸⁵ A. Ali Bayhan, "Ordu'dan Bazı Tarihi Ahşap (Çantı) Camiler", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.7, S.2., , s.59-70; Yılmaz Can, **Samsun Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler**, Samsun, y.y., 1998 s. 69-70.

⁸⁶ Semra Ögel, "Osmanlı Devrinde Türk Külliyesi", **Türk Kültürü**, S.2, Ankara, y.y., 1963, s.37.

⁸⁷ Genellikle cami, medrese, mektep, imaret, şifhane, türbe, hamam ve han yapıları ile birlikte dağınık vaziyette görmekteyiz. Oysa Artvin çevresinde bu şekilde tanzim edilmiş külliye örnekleri bulunmamaktadır. Bunun nedeni olarak Artvin çevresinde ilk çağlardan buyana büyük yerleşim yerleri kurulamamasını gösterebiliriz.

şehirde rastlamak mümkün değildir. Arazinin eğiminden faydalanarak ve iklim şartları nedeniyle yapıyı yerden yükseltme isteği bir bodrum katının oluşmasını sağlamış, bu bodrum kat ise çoğunlukla medrese olarak kullanılmıştır. Artvin çevresinde külliye olarak niteleyebileceğimiz yapılar: Artvin Merkez Balcıoğlu Camisi (1921), Artvin Merkez Orta Camisi (19. yy), Artvin Merkez Çayağazı (Salih Bey) Camisi 1792), Artvin Merkez Oruçlu Camisi (1907), Ardanuç İskender Paşa Camisi (1551)⁸⁸, Arhavi Dikyamaç Köyü Camisi (1908), Şavşat Cevizli Köyü Camisi (1889) dir.

Konumuz dâhilindeki eserleri tipolojik olarak, kareye yakın planda, ahşap destekli ve 'U' biçimli mahfil katıyla kuşatılmış camiler arasında değerlendirebiliriz. Bu plan tipini Karadeniz Bölgesinde yoğun olarak görmekle birlikte, Yozgat Cevahir Ali Efendi Camisi (1788), Soma Hızır Bey Camisi (1791-92), İstanbul'dan Zal Mahmud Paşa Camisi ve Eyüp Camisini (1800)⁸⁹, Yozgat Başçavuşoğlu Camisi (1800), İzmir Selepçioğlu Camisi (1887), İzmir Şadırvanaltı, Hisar, Hacı Mahmud ve Damlacık Camileri ile Muğla Şeyh Camsini⁹⁰ bu tipin varyasyonları olarak gösterebiliriz.

İnşa teknikleri bakımından değerlendirmek gerekirse Borçka'da, Borçka Merkez Camisi dışındaki tüm eserler tamamen ahşap malzemeden 'yığma tekniğiyle'⁹¹ (çantı tekniği) yapılmıştır. Köşelerde ise yapının daha sağlam olması için 'kurtboğazı'⁹² denilen teknik kullanılmıştır. Borçka Merkez Camisi ise, 'ahşap karkas arası kerpiç dolgu' tekniği ile yapılmıştır. Hopa'da bulunan camiler ise moloz taş duvar ile örülmüştür. Hepsisi kırma çatı ile örtülü olan yapıların örtü sisteminde bugün kiremit kullanılmasına rağmen, geçmişte

⁸⁸ Bu bölgede yapılmış en büyük külliye'dir. İskender Paşa yaptırdığı gelir getiren diğer eserleri de camiye vakfetmiştir. Bunlar arasında altmış adet dükkân, fırın, ev, boyahane, mescit, medrese sayılabilir.

⁸⁹ Doğan Kuban, **Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme**, İstanbul, y.y., 1954, s. 34.

⁹⁰ Rüçhan Arık, **Batılılaşma Dönemi Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu'da Üç Ahşap Cami**, Ankara, 1973, s.10-30.

⁹¹ **Yığma Tekniği:** Bu teknik ahşap perdelerin üst üste bindirilmesiyle oluşturulur. Ahşabın birleştirilmesinde yine ahşap malzemeden yapılmış çiviler kullanılır.

⁹² **Kurtboğazı Tekniği:** Ahşap perdelerin köşelerde birbirine geçirilerek yapının duvarlarının dayanıklı olması için uygulanan teknik.

tüm Karadeniz yapılarında görülen 'hartama'⁹³ nın kullanıldığını düşünmekteyiz. Bölgede yoğun olarak görülen yığma tekniği örneklerine Artvin'de Borçka dışında yalnızca Murgul Erenköy Camisi (1863)'nde rastlamaktayız. Ayrıca Ordu'dan, İkizce Laleli (Eski) Camisi (1522), Çaybaşı Yeni Cuma Camisi (1863), Çaybaşı Çayır Camisi (1864), Çaybaşı Kargalı Camisi (19.yy), Çaybaşı Eski Asak Camisi (19.yy), Fatsa Aşağıyavaş Köyü Camisi (19.yy), Kumru Şenyurt Köyü Eski Camisi (19.yy), Ünye Tekkiraz Kabadirek Camisi (19.yy), Akkuş Çaldere Köyü Camisi (1910);⁹⁴ Samsun'dan, Ayvacık Tiryakioğlu Camisi (1867)⁹⁵, Çarşamba Paşayazı Köyü Camisi (1906), Çarşamba/Yaylacılar Şeth Habil Köyü Camisi(1204-1211)⁹⁶ Sinop'tan, Boyabat Derepazarı (Dereçatı) Camisi (?); Kastamonu'dan, Tosya Geyikli Camisi (?), Çağlar Köyü Merkez Camisi (18.yy), Beldeğirmeni Köyü Çarşı Mahallesi Eski Camisi (?), Güde Köyü Camisi (1820);⁹⁷ Trabzon'dan Dernek pazarı Güneykondu Mahallesi Camisi (1819), Of Keler Köyü Camisi (1834)⁹⁸; Rize'den, Çayeli Ormancık Camisi (1826), Fındıklı Meyveli Camisi (1871), Hemşin Düz Mahalle Camisi (1884), Hemşin Bilenköy Camisi (1894), Güneyce Hacı Şeyh Camisi (1887), İkizdere Şimşirli Köyü Camisi (1853) Borçka'da yer alan ahşap yığma tekniğinde yapılmış camilerin benzerleridir.⁹⁹ Ayrıca 'yığma tekniği' ile yapılmış olan camilerin erken örneklerine ise Orhan Gazi devrinde (1326-1362) yapılmış olan, Batı Karadeniz Bölgesi'nden Düzce Akçakoca Aftun Dere Köyü Orhan Camisi, İzmit Kandıra Büyük Kaynarca Köyü Camisi, Adapazarı Sapanca Büyük Tersiyeye Köyü Orhan Gazi Camisi, Kandıra Emir Ali Köyü Orhan Gazi Camisi, Akçakoca Geriş Köyü

⁹³ **Hartama:** Geçmişte Karadeniz Bölgesi yapılarında kiremit yerine kullanılan kara tahta biçiminde ahşap kiremit.

⁹⁴ A. Ali Bayhan, "Ordu'da Yeni Tespit Edilen Ahşap Camiler", **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi**, S. 16, Erzurum, 2006, s.36-41.

⁹⁵ Eyüp Nefes, "Samsun'da Ahşap Bir Osmanlı Eseri, Ayvacık/Tiryakioğlu Camii", **OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.28, 2010, s.155.

⁹⁶ M. Kemal Şahin, "Samsun-Çarşamba/Yaylacılar-Şeyh Habil Köyü Camii", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.4, S.2, Erzurum, 2004, s.18.

⁹⁷ Yılmaz Can, "Kastamonu ve Sinop Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler", **OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.14-15, Samsun, 2003, s.118-124.

⁹⁸ M.Reşat Sümerkan-İbrahim Okman, **Kültür Varlıklarıyla Trabzon (İlçeler ve Köyler)**, C.I, Trabzon, 1999, s.30-31.

⁹⁹ Haşim Karpuz, **Rize**, Ankara, 1992, s. 50-52-56.

Sultan Orhan Camisi, Kandıra Küçük Kaynarca Köyü Şeyh Müslihiddin Camisi'ni verebiliriz.¹⁰⁰

3.1. Ahşap Süslemenin Görüldüğü Mimari Unsurlar

3.1.1. Kapı:

Tespit ettiğimiz eserlerden her biri orijinalinde zengin işçiliğe sahip birer ahşap kapıya sahipken, bir kısmı yapılan onarımlar sırasında kaybolmuştur. Borçka Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü Camisi, Borçka Düzköy Merkez Camisi, Borçka Muratlı (Maradit) Köyü Camisi, Hopa Aşağı Sundura Camisi, Hopa Esenkıyı Köyü Yukarı Mahalle Camisi ve Hopa Sugören Köyü (Yıkılmış) Camisi yuvarlak kemerli formda iken, Borçka (Macahel) Köyü Camisi kapısı düz lentoludur. Borçka Fındıklı Köyü Camisi, Borçka Merkez (Yeni) Camisi ve Orta Hopa Camilerinin orijinal kapıları kaybolmuştur.

Borçka Camili (Macahel) Köyü Camisi, Borçka Düzköy Merkez Camisi, Borçka Muratlı (Maradit) Köyü Camisi, Hopa Aşağı Sundura Camisi ve Hopa Esenkıyı Köyü Camisi kapıları çift kanatlı düzenlenmiştir. Muratlı (Maradit) Köyü Camisi girişi her biri çift kanatlı olan, iki kapılı bir düzenlemeye sahiptir.

Borçka'da Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü Camisi kapısında yapının inşa tarihinin yazdığı kitabesi bulunmakla birlikte, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi'nin her iki kapısı üzerinde de kitabe bulunmaktadır. Bunlardan birisinde dua kitabesi yer alırken diğerinde yapının inşa tarihi ve usta ismi bulunmaktadır. Çavuşlu (Mürgüvet) Camisi kitabesi oldukça basit bir işçilik gösterirken, Muratlı (Maradit) Camisi kitabesi yapının ihtişamına ve kaliteli süslemesine uygun biçimde 'Celi Sülüs' yazı çeşidiyle yazılmış. Bu iki yapı dışında incelemiş olduğumuz, Camili (Macahel), Düzköy Merkez, Fındıklı ve Borçka Merkez Camileri ile Hopa'da incelediğimiz Aşağı Sundura, Esenkıyı, Orta Hopa ve Sugören Camileri kapılarında kitabe bulunmamaktadır.

¹⁰⁰ E. Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, I, İstanbul, 1989, s.120-122.

Borçka Camili (Macahel) Köyü Camisi, Borçka Muratlı (Maradit) Köyü Camisi, Hopa Aşağı Sundura Camisi ve Hopa Esenkıyı Köyü Camisi kapılarında kapı yüzeyi panolara ayrılmıştır. Borçka Düzköy Merkez Camisi kapısında ise panolara ayrılmadan, her bir kapı kanadının bölüntüsüz bir şekilde devam eden motiflerle işlendiğini görmekteyiz. Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü C. ve Düzköy Merkez C. kapılarında kapı kanatlarının etrafını örgü biçiminde bir bordür kuşağının çevirdiğini görmekteyiz.

Muratlı (Maradit) Köyü Camisi kapısı, konumuzu teşkil eden yapıların kapılarından oldukça farklı olup, harim girişinde ikili kapı uygulaması görülmektedir. Her iki kapı da, gerek süsleme özellikleri gerekse ihtişamıyla hem Artvin hem de Karadeniz Bölgesinin ender örnekleri arasındadır. İkili kapı uygulamasının yörede bir benzerine rastlamamaktayız. İki kapı arasına yerleştirilen silmelerde oldukça bezemeli olup, giriş bölümü oldukça vurgulanmıştır. Burada oldukça detaylı işlenmiş ibrik ve vazo motifleri ile bunların içinden çıkan sümbül çiçeklerini görmekteyiz. Yörede benzer örneği diyebileceğimiz Ordu İkizce Laleli Camisi (Yapı 1522 tarihli olmakla birlikte ahşap süslemeleri geç dönemlerde geçirdiği onarımlar sırasında yapılmıştır.) kapısında da ibriğe benzer vazo motifleri olmakla birlikte burada vazodan çıkan iri laleler görülmektedir.

Düzköy Merkez Camisi kapısı düzenlemesiyle farklılık gösterse de Ordu İkizce Laleli Camisi kapısında gördüğümüz iri lale motiflerinin oldukça benzerini bu yapıda görmekteyiz. Ancak Düzköy Merkez C. kapısında lale motifleri aşağı doğru sarkık biçimde nakşedilmişken, Laleli Camisi'nde yukarı bakmaktadır.

Çavuşlu Köyü Camisi kapısında 'akantus yaprakları', 'palmet' ile iri çiçek biçimli madalyonları ve bunların oldukça farklı kompozisyonuyla yörede bulunan diğer eserlerden ayrılmaktadır.

Borçka Camili Köyü Camisi ile Hopa'da Esenkıyı Camisi ve Sugören Camisi kapıları oldukça benzer özelliklere sahiptir. Burada kapıların dikdörtgen ya da kare biçiminde panolara ayrıldığı görülmektedir. Bu panolar

içerisine yerleştirilen madalyonlar natüralist olmayan barok karakterli bezemelerdir. Esenkıyı Camisi kapısı, oldukça plastik görünümüyle bu iki caminin kapılarına göre oldukça dikkat çekicidir. Camili Köyü Camisi kapısı ise iç mekândaki süslemenin yoğunluğuna nazaran daha basit tarzda olup panoların köşesine yerleştirilmiş lale benzeri palmetlerle geleneksele daha yakın karakterdedir. Bu kapılara benzer bir örnek olarak Samsun Kavak Bekdemir Cami (?) kapısını gösterebiliriz.¹⁰¹

3.1.2. Mihrap:

Kur'an-ı Kerim'de geçen bir ayetle¹⁰² kible yönü Mekke'deki Kâbe'ye çevrilmiştir. Hz. Muhammed, Medine'deki Mescid-i Nebevi'de kibleyi işaret eden bir ağaç veya kaya parçasına yakın konumda namaz kıldırma başlamıştır. İlk inşasında üstü acık bir ibadet mekânı olarak tasarlanan Mescid-i Nebevi'de Hz. Muhammed'in namaz kıldırıldığı bu yer, ashaptan basit bir sundurma ile örtülü idi. Bu alanın dört halife döneminde yapılan ilave ve değişikliklerde de korunarak,"Hz. Muhammed'in Makamı"na atfedilen belirli bir kutsiyet kazandığı düşünülmektedir. İslam mimarisinde yarım daire niş biçimli "ilk mihrap" ise, Emevi Halifesi Velid b. Abdulmelik döneminde (86-96/705-715) Medine Valisi olan Ömer b. Abdülaziz (87-95/706-712) tarafından gerçekleştirilen, Mescid-i Nebevi'nin yeniden inşasında ortaya konulmuştur. Bu ilk mihrabın, Hz. Muhammed'in Medine'deki evinin avlusunda namaz kıldırırken yüzünü donduğu noktayı işaret etmek ve onun ilk imam olduğunu hatırlatmak gibi simgesel bir işlevi vardır. Bu mihraptan günümüze bir şey kalmamıştır.¹⁰³

Anadolu'nun Türkleşip hızla İslamlaşmasına bağlı olarak bu coğrafyada ilk Türk-İslam eserlerinin temelleri atılmıştır. 12. ve 13. yy'ı

¹⁰¹ Bkz. Yılmaz Can, a.g.e., s. 26.

¹⁰²Bkz. Tolga Bozkurt, **Osmanlı Selâtin Cami Mihrapları**, Selçuk Üni. Sos. Bil. Enst. Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007, s.11'de "(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kibleye donduruyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzlerinizi o tarafa çevirin. Şüphe yok ki, ehl-i kitap, onun Rablerinden gelen gerçek olduğunu çok iyi bilirler. Allah onların yapmakta olduklarından habersiz değildir."

¹⁰³ Bkz. Tolga Bozkurt, a.g.t., s.12-13.

kapsayan bu erken dönemlerde yapılan camilerde mihraplar, çini, alçı ve ahşap malzemeye nazaran çoğunlukla kesme taştan meydana getirilmiştir. Bu dönemden günümüze kadar gelen yegâne ahşap mihrap olarak “Ürgüp, Damsa Köyü Taşkın Paşa Camisi (14.yy)¹⁰⁴”nin mihrabını gösterebiliriz.

Tez konumuzu teşkil eden ilçelerden, Borçka’da incelediğimiz yapılarda genel olarak ahşap minber görülmektedir. Camili (Macahel) Köyü Camisi, Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü Camisi, Düzköy Merkez Camisi, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi ve Borçka Merkez Camilerinin mihrapları ahşap olup, Borçka Merkez Camii mihrabı tamamen yenilenmiştir. Borçka Fındıklı Köyü Camisini mihrabı yenilenmekle beraber, bugün üzeri tamamen sıvanmıştır. Orijinal minberinin nasıl olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Hopa’da yer alan camilerde ise ahşap mihrap görülmemektedir.

Osmanlı mimarisinde mihraplarda özellikle kullanılan malzeme, mermer, alçı, taş olmuştur. Mihraplarda ahşap kullanımı pek yaygındır değildir. Ancak tamamen ahşaptan inşa edilmiş Karadeniz Bölgesi camilerinde ahşap mihraba sıkça rastlanmaktadır. 19. yüzyılda yapılmış bu camilerde mihrapta ahşap malzemenin kullanılmasını bölgede en bol bulunan malzemenin ahşap olmasına bağlamaktayız.

Samsun’dan, Çarşamba Gökçeli Camisi (M.1191?), Çarşamba Şeyhhabıl Camisi (M.1692?/1862?), Kavak Bekdemir Camisi (M.1876), Terme Karacalı Camisi (M.1700/M.1756/M.1768), Kavak Tatarmuslu Camisi (M.1796), Kavak Dere Camisi (M.1806/M.1926), Terme Dağdıralı Camisi (M.1868), Kavak Çakallı Camii (M.1878), Terme Aşağı Söğütlü Camisi (19.yy), Ondokuz Mayıs Engiz Camisi (19.yy), Asarcık Koşaca Camisi (19.yy), Salıpazarı Gökçeli Camisi (19.yy); Ordu’dan, İkizce Laleli (Eski) Camisi (Yapı 1522 yılları civarına tarihlendirilse de ahşap süslemeleri geç döneme aittir.), Çayırbaşı Yeni Cuma Camisi (1863), Çayırbaşı Çayır Camisi (1864-65), Çayırbaşı Kargalı Camisi (19.yy), Çayırbaşı Eski Asak Camisi

¹⁰⁴ Ömür Bakirer, “Ürgüp’ün Damsa Köyündeki Taşkın Paşa Camii’nin Ahşap Mihrabı” **Belleten**, C.35, S.139, Ankara, 1971, s. 367.

(19.yy), Fatsa Aşağıyavaş Köyü Camisi (19.yy), Kumru Şenyurt Köyü Eski Camisi (19.yy), Perşembe Soğukpınar Köyü Hatipli Mahallesi Camisi (1870), Ünye Tekkiraz Karadibek Camisi (1864-65), Akkuş Çaldere Köyü Camisi (1910) Karadeniz Bölgesinde bulunan, tamamen ahşap malzemedен inşa edilmiş ve ahşap mihraba sahip camilerdir.¹⁰⁵

Araştırdığımız eserlerde en süslü mihraba sahip olan cami Muratlı Köyü Camisidir. Diğer yapılara göre daha yüksek ve geniş yapılmış olan mihrap süsleme özellikleriyle de diğerlerinden ayrılmaktadır. Burada da yapının kapısında gördüğümüz tarzda natüralist üslupta yapılmış vazodan çıkan çiçekleri görmekteyiz. Ayrıca akant yaprakları ve madalyonlarda dönem özelliğini yansıtan diğer bezeme unsurlarıdır.

Düzköy Merkez Camisi ve Çavuşlu Köyü Camisi mihrapları daha dar tutulmuş olup, Çavuşlu Köyü Camisi mihrabı süslemeleri oldukça sadedir. Düzköy Merkez Camisi Mihrabında ise daha yoğun süsleme görülür. Burada da caminin kapısında gördüğümüz ters lale motiflerinin yanı sıra kapıdan farklı olarak mihrabın niş kısmını oluşturan bordürlerde geometrik ve bitkisel bezemenin bir arada kullanıldığı bir bezemeyle karşılaşmaktayız.

Camili Köyü Camisi mihrabında süsleme yalnızca taç kısmında görülmektedir.

Çavuşlu Camisi, Düzköy Merkez Camisi ve Muratlı Köyü Camisi mihraplarında, malzeme açısından benzer olarak nitelediğimiz diğer Karadeniz Bölgesi camilerinden farklı olarak oldukça yoğun bir bezeme programı görülmektedir.

3.1.3. Minber:

Camilerde Cuma ve bayram günleri hatiplerin hutbe okumak için çıktıkları merdivenli yüksek kürsüye İslam dünyasında minber denilmiştir.

¹⁰⁵ Bkz. Yılmaz Can, **a.g.e.**, s.26-70; A. Ali Bayhan, **a.g.m.**, s.59-71; A. Ali Bayhan, "Ordu/İkizce'den Bir Ahşap Cami: Laleli (Eski) Camii", **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, S.14, Erzurum, 2005, s. 10-11.

Camilerde mihrabın sağına konulan minberler, kapı, gövde ve şerefe olarak üç kısımdan oluşur.

Hız. Peygamber Medine'deki Mescid-i Nebevi'de ashaba Allah'ın emirlerini ayakta durarak duyururken daha sonra ashab hurma ağacından bir direk dikerek ona yaslanmalarını istemiştir. Sonra ılgın ağacından üç veya dört basamaklı bir minber yapılmıştır.¹⁰⁶

Günümüze kadar gelebilen en eski ahşap minber örneğı olarak, Kuzey Afrika'da Kayravan'da bulunan ve abanoz ağacın yapılmış minberi verebiliriz.¹⁰⁷

Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Dönemlerinde de taş ve mermer malzeme yanında ahşap malzemede minber yapımında yoğun olarak kullanılmıştır. Anadolu'da ahşap malzemeden yapılmış minberlerin erken örneklerini şöyle sıralamamız mümkündür: Ankara Alâeddin Camisi minberi (12.yy), Konya Alâeddin Camisi minberi (12.yy), Harput Sare Hatun minberi (12.yy), Siirt Ulu Camisi minberi (13.yy), Malatya Ulu Camisi minberi (13.yy), Ankara Arslanhane Camisi minberi (1289) ve Ankara Ahi Elvan Camisi minberini (1382) verebiliriz. Osmanlı Döneminden ise Bursa Ulu Camisi minberini (15.yy) ahşap minberlerin erken örnekleri arasında gösterebiliriz.

İncelediğimiz eserlerden Borçka ve Hopa'da yer alan tüm camilerde ahşap minber görülmektedir. Bunlardan Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camii; Borçka, Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü Camii; Borçka Düzköy Merkez Camii; Hopa, Aşağı Sundura Mahallesi Camii ve Hopa, Esenkıyı Köyü Yukarı Mahalle Cami minberleri orijinal olup, Borçka, Merkez Cami ve Hopa, Orta Hopa Camii minberleri tamamen yenilenmişken; Borçka, Fındıklı Köyü Camii minberi de kısmen yenilenmiştir.

¹⁰⁶ Gülay Apa, **Osmanlı Dönemi Selâtin Cami Minberleri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2007, s. 7-8.

¹⁰⁷ Gülay Apa, **a.g.t.**, s.10.

Bölgede tüm yapı elemanlarında olduğu gibi minber yüzeyleri de sonradan yapılan onarımlar sırasında yağlı boya ile boyanmıştır. Genel olarak minber aynalıklarında oyma tekniği kullanılmışken, korkuluk, tepelik, geçit gibi bölümlerde kafesleme tekniği kullanılmıştır.

İncelediğimiz eserlerin hiç birisinde minber köşkü bulunmazken, bu kısım ya boş bırakılmış ya da etrafı tamamen kapatılmış kasnak gibi düzenlenmiş küçük bir köşk üstüne külah yerleştirilmiştir. Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camii ve Hopa, Aşağı Sundura Mahallesi Camii minberlerinin külahı bulunmaktadır. Ayrıca minber kapısı hiçbir eserde uygulanmamış, her bir minberde bu kısım yeşil bir örtü ile örtülmüştür. Minberlerin hiçbirisi kaide üzerine oturtulmadan doğrudan cami zemininde yükselmektedir.

Borçka Muratlı Köyü Camisi tüm cami elemanlarında olduğu gibi minberiyle de yörede bulunan diğer yapılardan ayrılmaktadır. Burada panolar içerisine alınmış natürmortlar yer almaktadır. Bu panolar içerisine “gemi tasviri”, “meyvelere saplanmış bıçak ve bu bıçağı kavrayan el tasviri”, “hançer ve madalyon tasviri”, “kandil motifi” ve “vazo ya da saksıdan çıkan çiçekler” yerleştirilmiştir. Batılılaşma Dönemi Camilerinde duvar resimlerinde “İstanbul Manzaraları” arasında karşımıza çıkan gemi tasvirinin, bu yapıda ahşaba uygulanmış ender örneğini görmekteyiz. Gemi tasvirlerine Birgi Çakırağa Konağı (19.yy), Birgi Sandıkeminoğulları evi (19.yy), Muğla Şeyh Camisi (1830), Karaman Hacı Sami Efendi evi (19.yy), Antalya Tekelioğlu evi (19.yy), Muğla Kurşunlu Camisi (1853), Safranbolu Mustafa Kavsa evi(?) duvar resimlerinde rastlamaktayız.¹⁰⁸ Meyveye saplanmış bıçaklı natürmort örneğini ise Yozgat Nizamoğlu Konağı (1871) güneydoğu odası tavan eteğinde; Milas Bahaddin Ağa Konağı eyvanında; Milas Bahaddin Ağa Konağı başodasında görmekteyiz¹⁰⁹. Ancak Muratlı Camisi’nde gördüğümüz meyveye saplanmış bıçak figürünün bu örneklerden farkı, burada bıçağı

¹⁰⁸108 Günsel Renda, **Batılılaşma Dönemi Türk Resim Sanatı**, Ankara, 1977, s. 137-145-148-149-151-154.

¹⁰⁹ Bkz. Rüçhan Arık, **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, Ankara, 1988, s.63, Resim 56.

kavrayan bir elin olmasıdır. Ayrıca bu örneklerde meyvenin karpuz meyvesi oldukça natüralistken, Muratlı Camisi'nde gördüğümüz meyve motifinin ne olduğu belli değildir. Halk arasında bu yörede yoğun olarak yetişen “demir elma” olarak tanımlanmaktadır. Muratlı Camisi minberinin Karadeniz Bölgesinde benzer bir örnek olarak Çaykara Taşören Köyü Camisini (1841-44) verebiliriz. Burada da minber yüzeyi panolara ayrılmış ve her pano içerisine natüremortlar yerleştirilmiştir. Ancak burada daha çok vazolar içerisinden çıkan çiçek buketlerini görmekteyiz.

Borçka Camili Köyü Camisi ve Hopa Esenkıyı Köyü Camisi minberleri aynalıklarında görülen iri kabartmalı, stilize edilmiş bitki ve çiçek motifleriyle ilk bakışta barok izlenim vermektedirler. Arhavi Dikyamaç Köyü Camisi (1894), Artvin Merkez Çarşı Camisi (1860), Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Köyü Camisi (19.yy sonu), Of Gürpınar Köyü Hacı Bayram Camisi (1866-88), Artvin Ortacalar Merkez Camisi (1908), Çaykara Taşkiran Köyü Camisi (1896), Samsun Havza Sivrikese Camisi (1903) minberleri Camili Köyü C., Esenkıyı Köyü C. ve Batum Orta C.¹¹⁰ ile oldukça benzer olan örneklerdir.¹¹¹

3.1.4. Mahfil:

Ele aldığımız eserlerden her biri ahşap mahfil katına sahip olmakla birlikte bir kısmı yapılan onarımlara maruz kalarak orijinalliğini kaybetmiştir. Genel olarak 'U' biçiminde yerleştirilmiş olan mahfil katı, kuzey cephede daha derin tutulmuştur. Çarşamba Ordu Köyü Camisi (1420 civarı), Kavak Bekdemir Köyü Camisi (1595), Terme Pazar Camisi (1840), Çarşamba Porsuk Köyü Camisi (1859-60), Ordu Laleli Camisi (1522), Ordu Eski Asak Camisi (19.yy) ve Kastamonu Çağlar Köyü Merkez Camisi(1775)¹¹² 'U' biçimli mahfilleriyle çalışma konumuzu teşkil eden eserlerin benzer örnekleridir.¹¹³

¹¹⁰Bzk. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Batum>, 15.12.2010.'da Haşimoğlu Aslan Bey'in iki Laz ustaya camiye yaptırdığı yazmaktadır.

¹¹¹ Mehmet Yavuz, “Karadeniz Köy Camilerinde Bezeme Anlayışı”, **Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu**, 09-11 Ekim 2008, C.II. Ankara, s. 284; Yılmaz Can, “Samsun Sivrikese Camii”, **OMÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.22, Samsun, 2006, s.56-57.

¹¹² Yılmaz CAN, “Kastamonu ve Sinop Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler”, **OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.14-15, Samsun, 2003, s.121.

¹¹³ A. Ali Bayhan, **a.g.m.**, s. 73.

Ahşap direklerin taşıdığı mahfil katı, iyi işçiliğe sahip korkuluklarla çevrilmiştir. Genel olarak parmaklıklarla oluşturulmuş korkuluk görülürken, Borçka, Camili (Macahel) Köyü ve Hopa, Aşağı Sundura Mahallesi Camilerinin korkuluklarında ahşap parçaların birleştirilmesiyle oluşturulan yüzeye, çakma tekniğinde motifler yerleştirilmiştir.

Ayrıca kuzey cephede harime doğru çıkıntı yapan köşk kısmı bulunmaktadır. Borçka, Çavuşlu (Mürgüvet) Camii; Borçka, Düzköy Merkez Camii; Borçka, Fındıklı Köyü Camii; Borçka, Merkez Camii ve Borçka Muratlı (Maradit) Köyü Camii mahfil köşkü dikdörtgen biçiminde harime taşırılmış olup, Hopa, Aşağı Sundura Mahallesi Camii ve Hopa, Esenkıyı Köyü Yukarı Mahalle Camilerinde mahfil köşkü oval formlarda taşırılmıştır. Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camii mahfilide oval formlarda olup, köşk çıkıntısı bulunmamaktadır. Harime doğru taşırılmış bu köşk kısımlarının yüzeyinde, caminin diğer elemanlarında gördüğümüz bezemeye uyum içinde olan bir kompozisyon söz konusudur. Araklı Tunalı Köyü Camisi (1842), Artvin Zeytinlik Merkez Camisi (1857), Dernekpazarı Günebakan Köyü Camisi (1869) mahfil köşklerinin harime doğru taşırılması ve yüzeylerinde görülen süsleme özellikleri bakımından ele aldığımız eserlerle büyük benzerlik göstermektedir.

3.1.5. Sütunlar:

Ele aldığımız eserlerin her birisi ahşap kadınlar mahfiline sahip olmakla birlikte bu mahfil üç yandan duvara dayanmakta, harim kısmında ise ahşap sütunlar yardımıyla taşınmaktadır. Tüm yapıların sütunları alt ve üstte dört köşeli ortada ise silindirik formdayken Borçka Camili Köyü Camisi sütunları çokgen, Hopa Esenkıyı Köyü Camisi sütunları ise silindirik formdadır. Burada üstte köşeli formda olan sütunlara sütun başı formu verilmek istenmiştir. Ayrıca bu yüzey oyma tekniğinde yapılmış bezemelerle de vurgulanmıştır.

Erken dönemlerden beri ahşap direkli camilerde gördüğümüz bir özellik olan, ahşap direğin üst kısımdan oyularak sütun başı görünümü

kazandırılması Afyon Ulu Camisi (1273) ve Kastamonu Kasabaköy Mahmut Bey Camisinde (1336) de görülmektedir. Ancak bu yapılarda gördüğümüz ahşap direkler oldukça devasa boyutta olup, örtü sisteminin taşıyıcı elemanları iken, konumuz dâhilindeki eserlerin ahşap direkleri daha küçük boyutlarda ve mahfili taşımaktadırlar.

3.1.6. Kubbe ve Tavan:

Çalışmamızı teşkil eden eserler ahşap tavanla örtülü olup, bir kısmında harim bağdadi tekniğinde¹¹⁴ yapılmış kubbeyle örtülmüştür. Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camii; Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camii, Hopa, Aşağı Sundura Camii; Hopa Esenkıyı Köyü Yukarı Mahalle Cami ve Orta Hopa Camilerinde harim bağdadi bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbe yüzeylerinde kalemişi bezeme görülürken, Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi kubbesi ahşap çıtalarla dilimlere ayrılmış ve her biri farklı renge boyanmıştır. Artvin Oruçlu Camisi (1907), Artvin Ulukent Camisi (19.yy başı); Samsun Çarşamba Paşayazı Köyü Camisi (1906)¹¹⁵, Ordu Atik İbrahim Paşa Camisi (?)¹¹⁶ Manisa Kırkağaç Çiftahanlar Camisi (19.yy)¹¹⁷ ve Soma Hızır Bey Camisi (1791)¹¹⁸, İstanbul Şeyh Yahya Efendi Türbesi (19.yy da yapılan bir onarımda eklenmiştir.) kubbeleri bağdadi kubbeli örneklerdir.

Borçka, Düzköy Merkez Camii ve Borçka, Fındıklı Köyü Camilerinde ise harim tavanında bezemeli ahşap göbek bulunur. Her ikisinde de göbekler tavandan içeri doğru, kademeli bir şekilde oluşturulmuştur. Çarşamba Porsuk Köyü Camisi (1859), Çaykara Taşören Köyü Camisi (1841-44), Çaykara Uzunlarla Köyü Camisi (19.yy başı), Dernekpazarı Günebakan Köyü

¹¹⁴ Ahşap üzerine 1-2cm aralıklarla yatay olarak çakılan çıtaların üstüne sıva vurulması şeklinde yapılan tekniktir. Duvar, kemer ve kubbe yapımında yoğun olarak kullanılan bir tekniktir.

¹¹⁵ Eyüp Nefes, "Çarşamba'da Yıkılmak Üzere Olan Ahşap Camilerden Biri: Paşayazı Köyü Camii", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.14, S.3, s.386.

¹¹⁶ Ali Baş, "Ordu'da Osmanlı Camileri", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.3, Konya, 1994, s.264.

¹¹⁷ İnci Kuyulu, "Kırkağaç Çiftahanlar Cami", **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi**, S.V, Ankara, 1990, s.108.

¹¹⁸ Rüçhan Arik, **a.g.e.**, 1973, s.10.

Camisi(1896), Dernekpazarı Akköse Köyü Camisi (1865)¹¹⁹ tavan göbekleri bakımından, konumuzu teşkil eden eserlerle benzer niteliktedirler.

3.2. Teknik

Anadolu Selçuklularla gelişen ve orijinal bir üslup yaratan ahşap işçiliği, Beylikler devrinde de aynı geleneği sürdürmüştür. Bu dönemde ahşap elemanlar ‘hakiki künde-kari’, ‘taklit künde-kari’, ‘oyma’, ‘düz satırlı oyma’, ‘yuvarlak satırlı oyma’, ‘eğri kesim’, ‘kafes tekniği’ ve ‘acur tekniği’ gibi bir çok farklı teknik kullanılarak işlenmiştir.¹²⁰ Osmanlı döneminde, daha önce kullanılan bu tekniklerle beraber Anadolu Selçuklu ve Beylikler devrinde görülmeyen ‘tarsi’ tekniği de uygulanarak oldukça özgün eserler ortaya konulmuştur.¹²¹

Araştırma konumuzu teşkil eden yapıların ahşap süslemelerinde ise “oyma tekniği”¹²², “çakma tekniği”¹²³, “kazıma tekniği”¹²⁴, “kafes tekniği”¹²⁵ ve “ajur tekniği”¹²⁶ kullanılmıştır. Bunlardan “oyma tekniği” yoğun olarak kapı,

¹¹⁹ Mehmet Yavuz, **a.g.m.**, s.285.

¹²⁰ Bkz. Gönül Öney, **Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları**, Ankara, 1978, s. 113-121.

¹²¹ Rüstem Bozer, “Sinan’ın Eserlerinde Ahşap İşçiliği”, **VI. Vakıf Haftası Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde “Mimar Sinan Dönemi” Sempozyumu, 5-8 Aralık 1988**, İstanbul, 1989, s.328.

¹²² Bkz. Gönül Öney, **a.g.e.**, s.117’de ‘oyma’ ve ‘kabartma’ tekniklerinin aynı teknikler olduğunu yazmaktadır. Selçuk Mülayim, **a.g.e.**, s.57’de ‘oyma tekniğini’ şöyle açıklamıştır: Düz bir tahta levhanın keskin uçlu oyma kalemleriyle az ve çok derinlikte oyulmasıdır. Ağaç ustası neccar’ın kalemi derinlere inerse ‘derin oyma’ nispeten eğimli çalışırsa ‘eğri kesim’ adını alır.

¹²³ Farklı şekiller verilmiş ahşap parçalarının, iskeleti oluşturan düz ahşap yüzeye küçük çiviler yardımıyla çakılmasıyla ya da yapıştırıcı maddeler ile yapıştırılmasıyla meydana getirilir. Selçuklu döneminde, yüzeyleri oyma tekniğinde bezenmiş geometrik şekillerdeki küçük ahşap parçaların iskelete çakılmasıyla oluşturulan teknik ‘taklit künde-kari’ olarak adlandırılmıştır. Oysa ele aldığımız yapılarda görülen ‘çakma tekniğini’ ‘taklit künde-kari’ olarak adlandırmak mümkün değildir. Burada yüzeye çakılan parçalar ‘S ve ‘C’ kıvrımlarından meydana gelmekte olup, oldukça ‘barok’ karakterlidir.

¹²⁴ Bezemenin çok derine inilmeden ahşap yüzeyine kazınmasıyla oluşturulur. Oldukça yüzeyseldir.

¹²⁵ Bkz. Gönül Öney, **a.g.e.**, Ankara, 1978, s. 121’ de ‘Kafes Tekniği’ Anadolu Selçuklu ahşap işçiliğinde rastlanan, özellikle minberlerin korkuluk kısımlarında kullanılan bir tekniktir. Ahşap kirişlerin geometrik üçgenler, yıldızlar v.b. meydana getirecek şekilde bir araya çakılmasıyla elde edilir.

¹²⁶ Bkz. Gönül Öney, **a.g.e.**, s. 121’de ahşap yüzeylerin dantel gibi delikli şekilde bezendiği bu tekniği, Selçuk Mülayim, **Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler –Selçuklu Çağı-**, Ankara, 1982, s. 58’de ‘şebekeli oyma’ adıyla şöyle anlatmaktadır: Çoğunlukla minber korkulukları

minber ve mahfil köşkü çıkıntısı bezemelerinde kullanılmıştır. Borçka'da, Camili Köyü Camisi kapısı; Çavuşlu Köyü Camisi, Düzköy Köyü Merkez Camisi, Muratlı Köyü Camisi kapı, minber ve mahfil köşkü çıkıntıları ile Hopa'da, Esenkıyı Köyü Camisi ve Aşağı Sundura Camisi kapıları ve minberleri "oyma tekniği" kullanılarak yapılmıştır.

"Çakma tekniği" ni Borçka Camili Köyü Camisi minberi, mahfili, vaaz kürsüsü ile Hopa'da Sugören Camisi mahfilinde görmekteyiz.

"Kafes tekniği" yoğun olarak minber korkulukları, minber tepelikleri ve mihrapların taç kısımları ile mahfil korkuluklarında kullanılmıştır. Borçka Camili Köyü Camisi mihrabının taç kısmı ile minber tepeliği; Düzköy Merkez Camisi minber tepeliği ve minber korkuluğu ile mahfil korkulukları, Hopa Esenkıyı Köyü Camisi minber tepeliği ile mahfil köşkü çıkıntısı korkuluğu "kafes tekniği" ile yapılmış örneklerdir.

3.3. Motif ve Kompozisyon

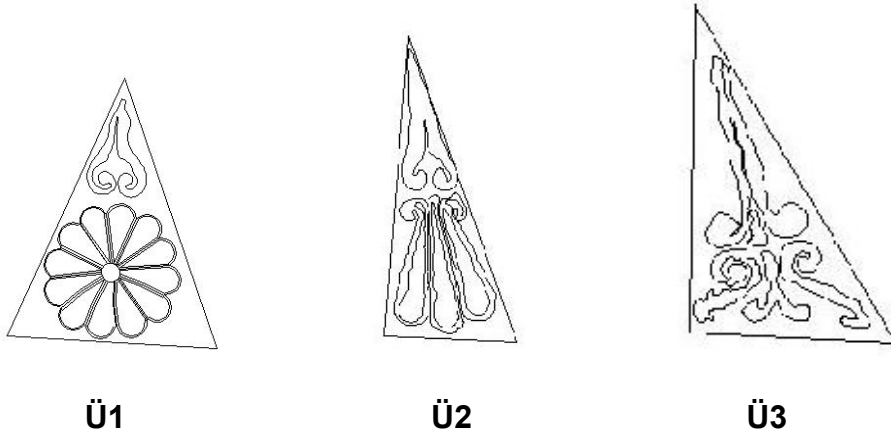
3.3.1. Geometrik Motifler

Araştırmamızda ele aldığımız yapılarda geometrik motifler bitkisel motiflere nazaran daha az görülmektedir. Üçgen, kare, dikdörtgen, daire, baklava dilimi, ok motifi, balıksırtı, yıldız, düğüm motifi, örgü motifi, sepet örgü, fiyonk, zencerek motifleri sayabileceğimiz başlıca geometrik motiflerdir.

3.3.1.1. Üçgen

Araştırdığımız eserlerde sadece üç farklı örneğine rastladığımız üçgen motifinin hepsini Borçka Camili Camisi (M.1855) minberinde görmekteyiz. Bu motif genel olarak motiflerin etrafını çeviren çitalarla oluşturulmuş olup, kompozisyonun sınırlarını çizmektedir.

ve iç mekan bölmelerinde kullanılan bu teknikte kompozisyonun ayırdığı bölmeler tamamen oyularak ortadan kalkar.

Ü1

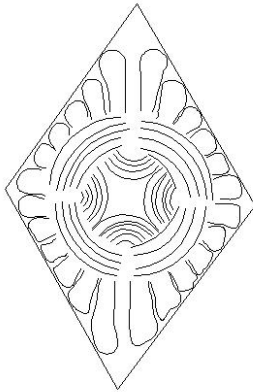
Ü2

Ü3

Ü1, Ü2 ve Ü3 motiflerinin hepsi Borçka Camili Camisi (M.1855) kapısı üzerinde görülmektedir. Ü1- daha büyük olarak yerleştirilmiş olup, ikizkenar üçgen biçimindedir. İçerisine on iki yapraklı çiçek motifi yerleştirilmiştir. Aynı motiften oluşan iki üçgenin, kısa kenarlarının birleştirilmesiyle 'baklava dilimi' görüntüsünde bir kompozisyon oluşturulmuştur (Çizim 7). Bu kompozisyonun köşelerinde boş kalan alana ise Ü2 motifi yerleştirilmiştir.

Ü3 motifi, aynı kapıda alt panoda yer alan 'baklava dilimi' motifinin köşelerine yerleştirilmiştir.

3.3.1.2. Baklava Dilimi

B1

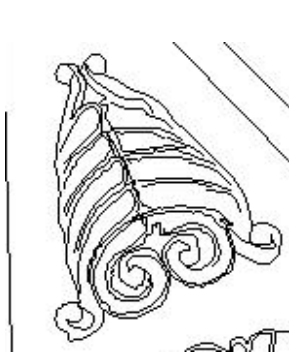
B2

İncelediğimiz eserler arasında iki örneğine rastladığımız bu motiflerin birbirlerinden oldukça farklı olduğunu görmekteyiz.

B1 motifi Borçka Camili Camisi (M.1855) kapısı alt panosunda görülmektedir. İçerisine çiçek biçiminde işlenmiş bir madalyon yerleştirilmiştir.

B2 motifi Hopa Aşağı Sundura Köyü Camisi (19.yy) mahfil korkuluğunda görülmektedir. Burada baklava dilimi biçiminde kesilmiş ahşap parçalar, yüzeyine herhangi bir bezeme yapılmaksızın, köşeleri birleşmek suretiyle bir sıra halinde korkuluğa çakılmıştır.

3.3.1.3. Balıksırtı

BS1

BS2

BS3

BS1, BS2 ve BS3 olarak adlandırdığımız üç farklı örneği görülmektedir.

BS1ve BS2 motifi Borçka Camili Camisi (M.1855) minber aynalığında görülmektedir. BS1 motifi aynalığın merkezine yerleştirilmiş iri madalyonun iki yanında bulunmaktadır. BS2 motifi ise bu kompozisyonu çeviren çıtaların iki köşesine yerleştirilmiştir.

BS3 Motifi Borçka Muratlı Camisi (M.1845-46) minberinde görülmektedir.

3.3.1.4. Yıldız

Y1

Y2

Y3

Y4

Çalışmamızda dört farklı örneği bulunan yıldız motiflerinden Y1 ve Y2 Borçka Merkez Camisi (?) nde görülmektedir. Y1 mahfil saçığında Y2 ise mahfili taşıyan sütunun sütun başına yerleştirilmiştir. Her ikisi de oyma tekniğinde işlenmiş olup Y1'se sekiz Y2'de dört kollu olarak nakşedilmiştir.

Y3- Hopa Aşağı Sundura Camisi (19.yy) mahfil çıkıntısı altında yıldız biçimindeki ahşap parçanın yüzeye çakılmasıyla oluşturulmuştur.

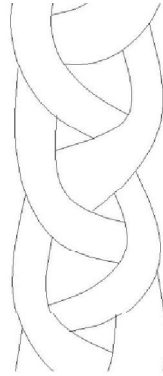
Y4- Hopa Esenkıyı Köyü Yukarı Camisi (M.1850) minber köşkünde bulunur. Bir dairenin merkezine yerleştirilmiştir.

3.3.1.5. Örgü

Örgü motifi adı altında ele aldığımız bu motifin beş farklı türünü görmekteyiz.

Ö1

Ö2

Ö3

Ö4

Ö5

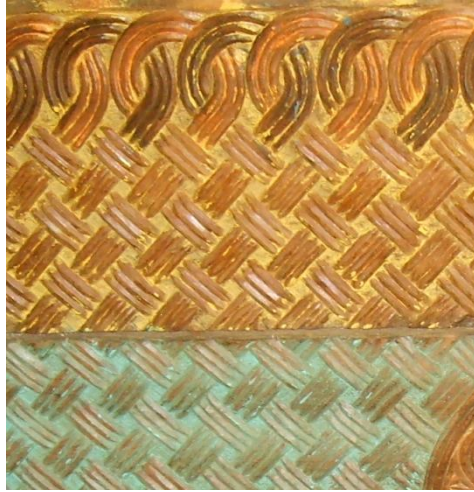
Ö1 motifi Borçka Çavuşlu Köyü Camisi (M.1861) kapısında, kapı kanadının merkezindeki kompozisyonun etrafını çeviren bir bordür olup, örgüyü oluşturan parçalar üç yivden oluşmaktadır.

Ö2- Borçka Düzköy Merkez Camisi (M.1850) kapı kanadında lalelerle bezeli kompozisyonu çeviren bordürdür.

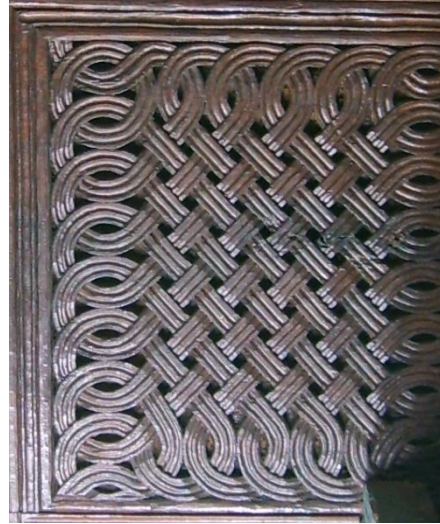
Ö3- Borçka Fındıklı Köyü Camisi (18.yy) mahfil saçağı bordüründe görülmektedir. Burada daha iri ve daha köşeli formlarda oluşturulmuş olan motifin parçaları da üç yivlidir.

Ö4 ve Ö5- Borçka Muratlı Köyü Camisi (M.1845-46) mahfil köşkü üçüncü ve dördüncü bordürlerinde görülür. Ö4 dört yivden oluşturulmuş ve daha büyük formdadır. Ö5 ise iki yivli ve daha dardır.

3.3.1.6. Sepet Örgü

SÖ1

SÖ2

SÖ1- Borçka Düzköy Merkez Camisi (M.1850) mahfil köşkü, SÖ2- Borçka Muratlı Camisi (M.1845-46) minber köşkünde olmak üzere iki örneği görülmektedir. SÖ1 dikdörtgen biçiminde bir yüzeyde görülürken, SÖ2 kare biçiminde bir yüzeye nakşedilmiştir. Her ikisinde de sepet örgünün kenar kısımları daire biçiminde birbirine geçirilerek tamamlanmıştır.

Karadeniz Bölgesinde aynı dönemlere tarihlenen benzer yapılarda sıkça rastlanan bu motifin benzerini Artvin Zeytinlik Merkez Camisi (1857) kapısında görmekteyiz.

3.3.1.7. Zencerek

Z1

Z1- Düzköy Merkez Camisi (M.1850) kapısı kemer köşeliğinde görülen tek zencerek örneğidir.

3.3.2. Bitkisel Motifler

Geometrik ve nesneli motiflere göre daha çok kullanılmış olan bitkisel motifler, çoğu yapıda oldukça stilize edilmiş bir biçimde ve barok karakterde uygulanmıştır. 4,6,7,8,10,14,15,21,25 yapraklı çiçekler, palmet, rumi, lale, sümbül, gonca gül, kenger yaprağı, akant yaprağı, sap ve kıvrım dallar, ortadan bağlanmış dal demeti, rozet çiçeği, palmiye ve S-C kıvrımları bitkisel süslemeye dâhil ettiğimiz motiflerdir.

3.3.2.1. Sap ve Kıvrım Dallar

Sap ve kıvrım dallar, bezeme yapılacak alanın belirli noktalarında dolaşarak kompozisyonu belirleyen ana unsurdur. Ele aldığımız eserlerde en yoğun şekliyle Muratlı Köyü Camisi'nde (M.1845-46) neredeyse tüm bezemede, Düzköy Merkez Camisi'nde (M.1850) kapı ve mihrapta, Camili Camisi (M.1855) kubbesi ve Orta Hopa Camisi (19.yy) kubbesinde görmekteyiz.

İncelenen yapılardaki bitkisel süslemeye dâhil ettiğimiz sap ve kıvrım dallar altı gruba ayrılmış ve bu altı grup içerisinde on üç farklı tipte dal tespit edilmiştir. Bunlardan yedi tanesi vazolu ya da vazosuz natürmortları oluştururken diğerleri ya yalnızca yapraklarla kuşatılmış ya da farklı karakterde çiçeklerle sonlandırılmıştır.

1. Bir Vazo ya da Saksıdan Çıkarak Natürmort Oluşturan Dallar

D1

D2

D3

Dört örneği bulunan bu grupta, D1- Borçka Muratlı Camisi (M.1845-46) kapısında bulunan bir ibrikten çıkan dallar ve bunlara iliştilmiş çiçeklerin oluşturduğu natürmorttur.

D2- Borçka Muratlı Camisi (M.1845-46) mihrabında bir vazodan çıkan ve dalların içeri doğru kıvrımlar oluşturarak çiçekler nihayetlendiği natürmorttur.

D3- Orta Hopa Camisi (19.yy) kubbesinde yer alan vazodan çıkan dalların, etrafını çeviren yapraklar ve çiçeklerle nihayetlendiği natürmorttur.

D4

D4- Borçka Camili Camisi (M.1855) kubbesinde bulunan ve oldukça küçük boyutlu saksı olarak nitelendirdiğimiz küçük bir kaptan çıkan dalların oldukça basit işlenmiş yaprak ve çiçeklerle nihayetlendirilmesiyle oluşmuştur.

2. Vazo ya da Saksı Bulunmaksızın Bir Merkezden Çıkarak Natürmort Oluşturan Dallar

D5

D6

D7

D5- Borçka Muratlı Köyü Camisi (M.1845-46) kapısında üst kısımda yer alan panodan detaydır; burada vazo ya da saksı bulunmaksızın bir merkezden çıkan dallar sümbül olarak nitelendirdiğimiz çiçeklerle sonlanarak kompozisyonu oluşturmuştur.

D6 ve D7- Borçka Muratlı Köyü Camisi (M.1845-46) minberi yüzeyinde panolardan bir detay; burada yer alan natürmortlar da vazo ya da saksı bulunmaksızın bir merkezden çıkarak kompozisyonu oluşturmaktadır. Burada merkezde bulunan, iri ve düz bir biçimde yukarı doğru yükselen bir dalın etrafında gelişen küçük kıvrım dallar ve bunların ucuna yerleştirilmiş sümbül

çiçekleri kompozisyonu oluşturmuştur. Zemin boş yer kalmaksızın, dalların etrafını saran ve 'S'-'C' kıvrımları yapan, yapraklarla kuşatılmıştır.

Vazolu ve vazosuz çiçek demetlerinin en erken örneğini Bursa Atik Mustafa Türbesinde (15.yy) görmekteyiz.¹²⁷

3. Bir Merkezden Çıkarak Tüm Yüzeyi Kuşatan Dallar

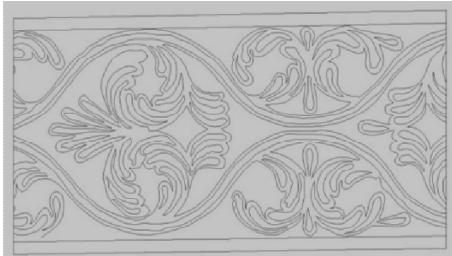
D8

D8- Borçka Düzköy Merkez Camisi (M.1850) kapı kanadı; burada dikdörtgen biçimindeki kapı kanadının bir köşesinden çıkan iri dal, kapının tüm yüzeyini kaplayarak 'S' biçiminde yukarı doğru büyük bir kıvrım oluşturmaktadır. Bu iri dalın etrafından çıkan ve aşağı doğru kıvrılan küçük

¹²⁷ Gülbün Ünver, "Osmanlı Sanatında Vazolu ve Vazosuz Çiçek Demetleri", **Vakıflar Dergisi**, C.IX, s.321.

dallar birer 'lale' motifiyle sonlandırılarak kompozisyonu oluşturmuştur. Tüm dalların etrafı küçük yaprak motifleriyle tamamen kuşatılmıştır.

4. Nöbetleşe Olarak Birbiriyle Birleşip Ayrılarak Sarmal Bir Düzen Meydana Getiren Kıvrım Dallar

D9

D10

D9- Muratlı Camisi (M.1845-46) iki kapı arasında bulunan pano, burada nöbetleşe olarak birbiriyle birleşip ayrılarak sarmal bir düzen meydana getiren iki dal ve bunların arasına yerleştirilmiş yapraklar kompozisyonu oluşturmuştur. Bu iki daldan gelişen yapraklar 'S ve 'C' biçiminde kıvrımlar yaparak, zeminin boş yer kalmaksızın doldurulmasını ve karmaşık bir kompozisyon oluşturulmasını sağlamıştır.

D10- Muratlı Camisi (M.1845-46) vaaz kürsüsünde üst kısımda yer alan bordür, yine nöbetleşe olarak kıvrılan dalların iç yüzeyine iri bir çiçek kompozisyonu yerleştirilirken, dış yüzeyine 'S' biçiminde kıvrılan dallar yerleştirilmiştir.

5. 'S' Biçiminde Kavisler Oluşturarak Sonsuza Devam Eden ve Etrafı Dallarla Kuşatılmış Dallar

D11

D12

D11- Muratlı Camisi (M.1845-46) iki kapı arasında bulunan pano, burada 'S' biçiminde kıvrılan ve sonsuza devam eden izlenimi veren dalın etrafını saran ince ve sık yaprakların oluşturduğu bir kompozisyon görülmektedir.

D12- Muratlı Camisi (M.1845-46) mahfil köşkü çıkıntısı kitabe kuşağı, bu bordürde yine 'S' biçiminde kıvrılan iri dal ve bundan gelişen küçük dalların bir çiçekle nihayetlendiği kompozisyon söz konusudur. Tüm dalların etrafı dışa doğru kıvrılmış yapraklarla bezenmiştir.

6. 'S' Biçiminde Kavisler Oluşturarak Sonsuza Devam Eden ve Yanlardan Çıkan Küçük Dalları Rumilerle Sonlanan Dallar

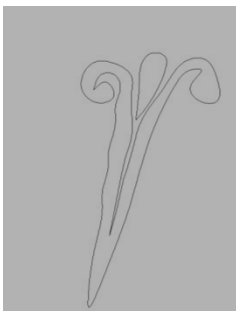

D13

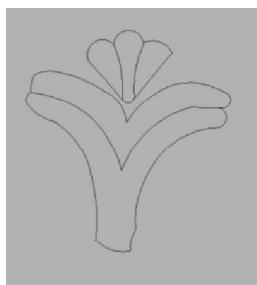
D13- Muratlı Camisi (M.1845-46) mahfil köşkü çıkıntısı kitabe kuşağı altında bulunan bordür, 'S' biçiminde kıvrılan oldukça iri daldan gelişen küçük dalların ucu 'rumi' biçiminde nihayetlenerek bir kompozisyon oluşturmuştur. Bu dalların arasındaki filizler ise birer çiçek motifiyle sonlandırılmıştır.

3.3.2.2. Palmet

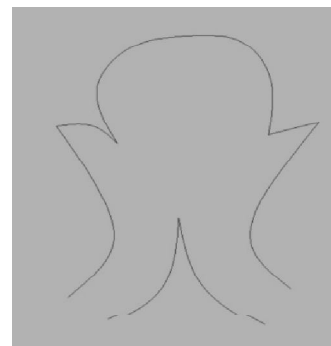
Palmet olarak tanımladığımız dönemin özelliği olmayan fakat geleneksel süsleme sanatımızın vazgeçilmez motifi olan palmet motifi burada oldukça stilize biçimde uygulanmıştır.

P1

P2

P3

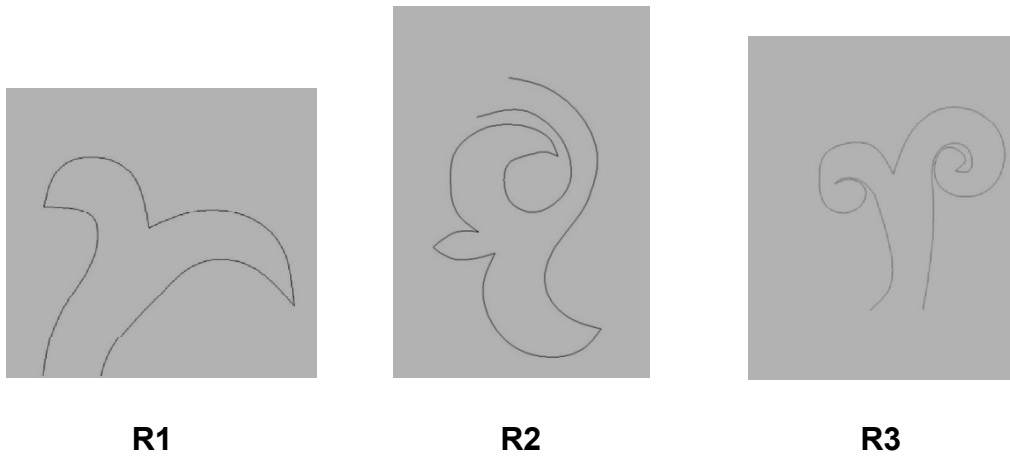
Ele aldığımız eserlerde az sayıda görülen palmet motifinin yalnızca üç farklı örneğine rastlamaktayız.

Bunlardan P1- Borçka Camili Köyü Camisi (M.1855) kapısı üzerinde bulunmakta olup oldukça ince nakşedilmiştir. Yan yaprakları dışa doğru kıvrılmıştır.

P2- Borçka avuşlu Köyü Camisi (M.1861) kapısı üzerindedir. İki kat halinde yapılmış olan yan yapraklar dışa doğru hafif bir biçimde kıvrılırken, orta yaprağı  dilimden oluşturulmuştur.

P5- Hopa Esenkıyı Köyü Yukarı Camisi (M.1850) mahfil korkuluğunda bulunur. Yan yaprakları çok ince ve sivri yapılmışken orta yaprağı oldukça iri ve oval formdadır.

3.3.2.3. Rumi

R1- Düzköy Merkez Camisi (M.1850) mahfil köşkünü taşıyan sütunun sütun başlığı üzerinde bulunur. Yaprakları dışa doğru hafifçe kıvrılmıştır. Orta yaprağı bulunmaz.

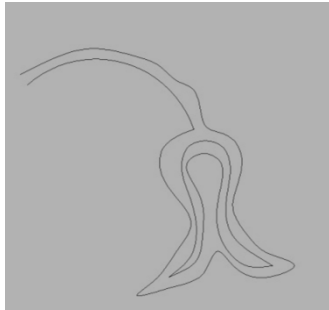
R2- Muratlı Camisi (M.1845-46) mahfil köşkü kitabe kuşağı altında bulunan bordürde yer alır. Bulunduğu dala doğru bir kıvrım oluşturmaktadır. Küçük bir orta yaprağı bulunur.

R3- Camili Köyü Camisi (M.1855) minber korkuluğunda, her iki yaprağı da dışa doğru oval bir biçimde kıvrılmıştır.

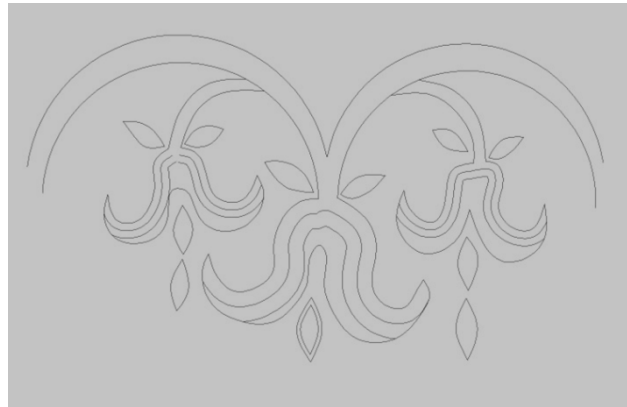
3.3.2.4. Lale

Laleler, Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı sıcaklı köşe halvetlerinin duvarlarında¹²⁸ve Kastamonu Candaroğlu Mahmut Bey Camisi (14.yy) kalemişlerinde erken dönemlerde de resmedildiği bilinmekle birlikte, aslında Lale Devri ve sonrasında yaygınlaşmıştır. 16. yy da yuvarlağa yakın formu 18. yy a doğru uzayarak daha ince bir gövdeye dönüşmüştür. İncelediğimiz eserlerde yoğun olarak Düzköy Merkez Camisi kapısı ve mihrabında görmekteyiz.

Yörede Düzköy Merkez Camisi gibi bu motifin yoğun olarak kullanıldığı örnek Ordu İkizce Laleli (Eski) Camisi (1522 yılına tarihlenen caminin bezemeleri geç döneme aittir.) dir. Bu yörede rastlamış olduğumuz lale motifleri 19. yy örnekleri olmakla birlikte 16. yy da karşılaştığımız yuvarlak formlu lalelere benzemektedir.

L1

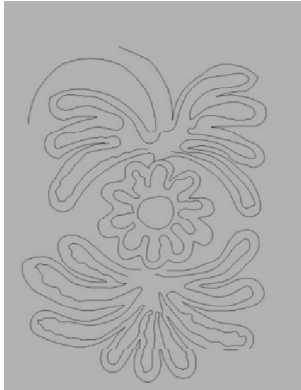
L2

L1- Borçka Düzköy Merkez Camisi (M.1850) kapısında L2 ise aynı caminin mihrabındaki bordürde görülür. L2'de 'lale' motifinin biri daha büyük, diğeri daha küçük olmak üzere iki farklı şekilde uygulandığını görmekteyiz. L1'de 'lale' motifi daha ince uygulanmış, yan yapraklar dışa doğru

¹²⁸ Zekiye Uysal, **Ankara Mescitlerinde Kalem İşi Süslemeler(14-15. yy)**, Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001, s.140.

kıvrılmamışken, L2 de her iki 'lale' motifinin de yan yapraklarının dışarı doğru kıvrıldığını görmekteyiz.

3.3.2.5. Sümbül

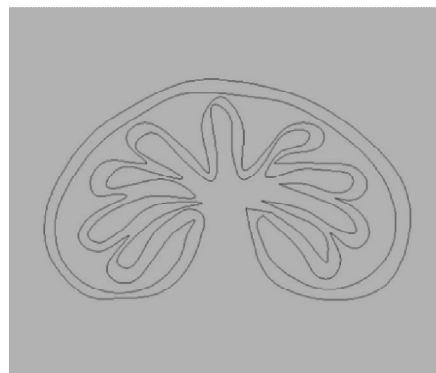
S1

S1- Muratlı Köyü Camisi (M.1845-46) kapısı, mihrabı, minberinde görülen tek örnektir. Tüm elemanlarda motif aynı şekilde tekrar edilmiş değiştirilmemiştir.

3.3.2.6. Palmiye

Plm1

Plm2

Plm1- Düzköy Merkez Camisi (M.1850) mahfil köşkünün merkezinde bulunan madalyon içerisinde bulunur. Burada palmiye olarak nitelendirdiğimiz bu motifin yaprakları neredeyse motifin zeminine kadar inmektedir.

Plm2- Muratlı Köyü Camisi (M.1845-46) mihrap ve minberi kuşatan bordürlerde görülmektedir. Palmiyenin yapraklarını oluşturan çizgiler etrafını kuşatarak motifi bir madalyon içerisine almıştır. Ayrıca Plm1 den farklı olarak burada yaprakların birbirinden ayrıldığını görmekteyiz.

3.3.3. Nesneli Motifler

19. yy da yoğun olarak camilerin ve evlerin duvarlarında gördüğümüz nesneli motifler olarak ele aldığımız natürmortların natüralist örneklerine bilhassa Muratlı Camisi'nde rastlamaktayız. Burada kapıda yer alan vazodan çıkan natürmortlar, minberde gördüğümüz gemi motifi, meyveli natürmort, hançer ve madalyon motifleri ile kandiller, bu dönemde duvar resimlerinde sıkça rastladığımız ve İstanbul tasvirli kompozisyonlarda gördüğümüz motiflerin ahsaba uygulanmış biçimleridir. Ancak burada bir manzara tasviri içerisinde değil de her birini birbirinden bağımsız olarak resmedilmiş nesnelere olarak görmekteyiz. Bu motifler incelediğimiz eserlerde ve yörede görülen tek örneklerdir.

Ayrıca nesneli motifler başlığı altında ele aldığımız diğer motiflerde, stilize edilmiş bir biçimde kandil, fırça, rahle, kuşkanadı olarak adlandırdığımız motiflerdir. Kandil motifi Borçka Çavuşlu Köyü Camisi mahfil köşkü çıkıntısında ve Hopa Aşağı Sundura Camisi kapısında oldukça stilize edilmiş formdadır. Fırça motifini Camili Köyü Camisi Vaaz kürsüsünde, Rahleyi Düzköy Merkez Camisi minberinin süpürgelik kısmında görmekteyiz.

3.4. Usta İsimleri

Tez konumuz dâhilinde ele aldığımız camilerde yalnızca Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisinde usta ismine rastlamaktayız. Burada mahfile girişi sağlayan batıdaki kapının üzerinde “Aslanoğlu Ahmed Usta” ismi okunmaktadır. Bunun kapıyı yapan nakkaş olduğunu düşünmekteyiz.

Muratlı Camisi bezemesinde görülen motifler ve kaliteli işçilik nedeniyle Borçka ve Hopa’da incelemiş olduğumuz diğer eserlerden ayrılmaktadır. Ayrıca çeşitli kaynaklardan¹²⁹ yaptığımız araştırmalarda Artvin çevresinde benzerine rastlamamış olmamız bezemeleri yapan ustanın, yöre dışından getirildiği ya da ustasının farklı bir yörede bulunduğu fikrini aklımıza getirmektedir.

Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi’nde kadınlar mahfilinin batı kolu altında yer alan bir duvar panosunda gördüğümüz ve ‘dört yapraklı yonca’ olarak tanımladığımız motifin haç biçiminde olması bu yapıyı ya da bezemeleri yapan ustanın Hıristiyan¹³⁰ olduğu fikrini aklımıza getirmektedir. Daha önce katalog kısmında da değindiğimiz üzere bu panolardaki motifler birbirinin tekrarı şeklindedir. Ancak mahfil altında göze batmayacak bir yere tek bir pano olarak yerleştirilmiş bu motif tahminlerimiz desteklemektedir.

Ayrıca Artvin çevresinde bazı kaynaklardan yaptığımız araştırmalarda bazı usta isimlerine ulaştık. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Artvin Merkez, Zeytinlik Bucağı Camisi (1857); burada kitabeyi yazan kişinin “Kantarcıade Yusuf” olduğu yazmaktadır. Ardanuç İskender Paşa Camisi mahfil katında (Mahfil 1864’te yapılmıştır.); bu camiyi “Ebho ve Yasef Usta’nın” yaptığı (bunlardan birisinin) “Mevlüd Usta” adındaki oğlunun kendilerine yardım ettiği yazmaktadır. Şavşat Cevizli Camisi (1889); harim kapısı üzerinde “Yağcıoğlu Ali Usta ve Refiki Ahmet Usta” yazmaktadır. Burada ikinci kitabe ahşap kapı

¹²⁹ Osman Aytekin, *a.g.e.*, s.101-230 ve Resim 63-146.

¹³⁰ Daha önce verdiğimiz usta isimlerinde yabancı isimlere rastlamış olmamız bu yörede yabancı ustaların camilerin inşasında çalışmış olduğunun kanıtıdır.

kanadı üzerindedir ve “Yağcıoğlu Ali Usta” adı yazmaktadır.¹³¹ Şavşat Kocabey Köyü Camisi (1890)’nde giriş kapısı üzerindeki kitabede “Kanioğlu Ali Usta” , “Torunoğlu Hasan Usta”, “Piroğlu Ali Usta” ve “Ali Usta” isimleri yazmaktadır. Yusufeli Kılıçkaya Camisi (1921)’nin harime girişi sağlayan portalin üzerindeki kitabede “Ziğaporlu Ahmet Usta” yazmaktadır.

Araştırma konumuzu teşkil eden eserlerin dönem ve süsleme özellikleri bakımından Karadeniz Bölgesinde benzer örneklerine baktığımız kaynaklardan¹³² da bazı usta isimlerine ulaşmış bulunmaktayız. Bunlar; Of, Kaleler Köyü Camisi (1834)’nin giriş kapısı üzerinde “Mehmet/Muhammed Usta”; Of, Bölümlü Mithat Paşa Camisi (1846)’ nin giriş kapısında “Hasan Usta”; Trabzon, Dernekpazarı Akköse Köyü Camisi (1865)’nin mahfil katında “Amele Keşaplıoğlu Mehmet/Mahmut”; Ordu Akkuş Çaldere Köyü Camisi’nin harim kapısı üzerinde “Karyeti Çaldere Efiloğulları Molla Muhammed Usta diğeri, Molla Nuri Usta Baloğlu Kamil Usta Kayusunoğlu Receb Usta Ali oğlu Muhammed Usta Kemah’tan Kürt Hızıroğlu İsmail Usta”¹³³; Rize, Güneyce Hacı Şeyh Camisi (1887)’nde “Pazarlı Ali ve Hasan”; Rize, Ardeşen Seslikaya Köyü Camisi (1801)’nde “Yasin Zade Ali Usta ve arkadaşları Mustafa ve Osman”; Rize, Ardeşen Tunca Köyü Camisi (1902-1909)’nde “Ustabaşı Ali Rıza oğlu Selimzade Hüzeyin”; Rize, Hemşin Akbudak Köyü Camisi (1814) “Hasan Usta” isimleri yazmaktadır.

¹³¹ Şavşat Cevizli Camisi’nin hem giriş kapısı üzerinde hem de ahşap kapı kanatları üzerinde “Yağcıoğlu Ali Usta” isminin yazıyor olması, camiye inşa eden ustalardan birisinin aynı zamanda yapının ahşap elemanlarının bezemesini de yapmış olduğunu göstermektedir. Bu durum camiye inşa eden ustaların aynı zamanda ahşap yüzeyinde süslemeleri nakşeden nakkaşlar olabileceği fikrini aklımıza getirmektedir. Ayrıca Bkz. “**Sisler Kovulunca**” (Doğu Karadeniz Bölgesi Eski Ustalar Belgeseli), Danışman: Metin Sözen, Yönetmen: Suha Arin, MTV Yapımı, 1986’da 92 yaşında olan Sürmeneli Ali Rıza Ustanın (Ustası Babası Ali Usta) bağdadi tekniğinde evler inşa ettiğini, aynı zamanda inşa ettiği evlerin ahşap oyma süslemelerini de yapmış olması bu tezimizi kuvvetlendirmektedir.

¹³² Mehmet Yavuz, “Karadeniz Köy Camilerinde Bezeme Anlayışı”, **Uluslar arası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu**, 09-11 Ekim 2008, C.II, Ankara, 200 9, s.288; Haşim Karpuz, Rize, Ankara, 1992, s. 38-39; Bkz. “Sisler Kovulunca” (Doğu Karadeniz Bölgesi Eski Ustalar Belgeseli), Danışman: Metin Sözen, Yönetmen: Suha Arin, MTV Yapımı, 1986’da yaşları 104 ve 90 arasında değişen bazı ustalardan bölgede binaların inşasında kullanılan malzeme ve tekniğe dair bilgilere ulaşmakta ve ustalığın genelde babadan oğla geçen bir meslek olduğunu öğrenmekteyiz.

¹³³ A. Ali Bayhan, “Ordu’da Tespit Edilen Ahşap Camiler”, **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi**, S.16, Erzurum, 2006, s.41.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SONUÇ

Artvin ve çevresinin tarihi geçmişinin M.Ö. ki yüzyıllara dayandığı söylenmekle beraber, bölgede Türk devrine ait ilk yapılaşmanın Osmanlı döneminde olduğu gözlenmektedir. Bu dönemdeki eserlerin dini mimari çevresinde geliştiğini söyleyebiliriz. Özellikle müstakil, küçük boyutlu camiler inşa edilmiştir. Osmanlı mimarisinde önemli yeri olan külliye şeklinde yapılaşmaya bu bölgede pek rastlanmamaktadır.¹³⁴ Ayrıca bölgede yoğun olarak kullanılan malzemenin ahşap olması, daha önceki dönemlere ait eserlerin günümüze ulaşmasını engellemiştir. Bu nedenle bölgede İslam mimarisine ait eserlerin çoğunun 19. yüzyıla dayandığı tespit edilmiştir.

Çalışmamızda Artvin İli, Hopa ve Borçka İlçelerinde 10 adet cami belirlenmiştir. Bu camilerin hepsi 19. yüzyılda yapılmış küçük boyutlu eserler olup, özellikle Borçka'da incelediğimiz tüm yapılar tamamen ahşap malzemeye sahip olup, cephe düzenlemeleriyle de ön plana çıkan ve birbirine oldukça benzeyen yapılardır. Hopa Camilerinde ise genellikle beden duvarlarında moloz taş kullanılmıştır. Ancak inşa malzemeleri iki bölgede farklı olmakla beraber, incelediğimiz tüm eserler ahşap tavan ya da bağdadi kubbeli, ahşap direklerin taşıdığı 'U' biçimli mahfili olan, kapı ve minberlerindeki zengin ahşap işçilikleriyle dikkati çeken eserlerdir. Özellikle yoğun olarak oyma tekniğinde yapılmış zengin işçilikli ahşap eserler dönem özelliğiyle beraber yöresel özelliklerde sergilenmektedir.

İncelediğimiz her bir eserin, bugün bir kısmı yok olmuş olsa da, zengin ahşap süslemeli mimari elemanlara sahip olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle eserlerin hepsinin ahşap kapısı, "oyma tekniğinde" yapılmış zengin bezemeye sahipken bugün Borçka'da Fındıklı ve Merkez Camisi, Hopa'da Sugören Köyü Camisi (yıkılmış) kapıları kaybolmuştur. Genel olarak yapıların

¹³⁴ Külliye olarak nitelenebilecek tek örnek Ardanuç İskender Paşa Cami-Türbe Kompleksi çevresinde gelişen medrese, hamam ve çeşmeden oluşan eserlerdir. Bunun dışında Borçka köylerinde meyilli araziler üzerine inşa edilen camilerde, moloz taş bodrum katları oluşturulmuş ve buralarda genellikle medrese olarak kullanılmıştır.

iç mekân süslemelerinde de “oyma tekniğinde” yapılmış süslemeler görülmele beraber Borçka’da Camili Köyü Camisi iç mekân süslemelerinde “çakma tekniği” nin kullanıldığını görmekteyiz. Ayrıca eserlerin çoğunun minber korkulukları ile giriş taç kısımları ve mahfil korkulukları “kafes tekniğinde” yapılmıştır. Bunun dışında diğer yapılardan farklı olarak Camili Köyü Camisi mihrabın taç kısmında “kafes tekniği” görülmektedir.

Ayrıca, yapıların büyük bir kısmında harim, bağdadi tekniğinde yapılmış bir kubbeye örtülmüştür. Bazı eserlerde ise tüm mekân düz tavanla örtülmüş ve ortaya bir göbek yerleştirilmiştir. Düz tavanlı olan bütün yapılarda göbek, tavandan içeri doğru kademeli bir biçimde girinti yapacak şekilde yerleştirilmiştir.

Yapıldığı dönem olan 19. yüzyılın süsleme özelliklerini barındıran camiler, barok ve rokoko üsluplarının küçük boyutlu köy camilerinde uygulandığı güzide örneklerdendir. Ahşaba oyulmuş madalyonlar, rozetler, ‘S’ ve ‘C’ kıvrımlı dallar, akantus yaprakları, ele aldığımız tüm yapılarda görülen motifler olup, yer yer geometrik motifler ve palmetlerle geleneksel süsleme sanatlarından da kopmamıştır.

Bu bölgenin en büyük camisi olan ‘Muratlı (Maradit) Köyü Camisi’ çok iyi işçiliğe sahip ahşap bezemeleriyle döneme damgasını vurmuş eserlerdendir. Özellikle bu yapının minberinde rastladığımız gemi, meyve üzerine saplanmış bıçak ve bıçağı kavrayan el, kandil, silah, hançer, madalyon motifleri bölgede rastladığımız ender motiflerdendir. Yine geç dönem camilerinde duvar resimlerinde gördüğümüz bu kompozisyonlar, Anadolu’daki benzerlerinden farklı olarak duvar yüzeylerinde değil ahşaba uygulanmış, oldukça plastik izlenimi veren önemli örneklerdir.

Çalışmamızı oluşturan eserlerin iç mekân bezemeleri birbirine çok yakın olmakla birlikte ‘Muratlı (Maradit) Köyü Cami’ daha kaliteli bir işçiliğe sahiptir. Ancak incelediğimiz tüm eserlerde ahşap üzerinde görülen bezemeler, uygulandığı yüzeye boşluk kalmayacak şekilde yapılmıştır. Birçoğunda oldukça girift kompozisyon dikkati çekerken, genel olarak irice bir

madalyon etrafında gelişen süsleme programı hâkimdir. Ayrıca günümüzde bile ulaşım sıkıntısı çekilen ve birbirine çokta yakın olmayan bu köylerde, birbirine bu kadar benzer eserler yapılmış olması aynı usta elinden çıkmış olabileceklerini aklımıza getirmektedir.

Söz konusu eserlerde yoğun olarak halk tarafından bilinçsizce yapılmış onarımlar söz konusudur. Bu onarımlarda bazı yapıların, sanat değeri taşıyan elemanlarının yok edilip, yerlerine hiçbir değeri olmayan yenilerinin yapıldığı gözlemlenmiştir. Ahşabın dayanıklı bir malzeme olmaması ve tabii bunun yanında yapılan bilinçsiz müdahaleler birçok eserin günümüze ulaşmasını engellerken, birçoğu da orijinal halini kaybetmiştir.

KAYNAKÇA

AKAR, Azade “Tezyini Sanatlarımızda Vazo Motifleri”, **Vakıflar Dergisi**, S.8, Ankara, 1969, s. 267-285.

APA, Gülay; **Osmanlı Dönemi Selâtin Cami Minberleri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2007.

ARIK, Rüçhan; **Batılılaşma Dönemi Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu’da Üç Ahşap Cami**, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1973.

ARIK, Rüçhan; **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, Ankara, İş Bankası Kültür Yayınları 1988.

Artvin İl Yıllığı, 1967.

Artvin İl Yıllığı, 1973.

ASLANAPA, Oktay; **Türk Sanatı**, İstanbul, y.y., 1984.

AYTEKİN, Osman; **Ortaçağdan Osmanlı Dönemi Sonuna Kadar Artvin’deki Mimari Eserler**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.

AYTEKİN, Osman; “Serhat Boylarında Bir Osmanlı Dönemi Yapısı Muratlı Merkez Camii”, **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, S.4, Erzurum, 1998, s. 37-47.

AYVERDİ, E.Hakkı; **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (Ertuğrul, Osman, Orhan Gaziler, Hüdavendigâr ve Yıldırım Bayezid 1230/1402, I.)** İstanbul, y.y. 1989, s.179;

AYVERDİ, E.Hakkı; **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri III**, İstanbul, y.y. 1973.

BAKIRER, Ömür; “Ürgüp’ün Damsa Köyündeki Taşkın Paşa Camii’nin Ahşap Mihrabı” **Bellekten**, C.35, S.139, Ankara, 1971, s.367-383.

BAŞ, Ali; “Ordu’da Osmanlı Camileri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.3, Konya, 1994, s.261-284.

BAYHAN, A. Ali; “Ordu’dan Bazı Tarihi Ahşap (Çantı) Camiler”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.7, S.2, s.55-84.

BAYHAN, A. Ali; “Ordu/İkizce’den Bir Ahşap Cami: Laleli (Eski) Camii”, **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, S.14, Erzurum, 2005, s. 1-22.

BAYHAN, A. Ali; “Ordu’da Yeni Tespit Edilen Ahşap Camiler”, **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi**, S.16, Erzurum, 2006, s.33-48.

BAYKARA, Tuncer; **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş**, C.I, Ankara, y.y., 1988.

BEŞBAŞ, N., DENİZLİ, H. v.d.; **Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, C.I, Ankara, VGM Yayınları 1983.

BİTTEL, Kurt; **“Artvin’de Bulunan Tunçtan Mamul Asarı Atika”** TTAED, C.I, Ankara, y.y., 1993, s.150-156.

BOZER, Rüstem; **“Sinan’ın Eserlerinde Ahşap İşçiliği”, VI. Vakıf Haftası Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde “Mimar Sinan Dönemi” Sempozyumu, 5-8 Aralık 1988**, İstanbul, 1989, s.

BOZKURT, Tolga; **Osmanlı Selâtin Cami Mihrapları**, Selçuk Üni. Sos. Bil. Enst. Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007.

CAN, Yılmaz; **“Kastamonu ve Sinop Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler”, OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.14-15, Samsun, 2003, s.117-134.

CAN, Yılmaz; **“Samsun Sivrikese Camii”, OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.22, Samsun, 2006, s.49-58.

CAN, Yılmaz; **Samsun Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler**, Samsun, y.y., 1998.

DENEL, SERİM; **Batılılaşma Sürecinde İstanbul’da Tasarım ve Dış Mekânlarda Değişim**, Ankara, y.y., 1982.

DERMAN, Çiçek, BİROL, İnci; **Türk Tezyini Sanatlarında Motifler**, İstanbul, y.y., 1995.

DOĞANAY, Aziz; "Osmanlı Mimarisinde Tezyinat", **Osmanlı**, C.II, Ankara, 1999, s.324-334.

ERLER, M. Yavuz; "1870 Yılında Doğu Karadeniz'de Çıkan Yangın ve Etkileri", **Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, S.20, C. 31, Ankara, 2000, s.209-218.

EROĞUL, Yasemin; **Doğu Karadeniz Bölgesindeki Yapılarda Bulunan Kalemişi Bezeme Sanatı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1993.

ERÖZ, Mehmet; **Hıristiyanlaşan Türkler**, Ankara, y.y., 1983.

ERZEN, Afif; **Doğu Anadolu ve Urartular**, Ankara, y.y., 1984.

FLAVİO, Conti; **Barok Sanatı Tanıyalım**, İstanbul, y.y., 1977.

FLAVİO, Conti; **Rokoko Sanatını Tanıyalım**, İstanbul, y.y., 1985.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Batum>, 15.12.2010.

KARABEKİR, Kazım; **İstiklal Harbimiz**, İstanbul, y.y., 1960.

KARPUZ, Haşim; **Rize**, Ankara, 1992.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin; **Osmanlıların Kafkas Elleri Fethi**, Ankara, y.y., 1967.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin; "Artvin Tarihinin Kısa Bir Özeti ve Osmanlıların Ardanuç Sancağını Fethi", **Bursa Hâkimiyet Gazetesi** (29.03.1964–18.04.1964).

KÖKTEN, İ.Kazım; "Kars'ın Tarih Öncesi Hakkında İlk Kısa Rapor", **Bellekten**, C.VII, Ankara, 1943, s. 601–613

KÖKTEN, İ. Kazım; "Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları", **Bellekten**, C.VIII, Ankara, 1944, s.659–680.

KUBAN, Doğan; **Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme**, İstanbul, y.y., 1954.

KURAN, Abdullah; "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", **Malazgirt Armağanı**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1972, s.179-186.

KUYULU, İnci; "Kırkağaç Çiftehaneler Camii", **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi**, S.V, Ankara,1990, s.103-115.

MÜLAYİM, Selçuk; **Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler – Selçuklu Çağı**, Ankara, y.y., 1982.

NEFES, Eyüp; “Çarşamba’da Yıkılmak Üzere Olan Ahşap Camilerden Biri: Paşayazı Köyü Camii”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.14, S.3, s.385-397.

NEFES, Eyüp: “Samsun’da Ahşap Bir Osmanlı Eseri, Ayvacık/Tiryakioğlu Camii”, **OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.28, 2010, s.151-174.

NURCAN, İnci; “18. yüzyıl İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler”, **Vakıflar Dergisi**, S.9, Ankara, 1985, s. 223-236.

ÖGEL, Bahaddin **İslamiyet’ten Önce Türk Kültür Tarihi**, Ankara, y.y., 1991.

ÖGEL, Semra; “Osmanlı Devrinde Türk Külliyesi”, **Türk Kültürü**, S.2, Ankara, 1963, s.

ÖNEY, Gönül; **Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1978.

ÖNEY, Gönül; **Beylikler Sanatı 14-15 yy**, Ankara, TTK Yayınları, 1989.

ÖNGE, Yılmaz; “Anadolu’da 13-14. Yy Nakışlı Ahşap Camilerinden Bir Örnek: Beyşehir Köşk Köyü Mescidi”, **Vakıflar Dergisi**, S.9, Ankara, 1971, s.291-296.

RENDA, Günsel; **Batılılaşma Dönemi Türk Resim Sanatı**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1977.

SÜMERKAN, M. Reşat, OKMAN, İbrahim; **Kültür Varlıklarıyla Trabzon (İlçeler ve Köyler)**, C.I, Trabzon, 1999.

“Sisler Kovulunca” (Doğu Karadeniz Bölgesi Eski Ustalar Belgeseli), Danışman: Metin SÖZEN, Yönetmen: Suha ARIN, MTV Yapımı, 1986.

ŞAHİN, M. Kemal; “Samsun-Çarşamba/Yaylacılar-Şeyh Habil Köyü Camii”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.4, S.2, Erzurum, 2004, s.15-36.

TURAN, Osman; **Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi**, İstanbul, y.y. 1984.

TURAN, Osman; **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul, y.y., 1980.

USTAOĞLU M. Mithad; **Batum Risalesi**, Trabzon, y.y., 1923.

UYSAL, Zekiye; **Ankara Mescitlerinde Kalem işi Süslemeler(14-15. yy)**, Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001, s.140.

ÜNVER, Gülbün; “Osmanlı Sanatında Vazolu ve Vazosuz Çiçek Demetleri”, **Vakıflar Dergisi**, C.IX, s.

V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşv. 08.04.01/2 numaralı dosya

V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşv.'deki 08.03.01/03 numaralı dosya.

V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşv. 08.04.02/1 numaralı dosya

V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşv. 08.05.01/1 numaralı dosya

V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşv. 08.05.01/2 numaralı dosya

V.G.M. Abd. ve Yp. İşl. Arşv. 08.05.02/ 4

YAVUZ, Mehmet; "Karadeniz Köy Camilerinde Bezeme Anlayışı", **Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu**, 09-11 Ekim 2008, C.II. Ankara, s.282-294.

YILDIZ, H. Dursun; **Doğuşundan Günümüze Büyük İşlam Tarihi**, C.II, Ankara, y.y., 1989.

ZEKİ, Muvahhid; **Artvin Vilayeti Hakkında Mağlumat-i Umumiye**, İstanbul, y.y., 1927.

Harita 1: Borçka Köyleri Haritası ve Köylerin Merkeze Olan Uzaklıkları (Google Maps'den işlenerek verilmiştir.)

Harita 2: Hopa ve Köyleri Haritası (Google Maps'den işlenerek verilmiştir.)

NO	ESERİN			YAPININ İNŞASINDA KULLANILAN MALZEMELER				
	ADI	TARİHİ	BULUNDUĞU YER	AHŞAP			MOLOZ TAŞ	
				BOĞAZ GEÇME TEKNİĞİ				AHŞAP KARKAS ARASI KERPIÇ
				Moloz taş Temel Üzerine Tamamen Ahşap	Moloz taş Bodrum Katı Üzerine Tamamen Ahşap	Kagir Temel Üzerine Tamamen Ahşap		
1	Camili (Macahel) Köyü Camisi	1855	Borçka	X				
2	Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü Camisi	1861	Borçka			X		
3	Düzköy Merkez Camisi	1850	Borçka		X			
4	Fındıklı Köyü Camisi	18. yy	Borçka		X			
5	Merkez (Aşağı) Camisi	?	Borçka				X	
6	Muratlı (Maradit) Köyü Camisi	1864	Borçka	X				
7	Aşağı Sundura Camisi	19. yy	Hopa				X	
8	Esenkıyı Yukarı Camisi	1850	Hopa				X	
9	Orta Hopa Camisi	19. yy	Hopa				X	
10	Sugören Köyü Camisi	1866	Hopa				X	

Tablo 1: Yapının İnşasında Kullanılan Malzemelere Göre Dağılımı

NO	ESERİN			KOMPOZİSYONLAR			
	ADI	TARİHİ	BULUNDUĞU YER	GEOMETRİK KOMPOZİSYONLAR	NESNELİ KOMPOZİSYONLAR	BİTKİSEL KOMPOZİSYONLAR	YAZI
1	Camili (Macahel) Köyü Camisi	1855	Borçka	X	X	X	X
2	Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü Camisi	1861	Borçka	X	X	X	X
3	Düzköy Merkez Camisi	1850	Borçka	X	X	X	
4	Fındıklı Köyü Camisi	18. yy	Borçka	X		X	X
5	Merkez (Aşağı) Camisi	?	Borçka	X			
6	Muratlı (Maradit) Köyü Camisi	1845	Borçka	X	X	X	X
7	Aşağı Sundura Camisi	19. yy	Hopa	X	X	X	
8	Esenkıyı Yukarı Camisi	1850	Hopa	X	X	X	X
9	Orta Hopa Camisi	19. yy	Hopa		X	X	X
10	Sugören Köyü Camisi	1866	Hopa	-	-	-	-

Tablo 2: Uygulanılan Kompozisyona Göre Dağılımı

NO	ESERİN			SÜSLEMENİN																																									
	ADI	TARİHİ	BULUNDUĞU YER	GÖRÜLDÜĞÜ MİMARİ ELEMAN																																									
				KAPI					PENCERE					MİHRAP					MİNBER					MAHFİL					TAVAN					KUBBE											
				Kalemişi	Bağdadî	Acur	Kazıma	Kafesleme	Çakma	Oyma	Kalemişi	Bağdadî	Acur	Kazıma	Kafesleme	Oyma	Çakma	Oyma	Kalemişi	Bağdadî	Acur	Kazıma	Kafesleme	Oyma	Çakma	Oyma	Kalemişi	Bağdadî	Acur	Kazıma	Kafesleme	Oyma	Çakma	Oyma	Kalemişi	Bağdadî	Acur	Kazıma	Kafesleme	Oyma	Çakma	Oyma			
1	Camili (Macahel) Köyü Camisi	1855	Borçka						X													X	X	X											X	X									
2	Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü Camisi	1861	Borçka						X															X																					
3	Düzköy Merkez Camisi	1850	Borçka						X			X											X	X													X	X							
4	Fındıklı Köyü Camisi	18. yy	Borçka																					X																					
5	Merkez (Aşağı) Camisi	?	Borçka																																										
6	Muratlı (Maradit) Köyü Camisi	1864	Borçka						X																																			X	
7	Aşağı Sundura Camisi	19. yy	Hopa						X																																			X	
8	Esenkiyü Yukarı Camisi	1850	Hopa						X																																				X
9	Orta Hopa Camisi	19. yy	Hopa																																									X	X
10	Sugören Köyü Camisi	1866	Hopa																																										

Tablo 3: Ahşap Süslemenin Görüldüğü Mimari Elemana Göre Dağılımı

NO	ESERİN			SÜSLEMENİN																								
	ADI	TARİHİ	BULUNDUĞU YER	GÖRÜLDÜĞÜ MİMARİ ELEMAN																								
				VAAZ KÜRSÜSÜ						SÜTUNLAR						DUVAR PANOLARI						PENCERE ALTI ŞEBEKE						
Kalemisi	Bağdadı	Acur	Kafesleme	Kazıma	Çakma	Oyma	Kalemisi	Bağdadı	Acur	Kafesleme	Kazıma	Çakma	Oyma	Kalemisi	Bağdadı	Acur	Kafesleme	Kazıma	Çakma	Oyma	Kalemisi	Bağdadı	Acur	Kafesleme	Kazıma	Çakma	Oyma	
1	Camili (Macahel) Köyü Camisi	1855	Borçka	X								X																
2	Çavuşlu (Müğüvet) Köyü Camisi	1861	Borçka											X														
3	Düzköy Merkez Camisi	1850	Borçka																									
4	Fındıklı Köyü Camisi	18. yy	Borçka											X														
5	Merkez (Aşağı) Camisi	?	Borçka											X														
6	Muratlı (Maradit) Köyü Camisi	1864	Borçka										X															
7	Aşağı Sundura Camisi	19. yy	Hopa																									
8	Esenkiyü Yukarı Camisi	1850	Hopa																									
9	Orta Hopa Camisi	19. yy	Hopa																									
10	Sugören Köyü Camisi	1866	Hopa																									

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Güney Cephe

Fotoğraf 2: Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Kuzey Cephe

Fotoğraf 3: Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Kapı

Fotoğraf 4: Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Mihrap ve Minber

Fotoğraf 5: Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Minber Aynalık

Fotoğraf 6: Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Kadınlar Mahfli

Fotoğraf 7: Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Vaaz Kürsüsü

Fotoğraf 8: Borçka, Cami (Macahel) Köyü Camisi Kubbe

Fotoğraf 9: Borçka, Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü Camisi Dış Cephe

Fotoğraf 10: Borçka, Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü Camisi Kapı

Fotoğraf 11: Borçka, Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü Camisi Kapı Kanadı

Fotoğraf 12: Borçka, Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü Camisi İç Mekân

Fotoğraf 13: Borçka, Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü Camisi Mahfil Köşkü

Fotoğraf 14: Borçka, Düzköy Merkez Camisi Batı Cephe

Fotoğraf 15: Borçka, Düzköy Merkez Camisi Doğu Cephe

Fotoğraf 16: Borçka, Düzköy Merkez Camisi Kapısı

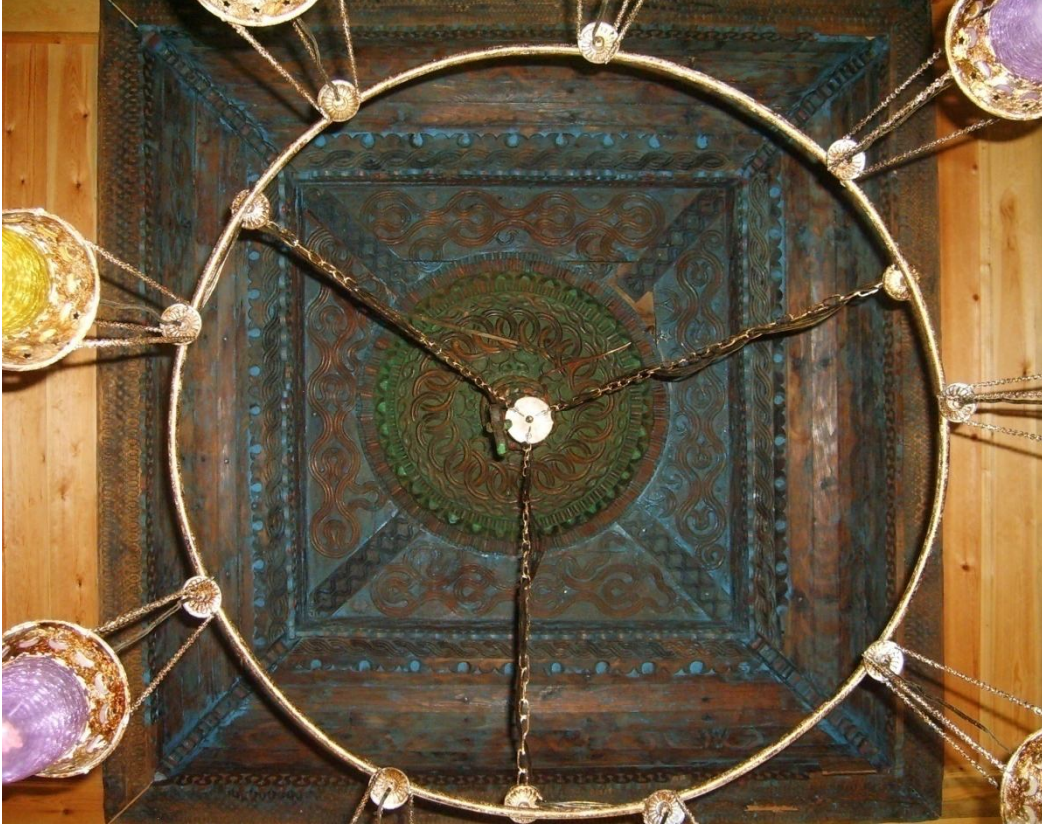
Fotoğraf 17: Borçka, Düzköy Merkez Camisi Mihrap

Fotoğraf 18: Borçka, Düzköy Merkez Camisi Minber

Fotoğraf 19: Borçka, Düzköy Merkez Camisi Mahfil Köşkü

Fotoğraf 20: Borçka, Düzköy Merkez Camisi Tavan

Fotoğraf 21: Borçka, Fındıklı Köyü Camisi Dış Cephe

Fotoğraf 22: Borçka, Fındıklı Köyü Camisi İç Cephe

Fotoğraf 23: Borçka, Fındıklı Köyü Camisi Minber

Fotoğraf 24: Borçka, Fındıklı Köyü Camisi Mahfil Köşkü

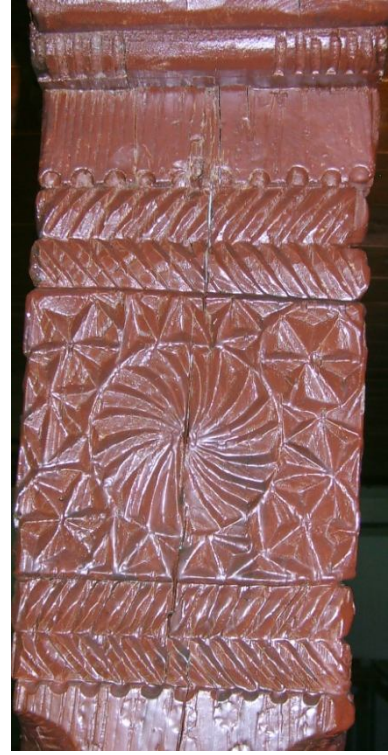
Fotoğraf 25: Borçka, Fındıklı Köyü Camisi Tavan

Fotoğraf 26: Borçka, Merkez Camisi Dış Cephe

Fotoğraf 27: Borçka, Merkez Camisi Mahfil

Fotoğraf 28: Borçka, Merkez Camisi Mahfil Süslemelerinden Detay

Fotoğraf 29: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Dış Cephe

Fotoğraf 30: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Kapı

Fotoğraf 31: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Kuzeydoğu Cephe Kapı

Fotoğraf 32: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Kuzeybatı Cephe Kapı

Fotoğraf 33: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Mihrap

Fotoğraf 34: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Mihrap Bordürleri Detay

Fotoğraf 35: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Minber

Fotoğraf 36: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Minber Girişi

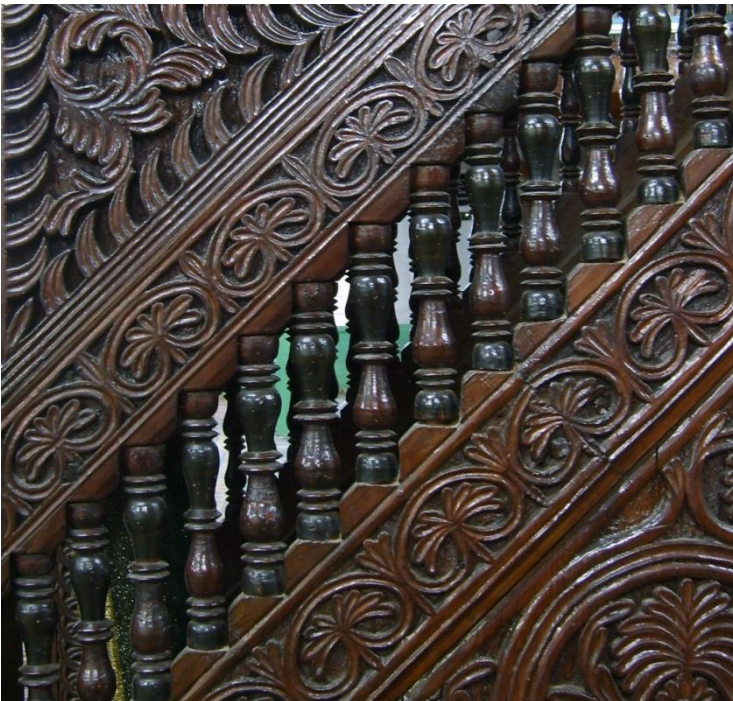
Fotoğraf 37: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Minber Aynalık Detay

Fotoğraf 38: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Minber Aynalık Detay

Fotoğraf 39: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Minber Aynalık Detay

Fotoğraf 40: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Minber Korkuluğu

Fotoğraf 41: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Vaaz Kürsüsü

Fotoğraf 42: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Vaaz Kürsüsü Detay

Fotoğraf 43: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Mahfil

Fotoğraf 44: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Mahfil Detay

Fotoğraf 45: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camisi Kubbe

Fotoğraf 46: Hopa, Aşağı Sundura Camisi Dış Cephe

Fotoğraf 47: Hopa, Aşağı Sundura Camisi Kapı

Fotoğraf 48: Hopa, Aşağı Sundura Camisi Mahfil

Fotoğraf 49: Hopa, Esenkıyı Köyü Yukarı Camisi Dış Cephe

Fotoğraf 50: Hopa, Esenkıyı Köyü Yukarı Camisi Kapı

Fotoğraf 51: Hopa, Esenkıyı Köyü Yukarı Camisi İç Mekân

Fotoğraf 52: Hopa, Esenkıyı Köyü Yukarı Camisi Minber Girişi

Fotoğraf 53: Hopa, Esenkıyı Köyü Yukarı Camisi Minber Aynalığı

Fotoğraf 54: Hopa, Esenkıyı Köyü Yukarı Camisi Mahfil

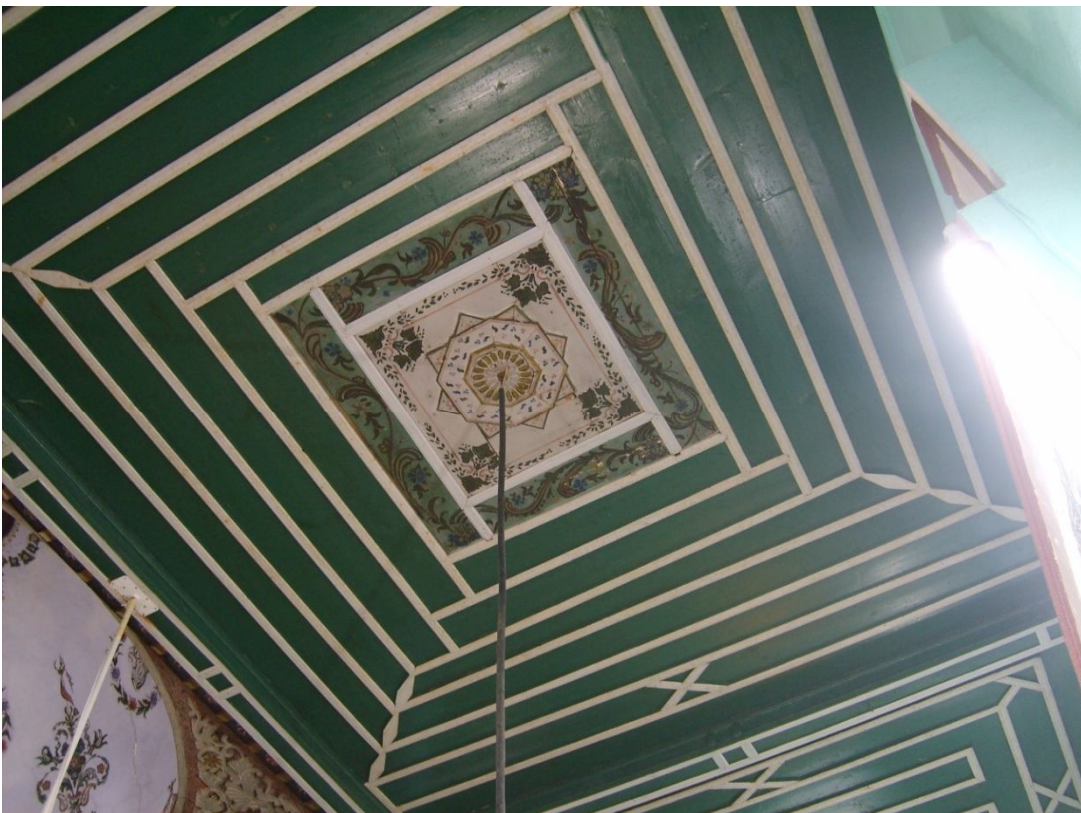
Fotoğraf 55: Orta Hopa Camisi Dış Mekân

Fotoğraf 56: Orta Hopa Camisi Kubbe

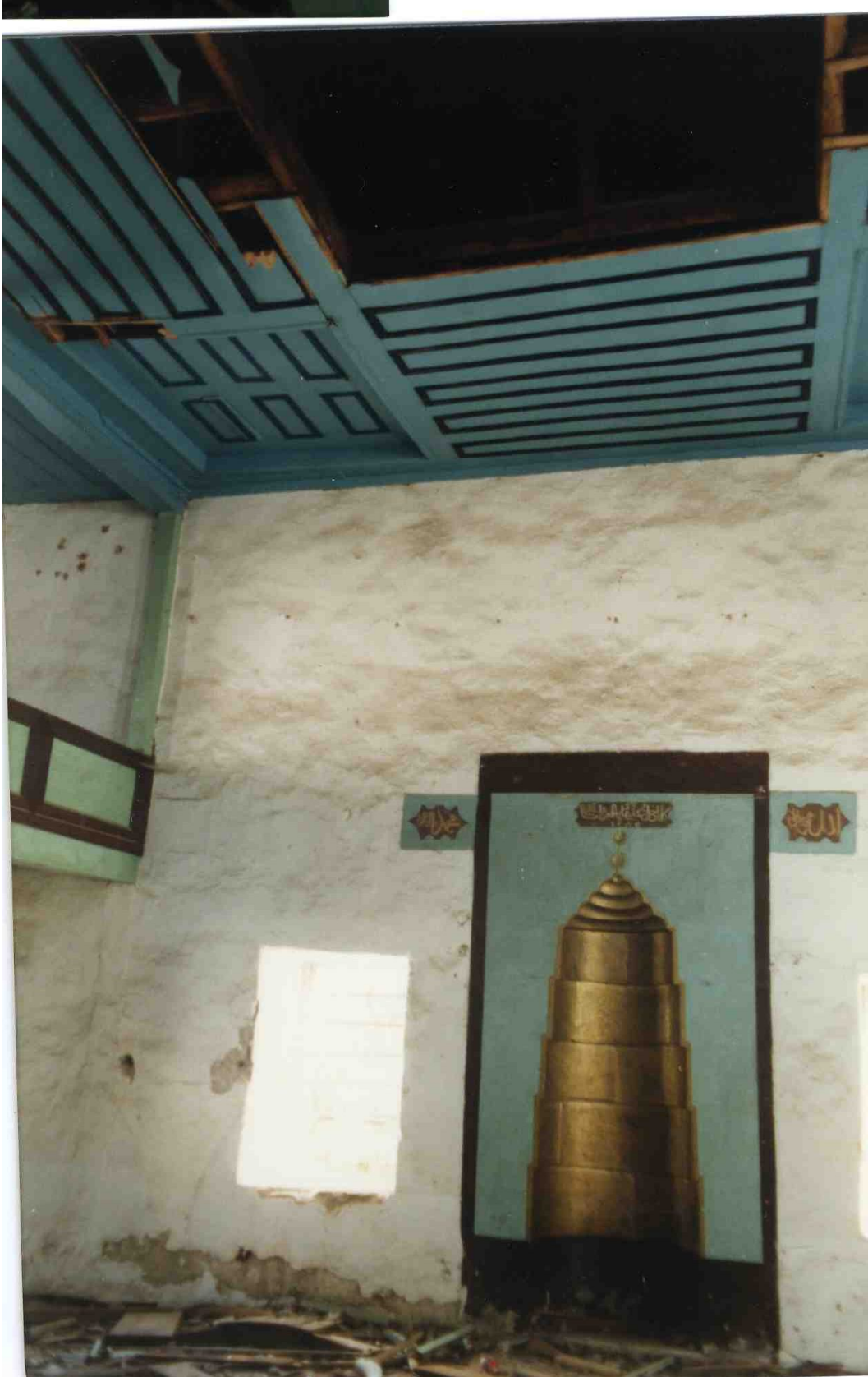
Fotoğraf 57: Orta Hopa Camisi Kubbe Detay

Fotoğraf 58: Orta Hopa Camisi Mihrap Önü Tavanı

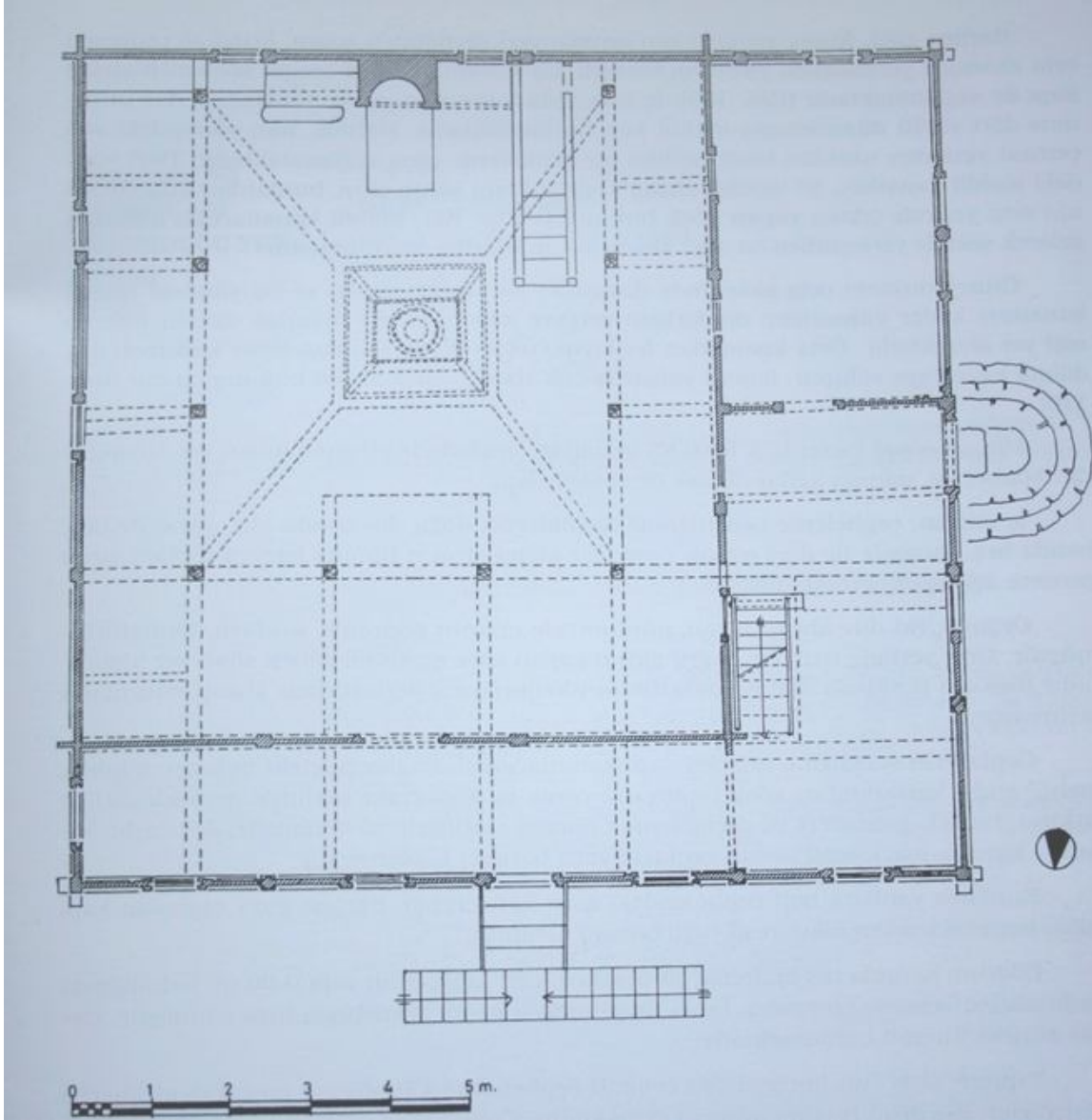
Fotoğraf 59: Hopa, Sugören Köyü Camisi Dış Mekan (VGM Arşivinden, Yıkılmış)

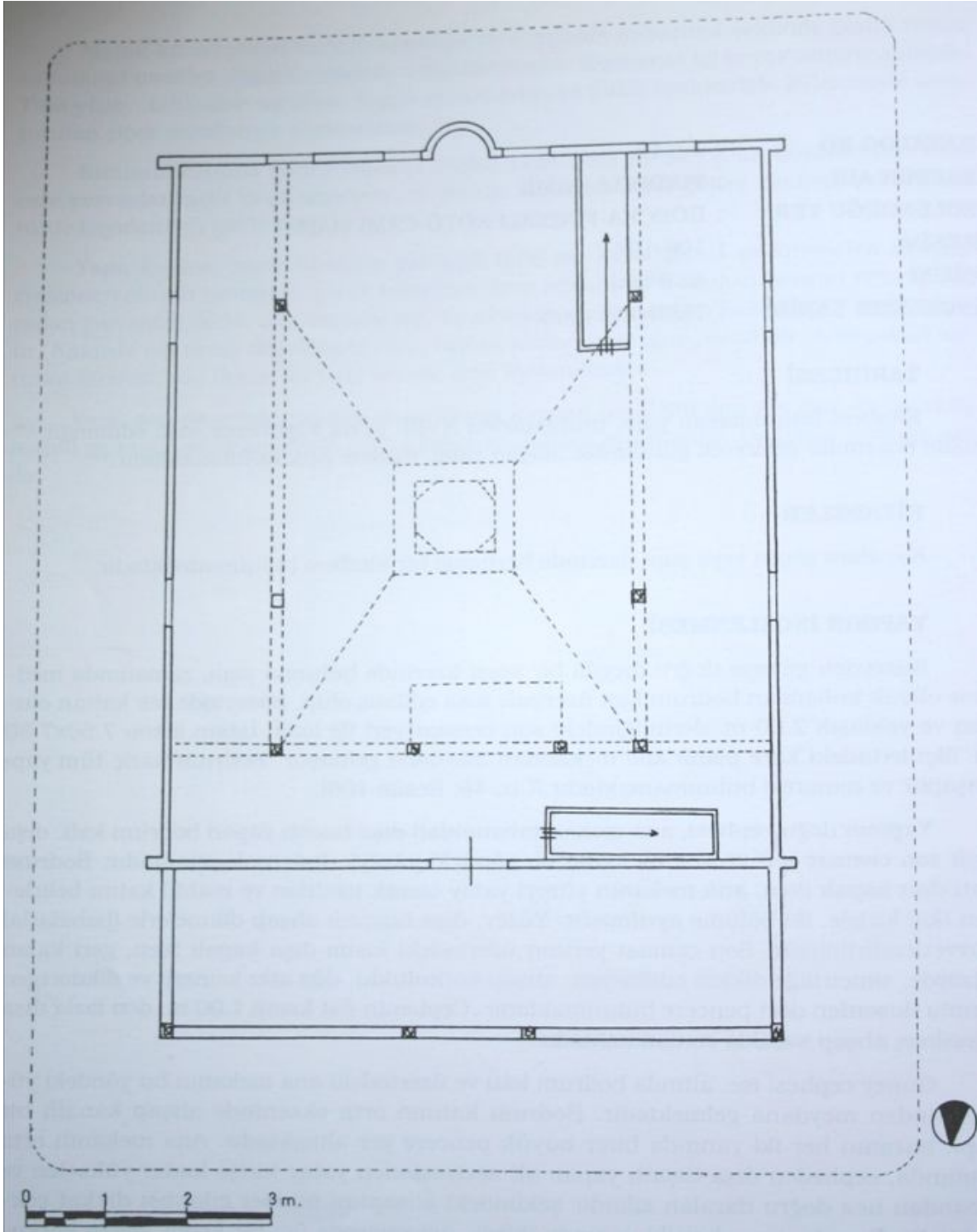
Fotoğraf 60: Hopa, Sugören Köyü Camisi İç Mekân (VGM Arşivinden, Yıkılmış)

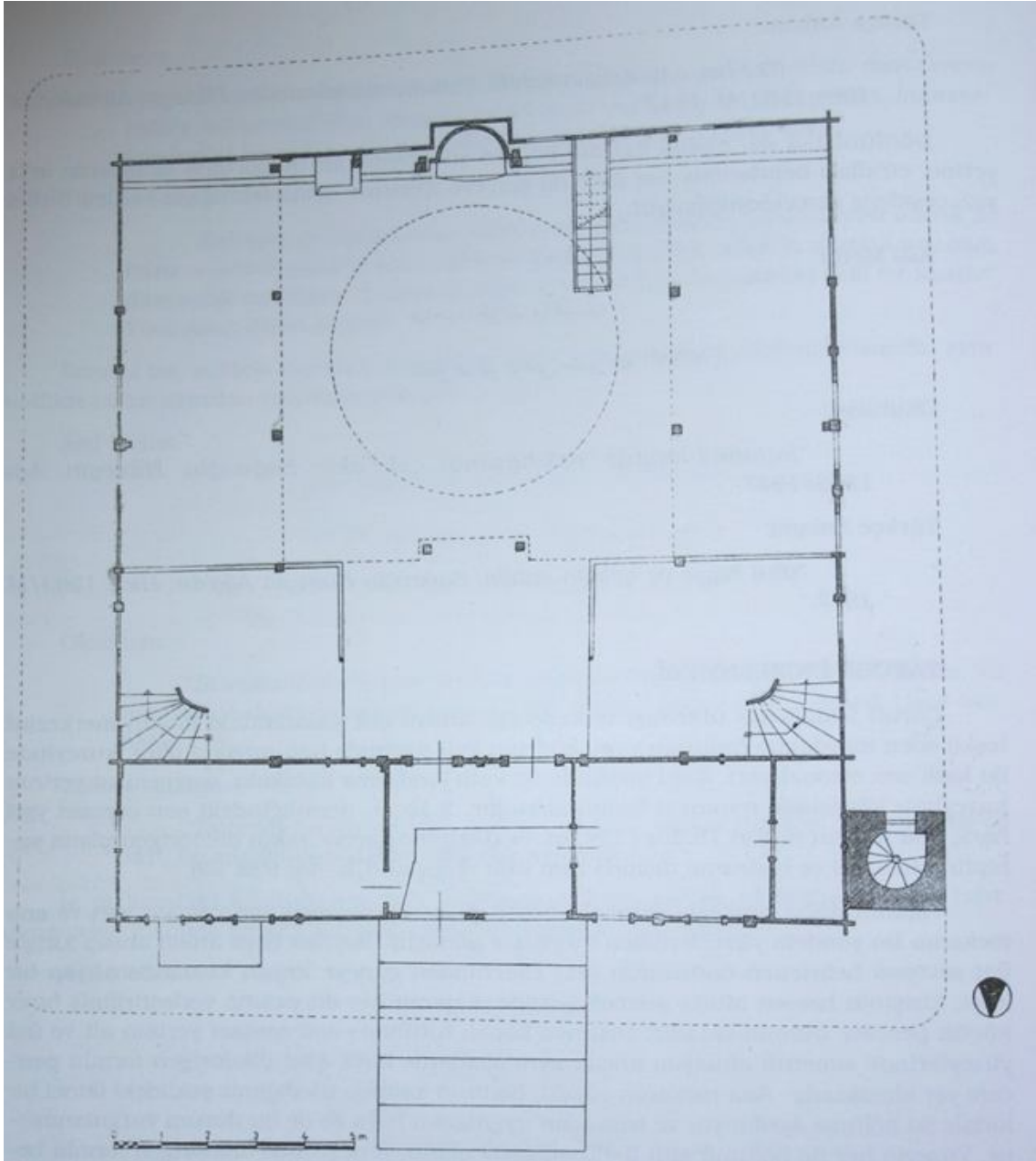
Fotoğraf 61: Kurtboğazı Tekniği (Sisler Kovulunca Belgeselinden)

ÇİZİMLER

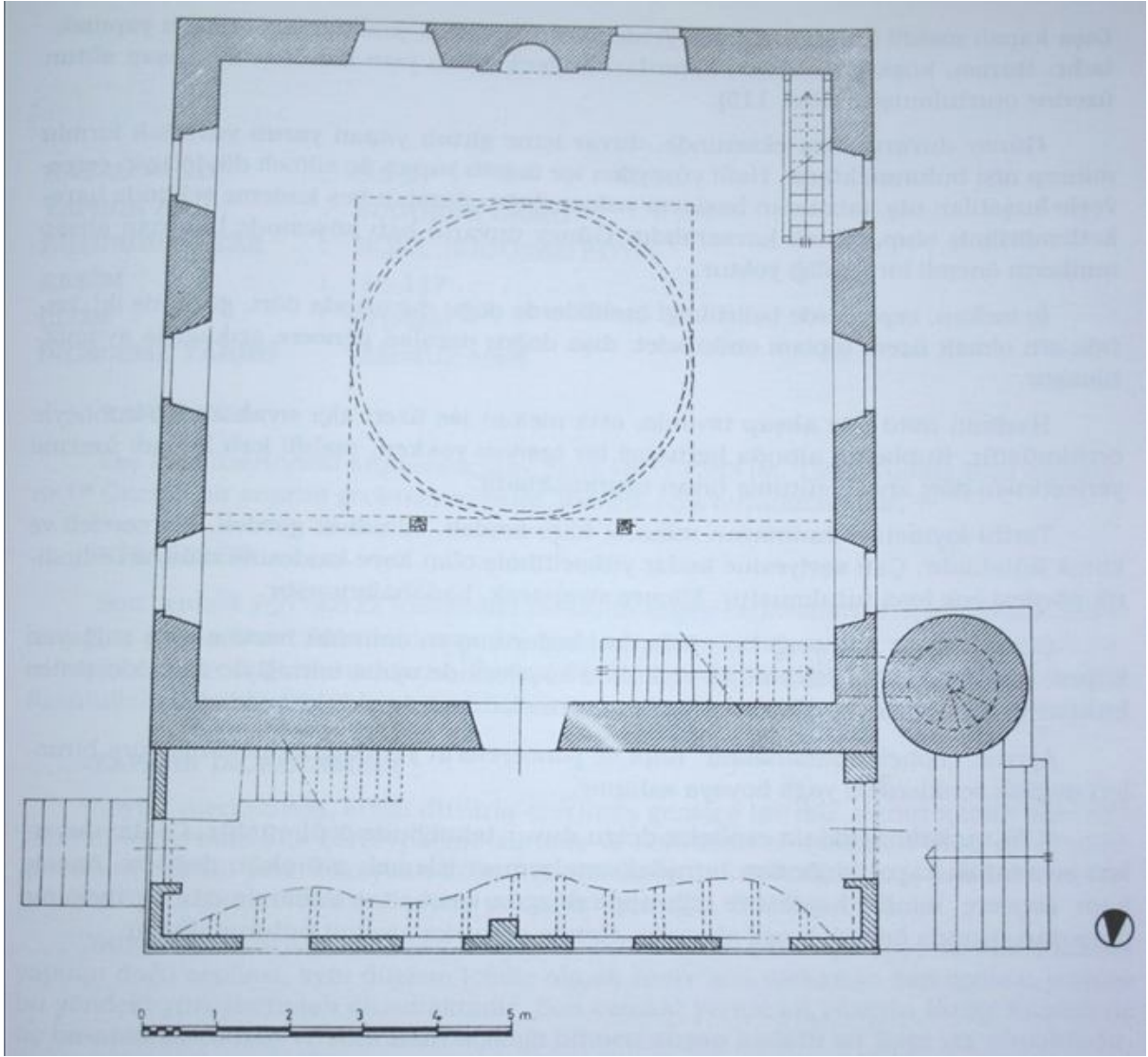
Çizim 1: Borçka, Düzköy Merkez Camii Planı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

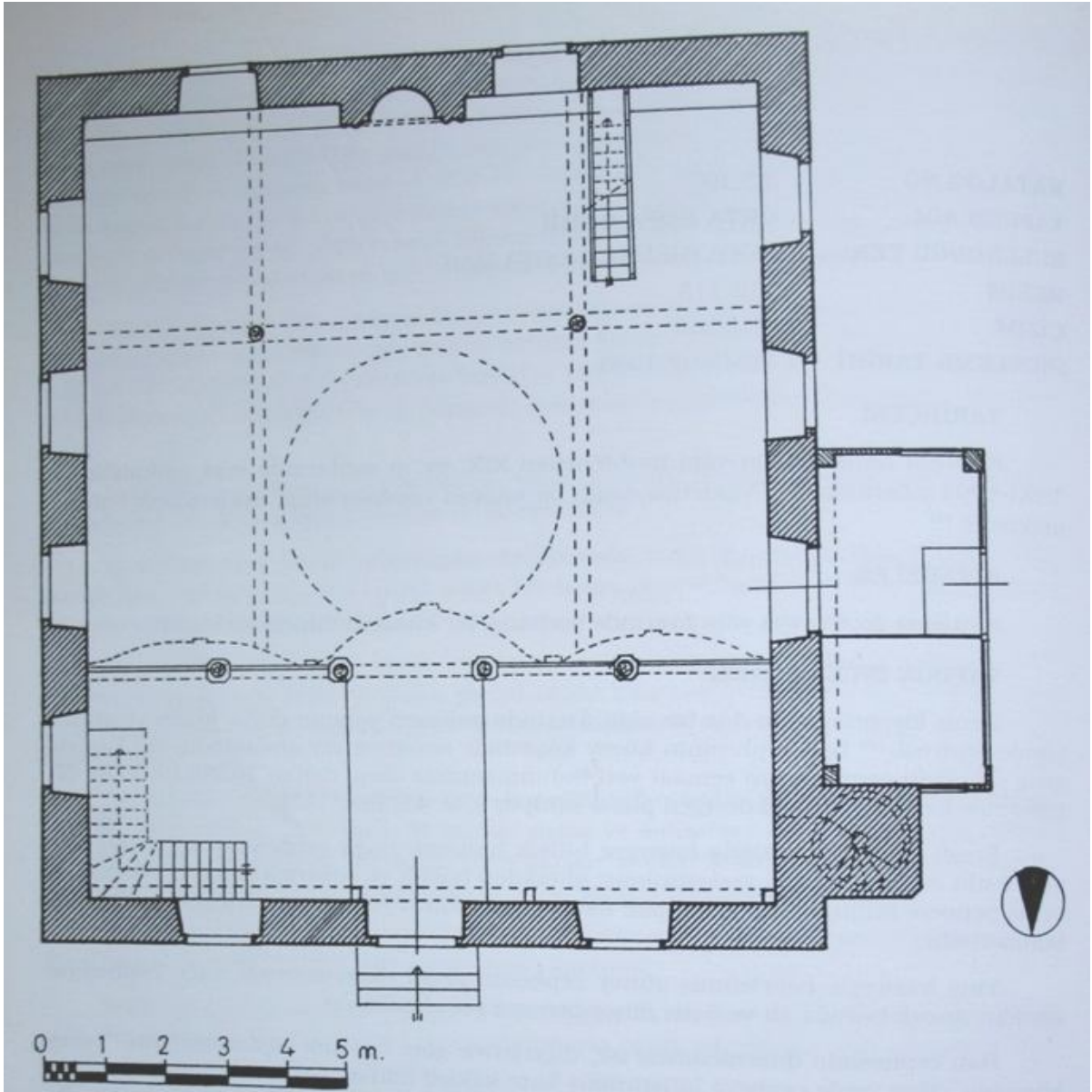
Çizim 2: Borçka, Fındıklı Cami Planı (Osman Aytekin'den)

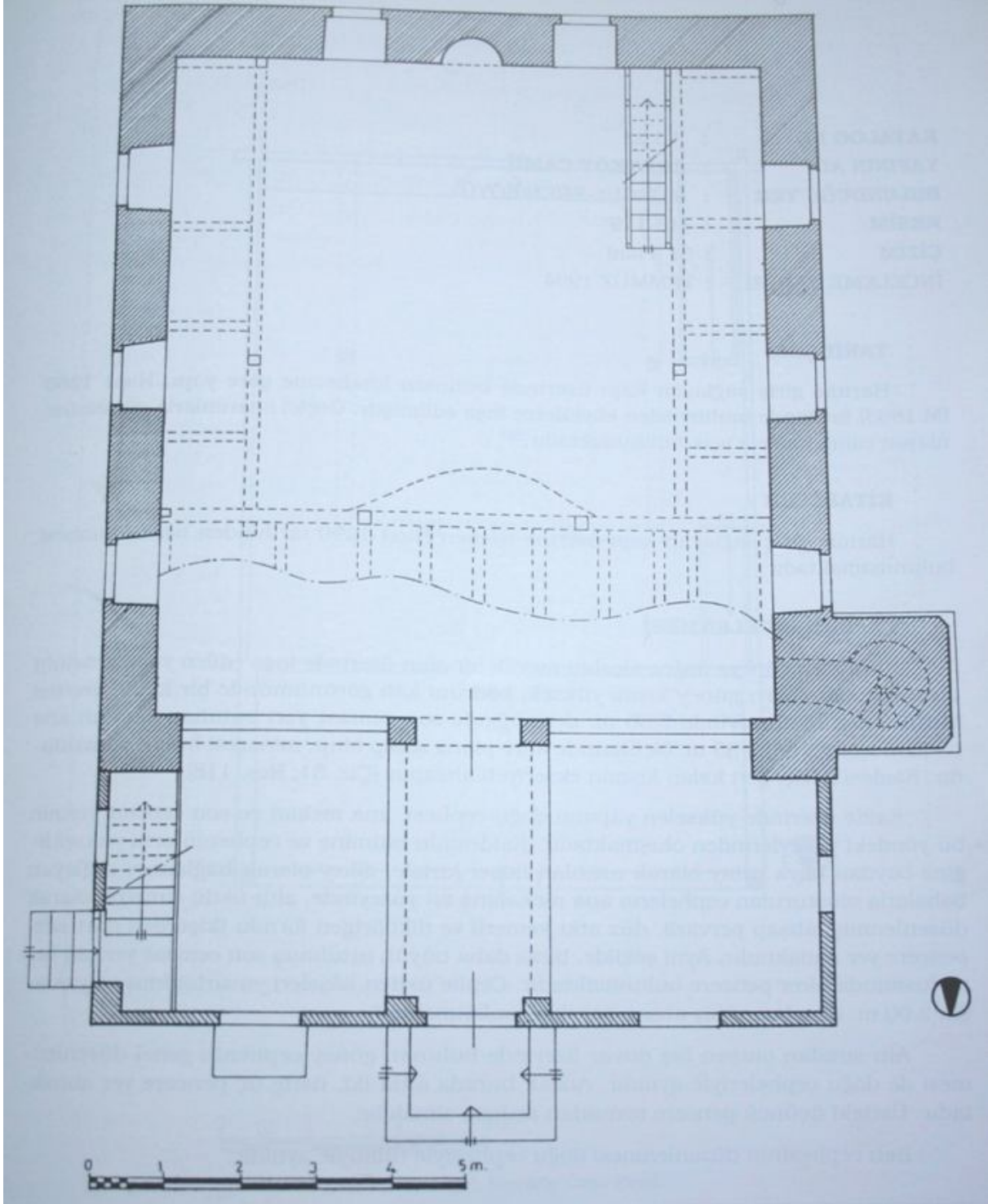
Çizim 3: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Cami (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden)

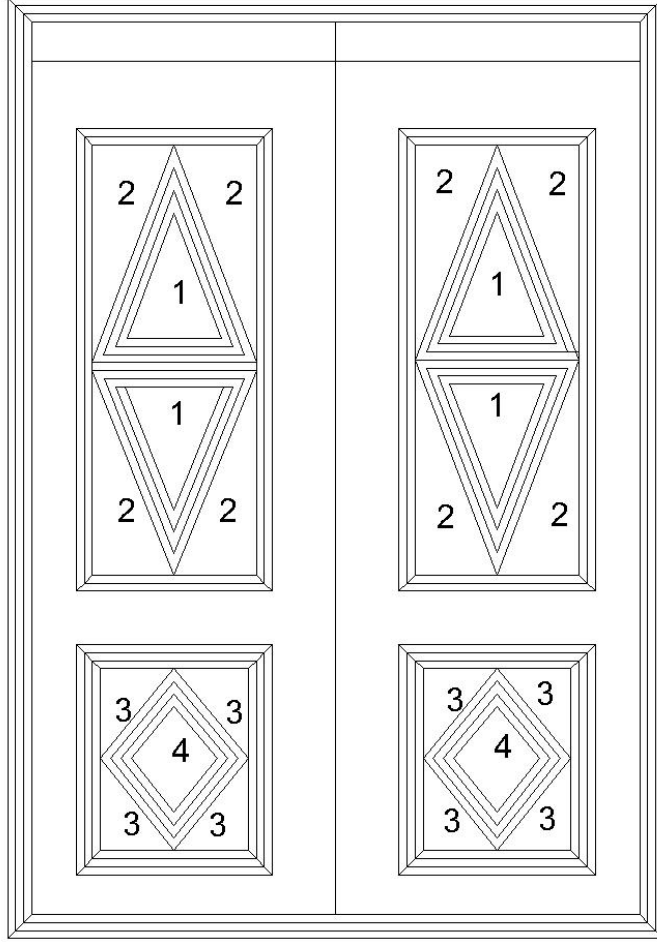
Çizim 4: Hopa, Aşağı Sundura Cami Planı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

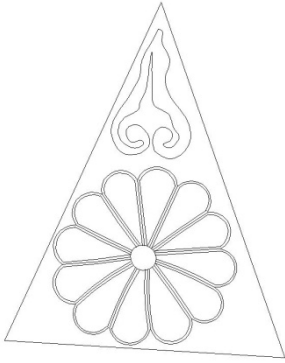
Çizim 5: Hopa, Orta Hopa Cami Planı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

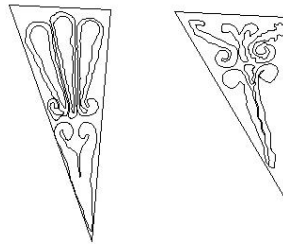
Çizim 6: Hopa, Sugören Cami Planı (Yıkılmış) (Osman Aytekin'den)

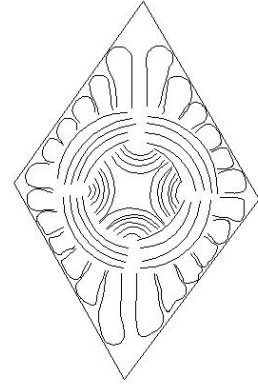
Çizim 7: Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Kapı (Çizim: Demet TAŞKAN)

1 numara

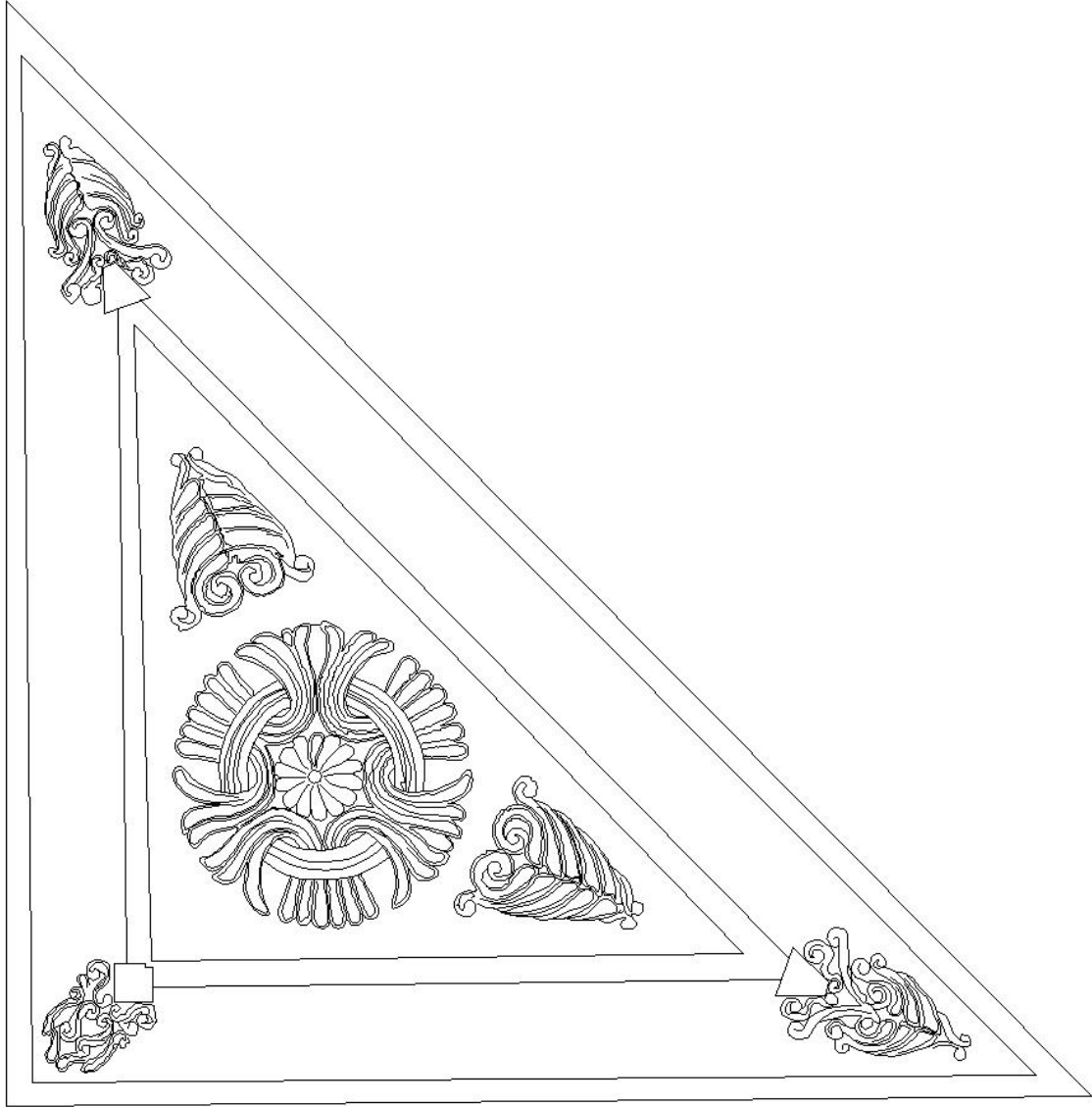

2 ve 3 numara

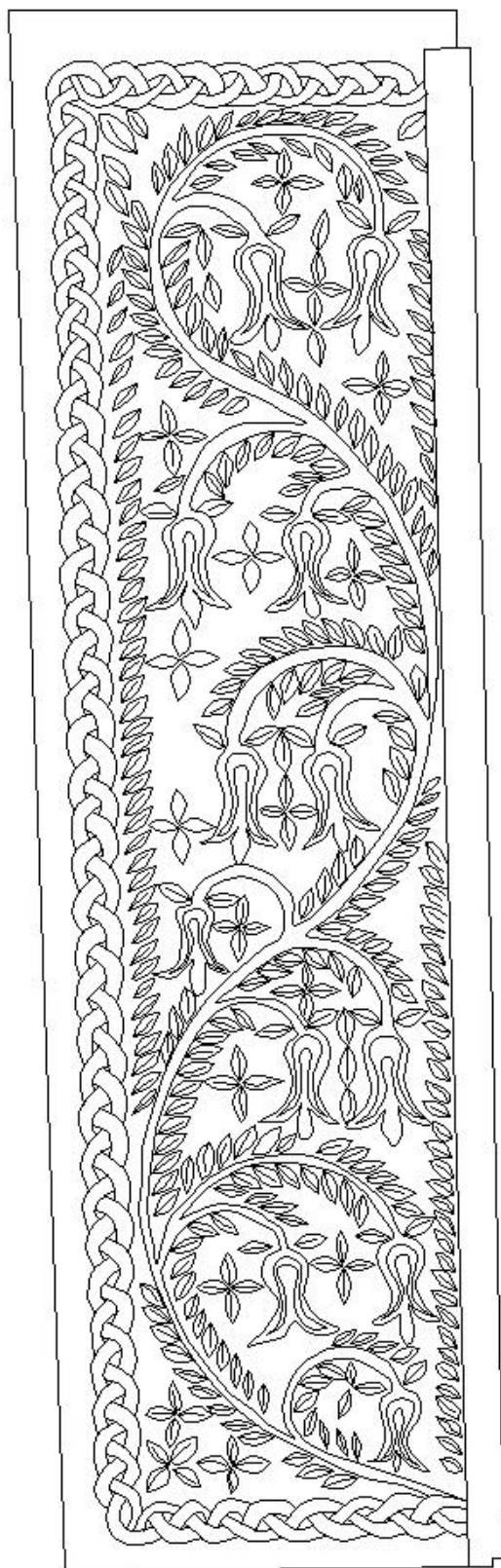

4 numara

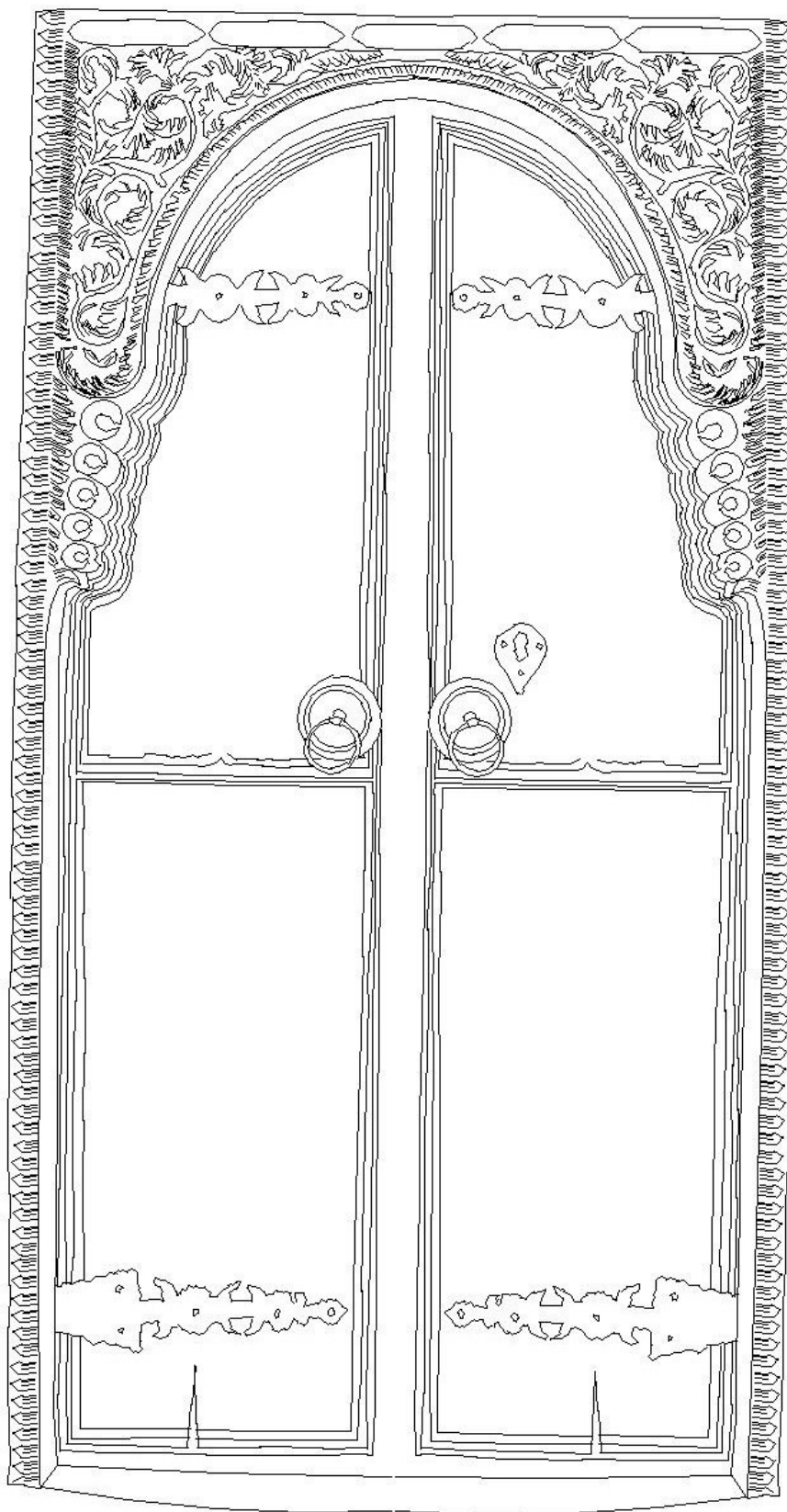
Çizim 8: Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Kapı Süsleme Detay(Çizim: Demet TAŞKAN)

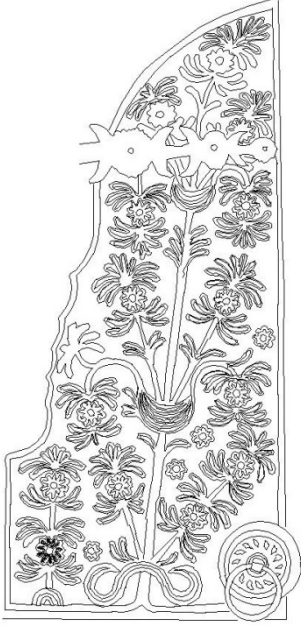
Çizim 9: Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Minber Aynalığı (Çizim: Demet TAŞKAN)

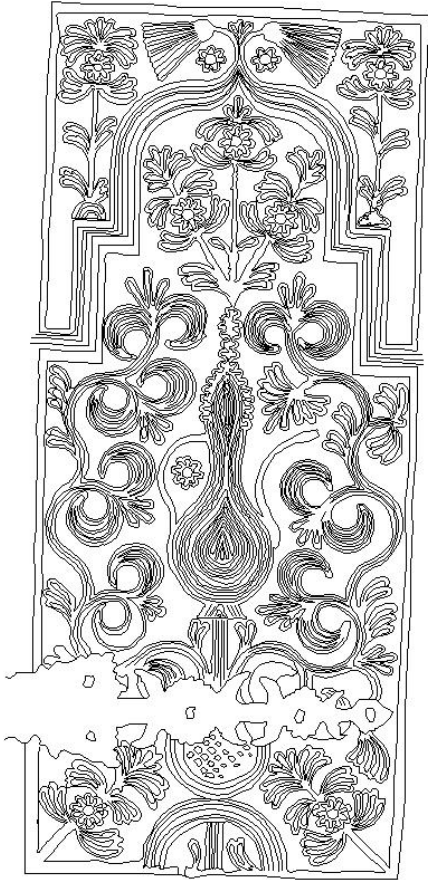
Çizim 10: Borçka, Düzköy Merkez Camisi Kapı Kanadı (Çizim: Demet TAŞKAN)

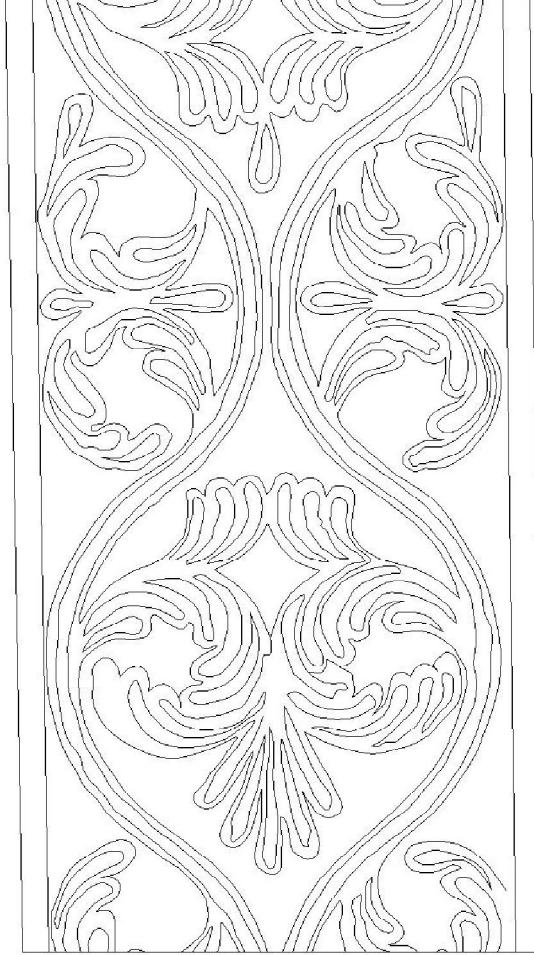
Çizim 11: Borçka, Muratlı (Macahel) Köyü Camisi Kapısı (Çizim: Demet TAŞKAN)

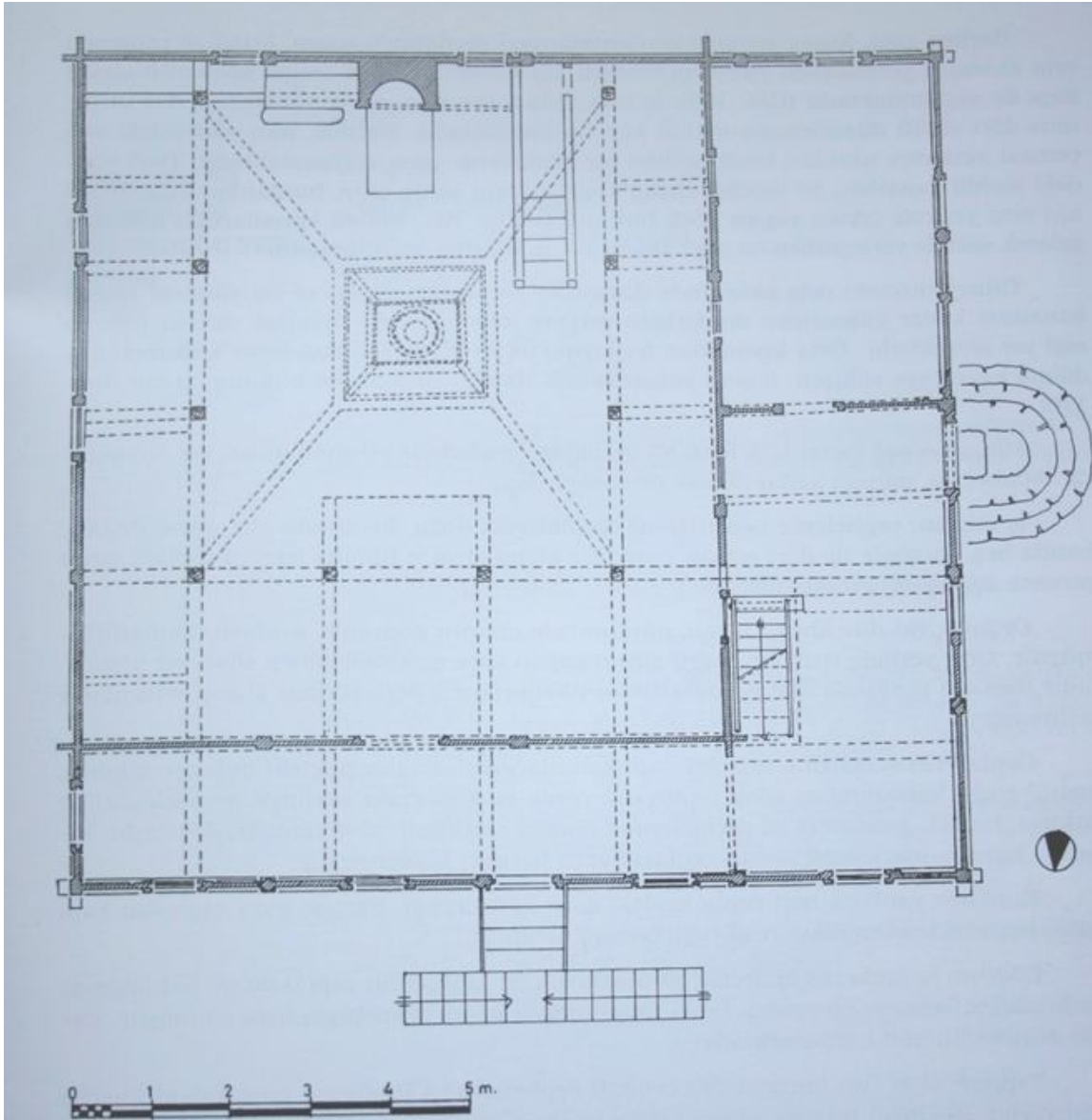
Çizim 12: Borçka, Muratlı (Macahel) Köyü Camisi Kapısı Pano Detay (Çizim: Demet TAŞKAN)

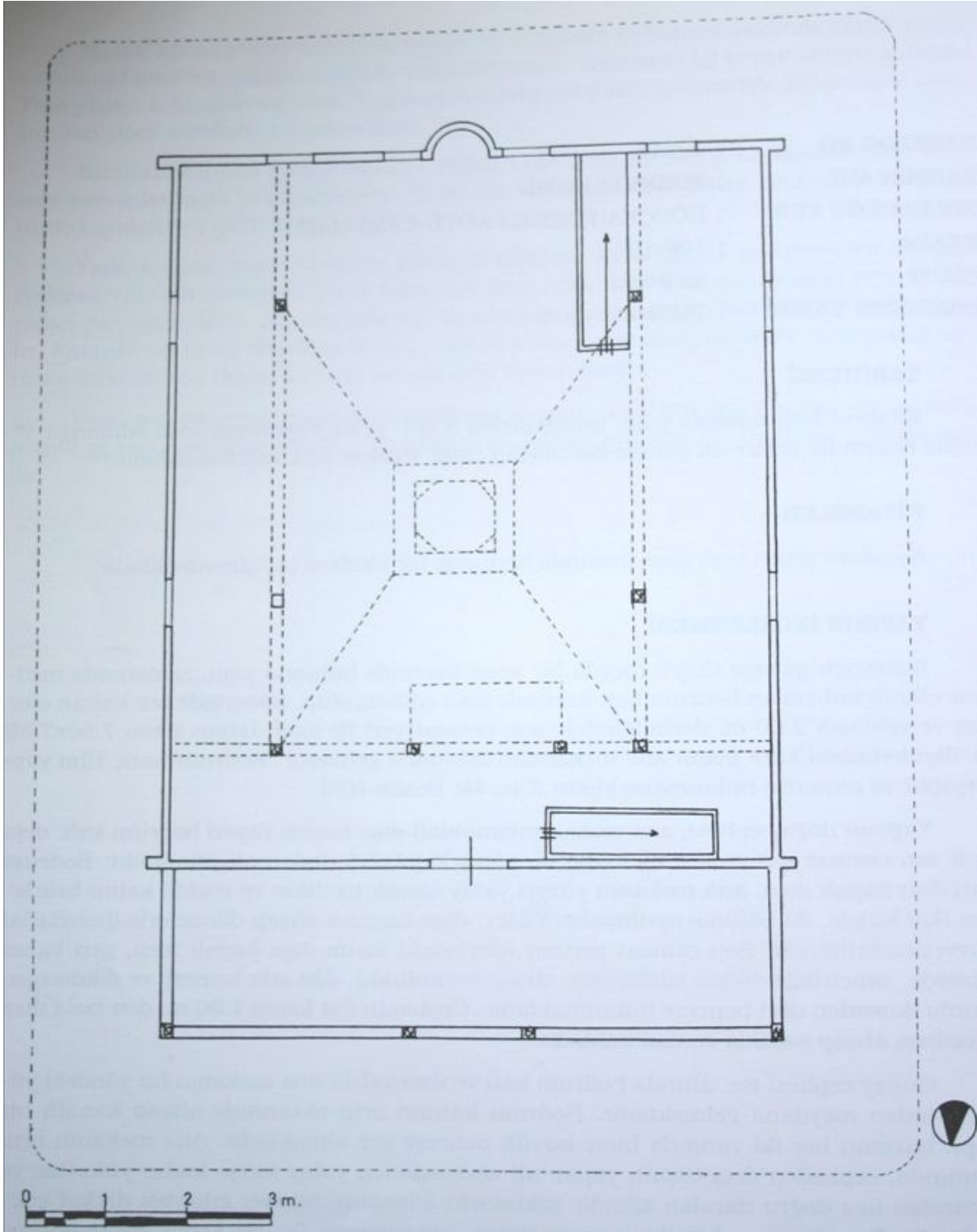
Çizim 13: Borçka, Muratlı (Macahel) Köyü Camisi Kapısı Pano Detay (Çizim: Demet TAŞKAN)

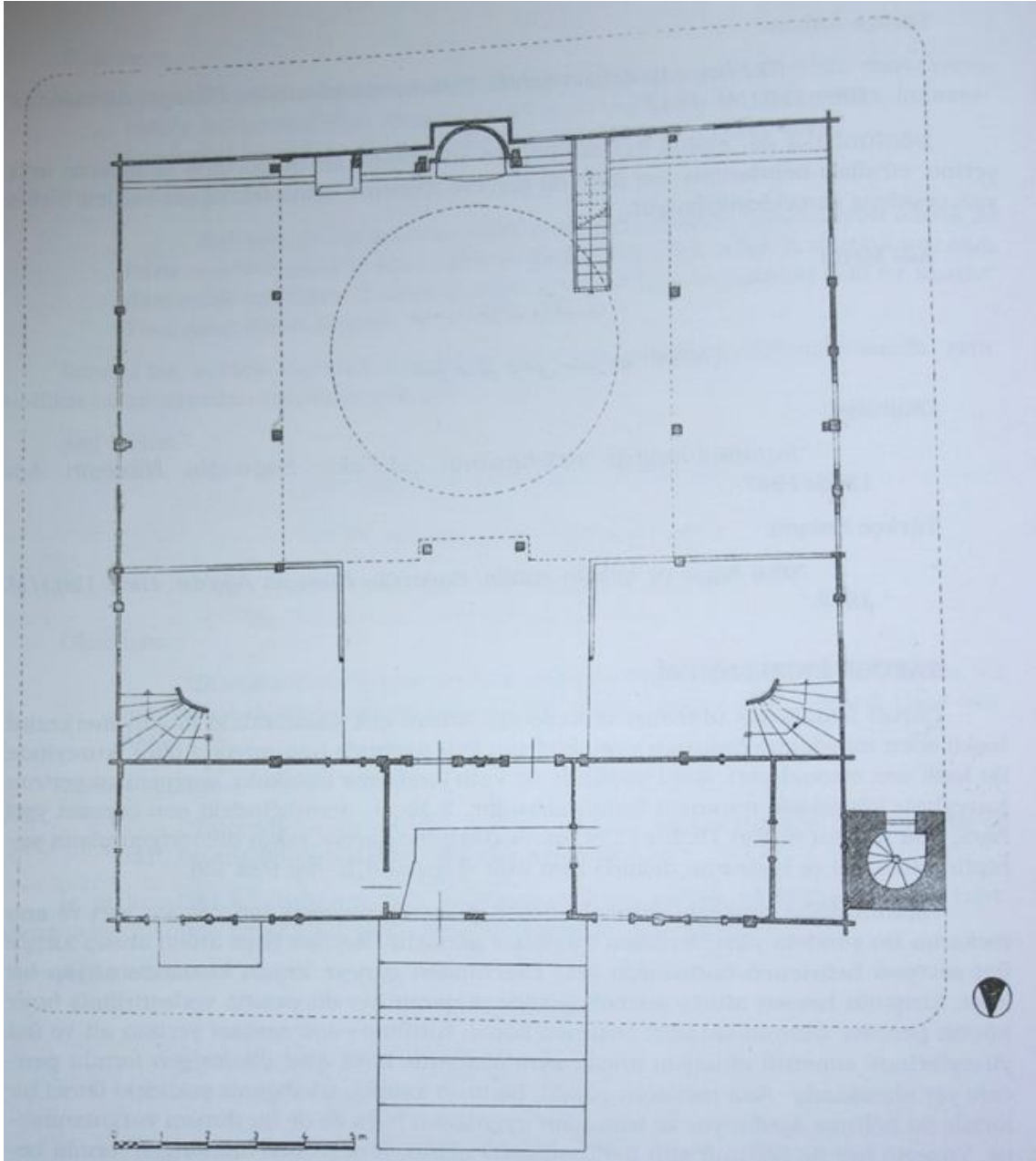
Çizim 14: Borçka, Muratlı (Macahel) Köyü Camisi Kapısı Bordür Detay (Çizim: Demet TAŞKAN)

ÇİZİMLER

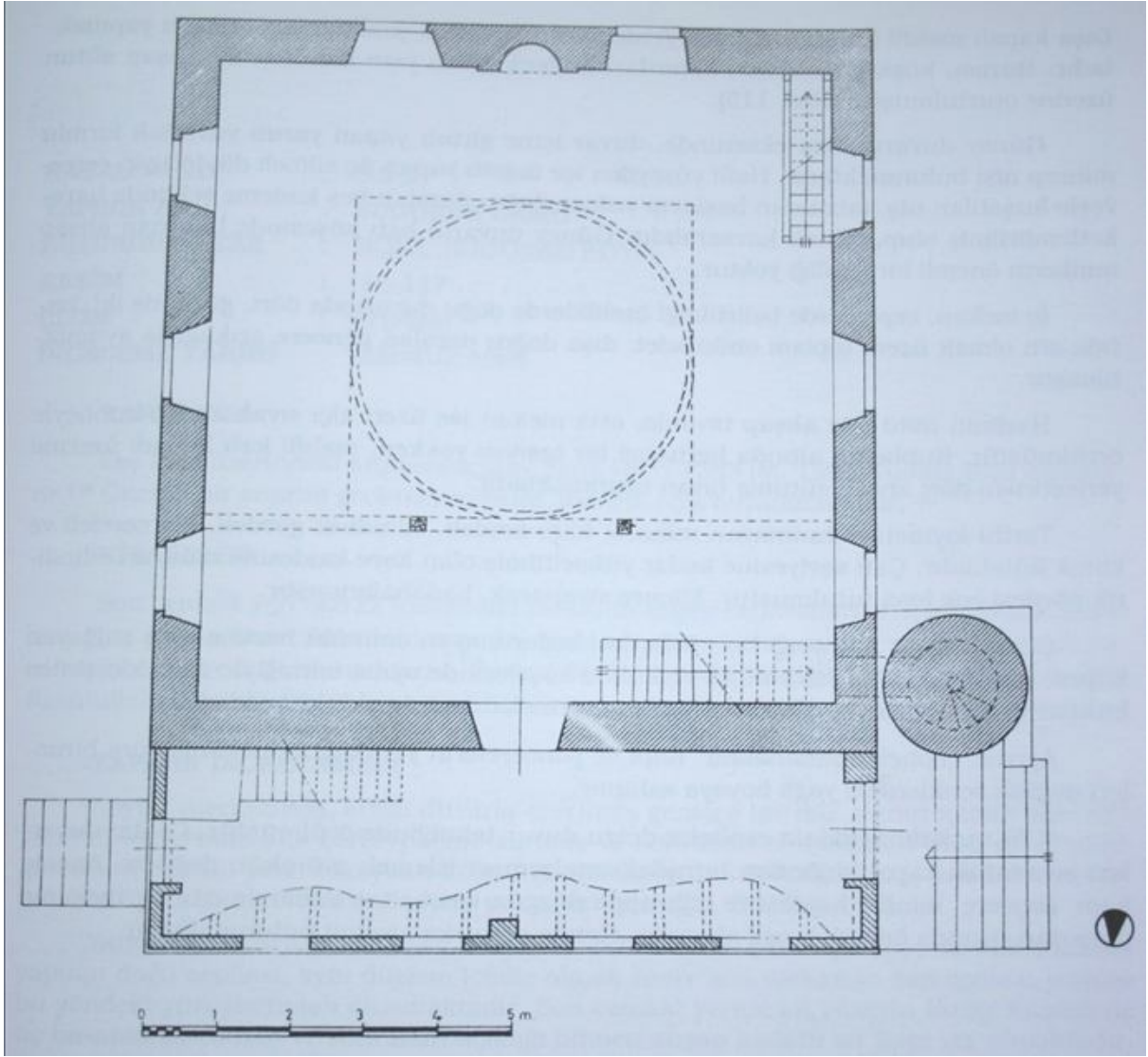
Çizim 1: Borçka, Düzköy Merkez Camii Planı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

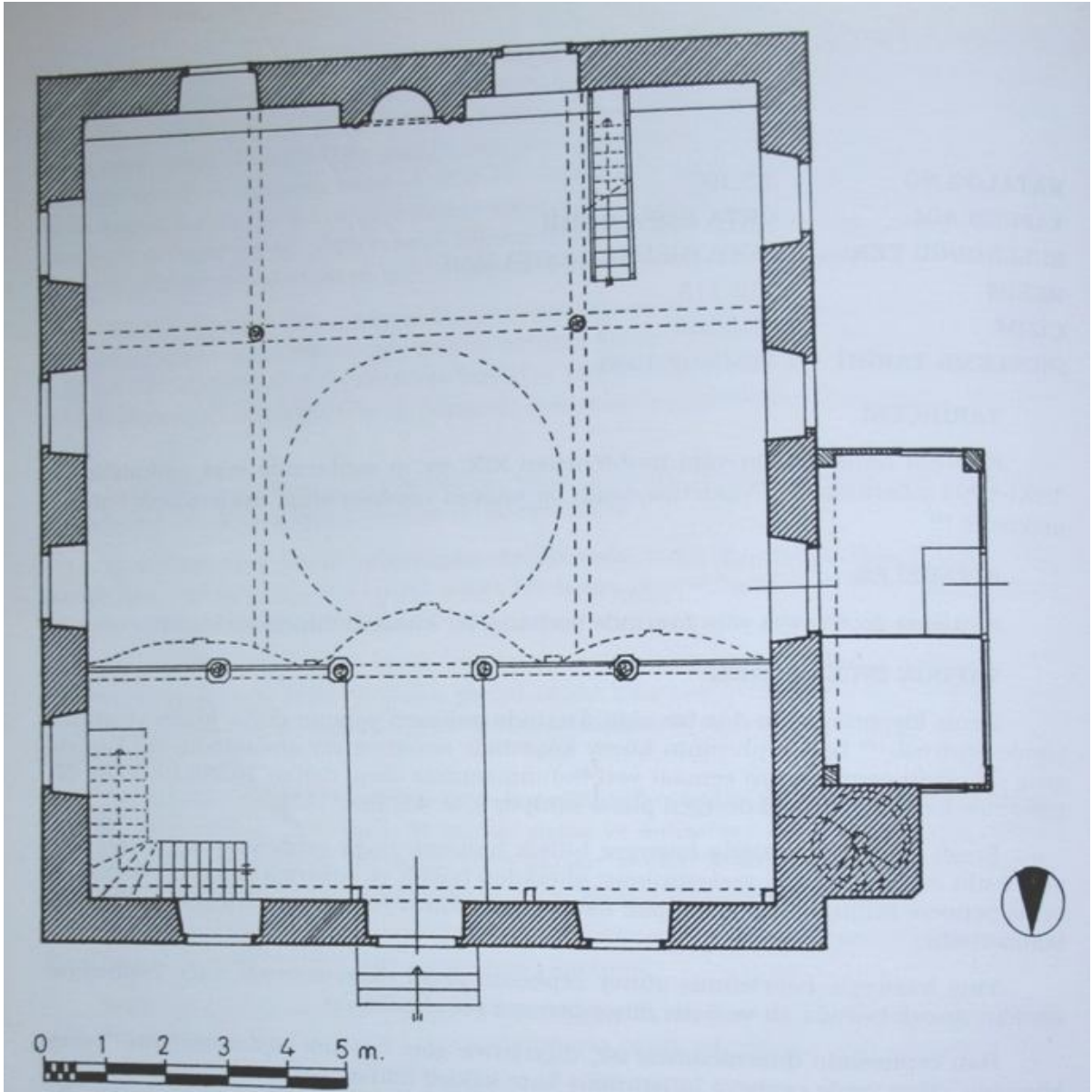
Çizim 2: Borçka, Fındıklı Cami Planı (Osman Aytekin'den)

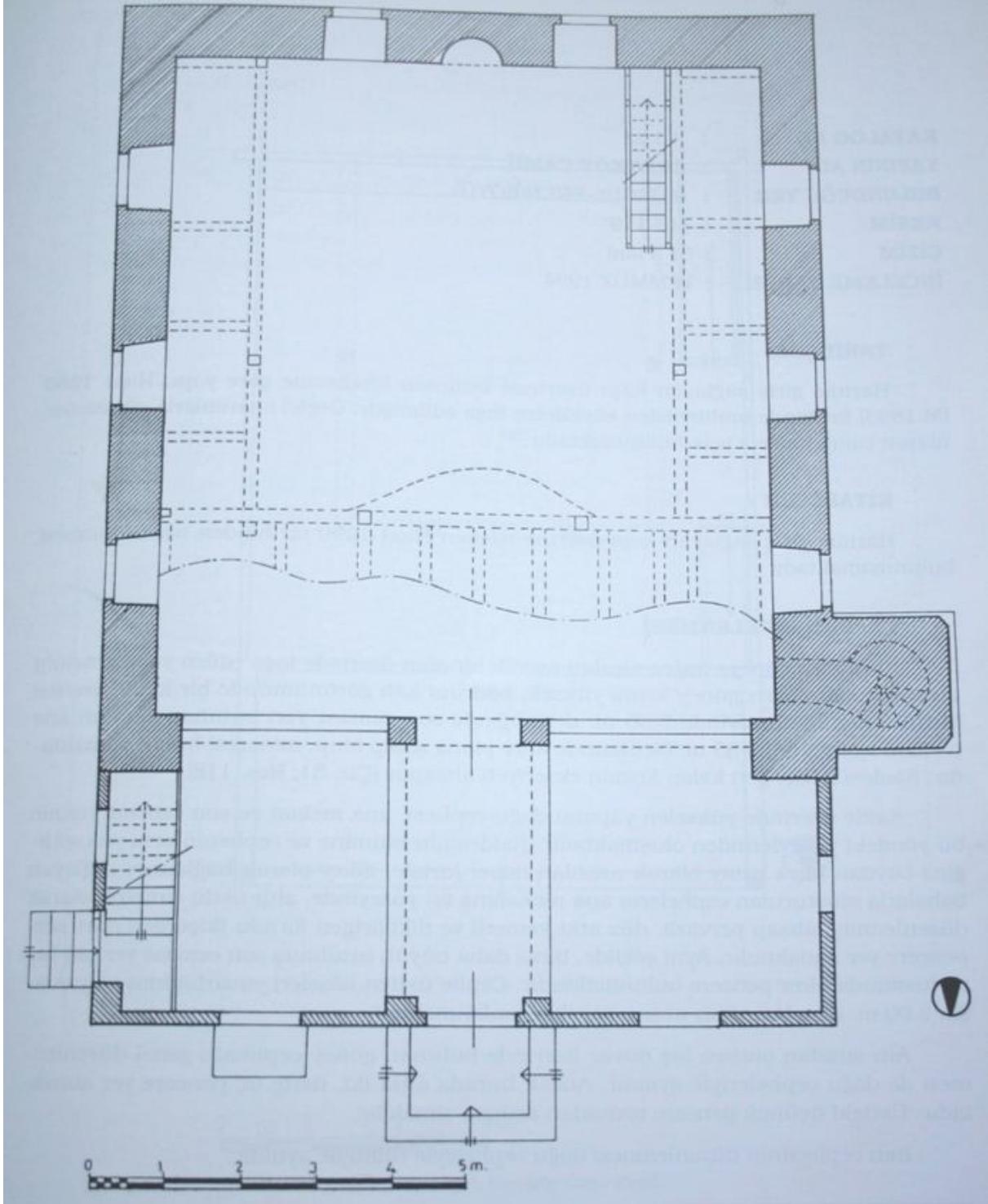
Çizim 3: Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Cami (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden)

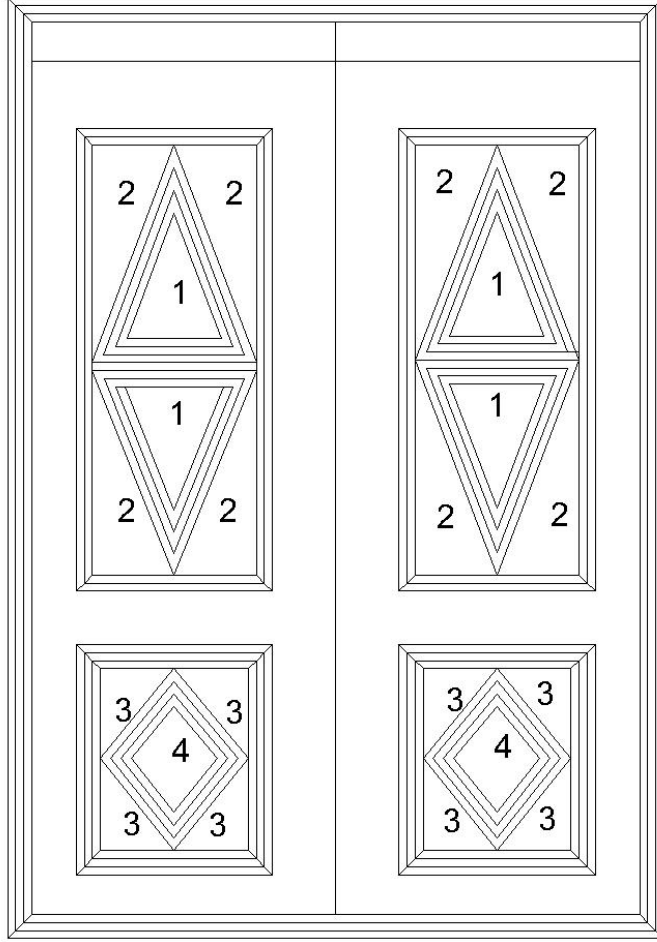
Çizim 4: Hopa, Aşağı Sundura Cami Planı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

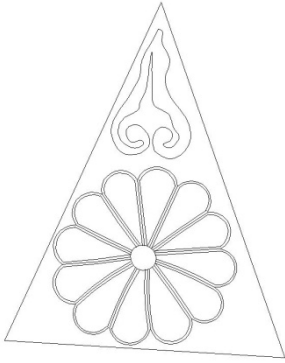
Çizim 5: Hopa, Orta Hopa Cami Planı (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

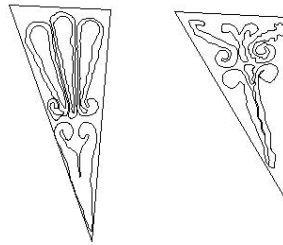
Çizim 6: Hopa, Sugören Cami Planı (Yıkılmış) (Osman Aytekin'den)

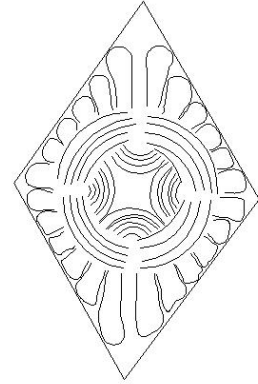
Çizim 7: Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Kapı (Çizim: Demet TAŞKAN)

1 numara

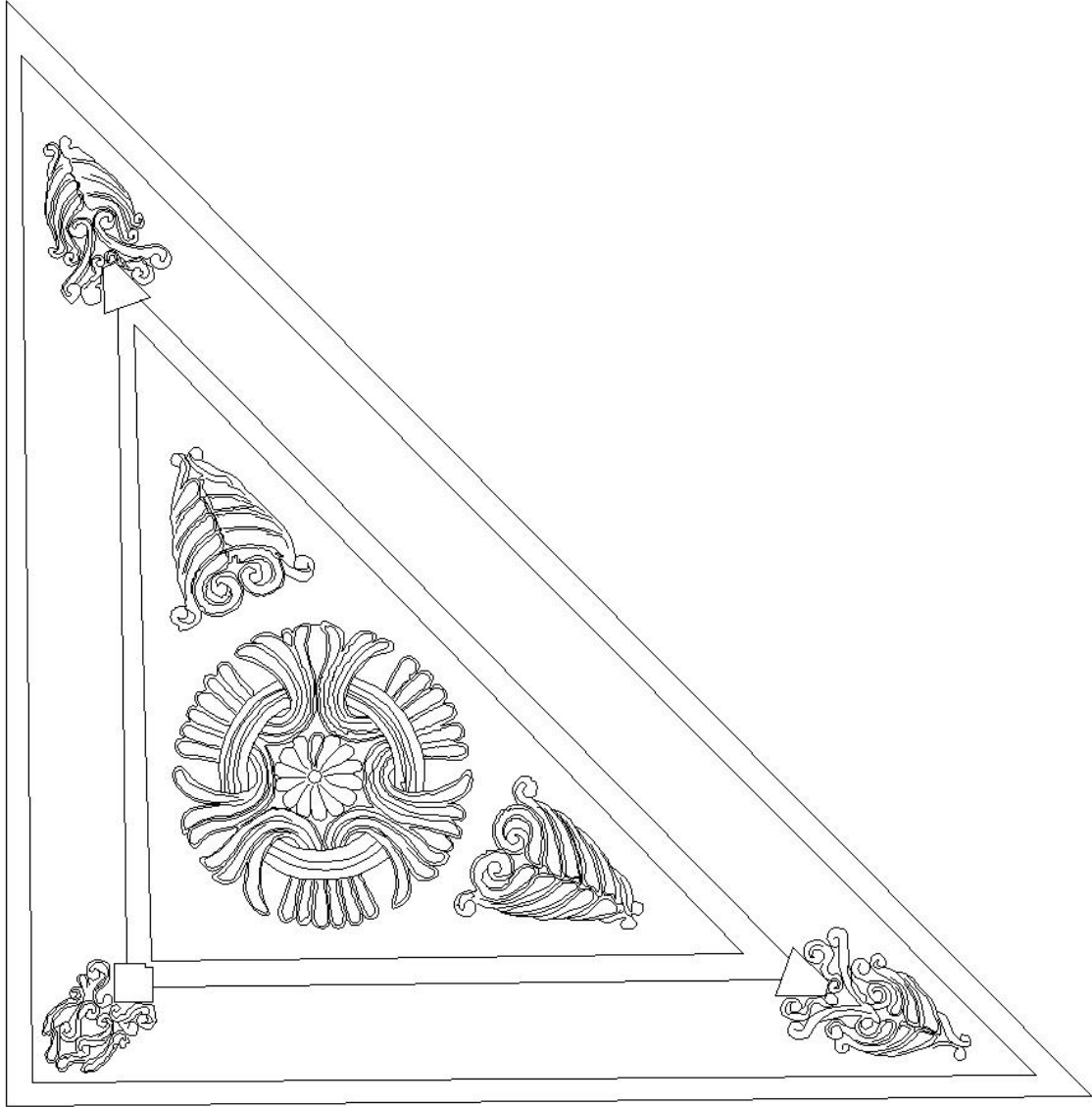

2 ve 3 numara

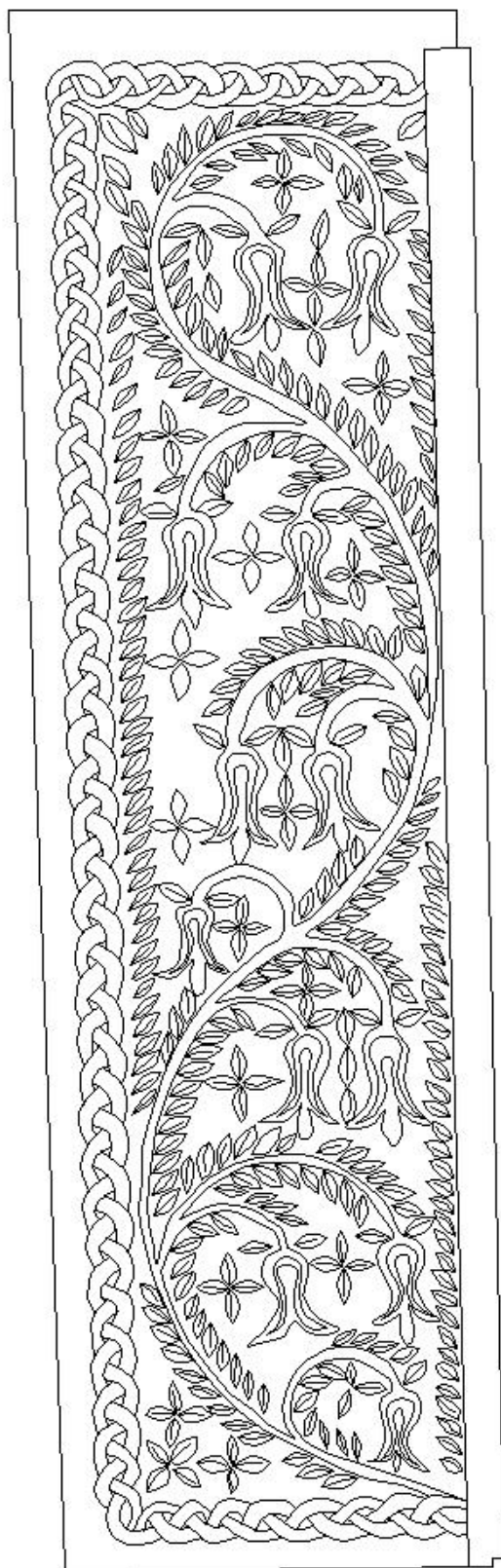

4 numara

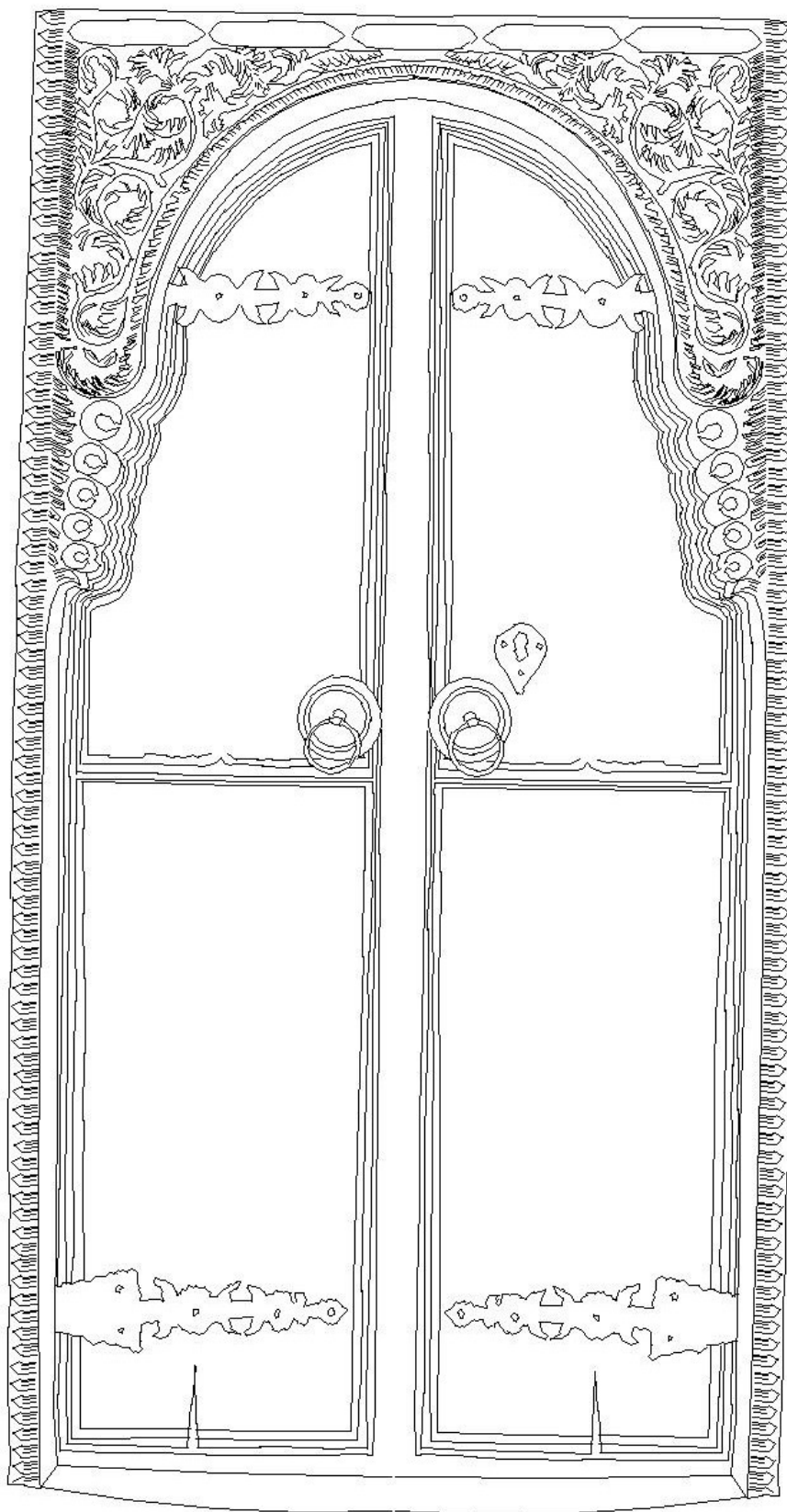
Çizim 8: Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Kapı Süsleme Detay(Çizim: Demet TAŞKAN)

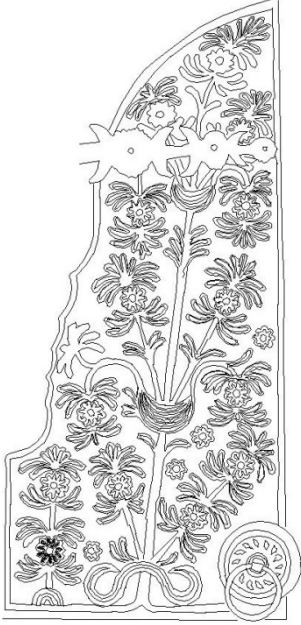
Çizim 9: Borçka, Camili (Macahel) Köyü Camisi Minber Aynalığı (Çizim: Demet TAŞKAN)

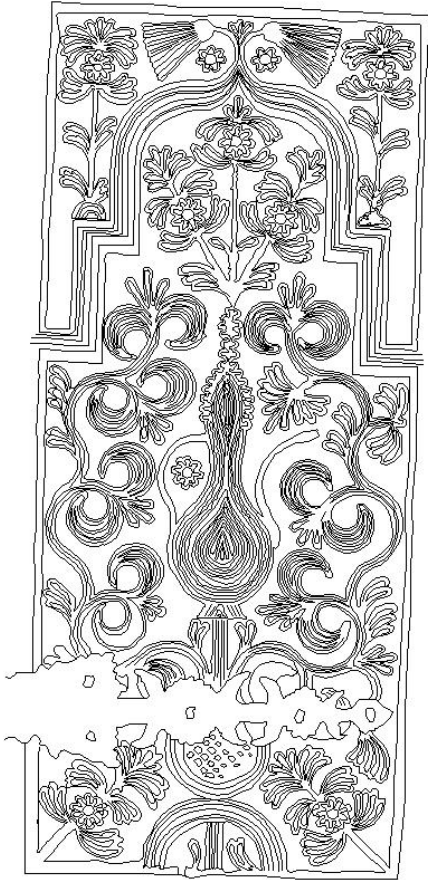
Çizim 10: Borçka, Düzköy Merkez Camisi Kapı Kanadı (Çizim: Demet TAŞKAN)

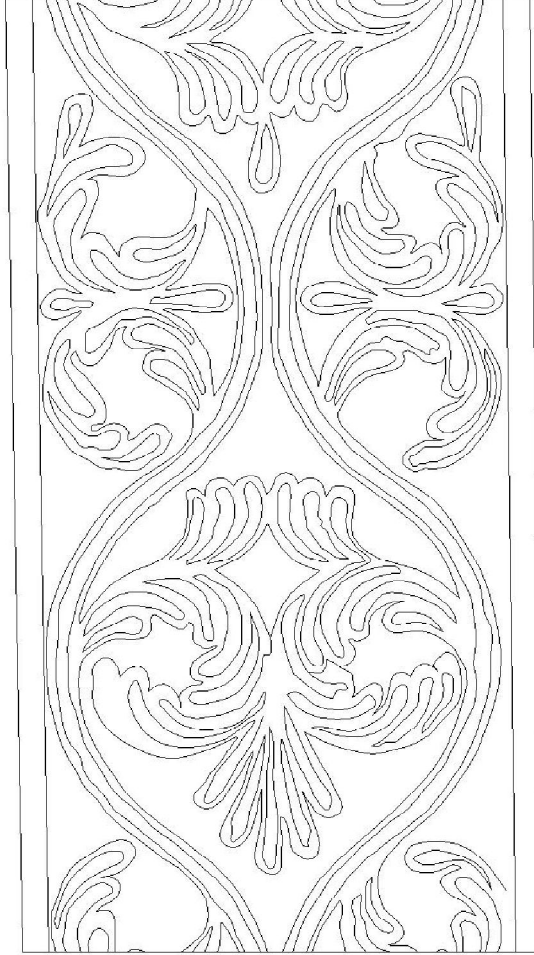
Çizim 11: Borçka, Muratlı (Macahel) Köyü Camisi Kapısı (Çizim: Demet TAŞKAN)

Çizim 12: Borçka, Muratlı (Macahel) Köyü Camisi Kapısı Pano Detay (Çizim: Demet TAŞKAN)

Çizim 13: Borçka, Muratlı (Macahel) Köyü Camisi Kapısı Pano Detay (Çizim: Demet TAŞKAN)

Çizim 14: Borçka, Muratlı (Macahel) Köyü Camisi Kapısı Bordür Detay (Çizim: Demet TAŞKAN)

ÖZET

TAŞKAN, Demet, “Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süslemeler”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

Doğu Karadeniz’de yer alan Artvin İli oldukça dağlık bir alanda kurulmuş olup, konumuzu teşkil eden ilçelerinden Hopa sahilde, Borçka ise iç kesimde yer almaktadır.

Borçka ve Hopa İlçelerinde yer alan camiler Osmanlı dönemine ait olup hepsi 19. yüzyılda yapılmış küçük boyutlu köy camileridir. Bu mimari eserlerin bir kısmı bazı araştırmacılar tarafından incelenmiş olsa da, içlerinde henüz vakıfların tescil etmediği eserlerde bulunmaktadır. Sanat Tarihi açısından önem teşkil eden bu yapıların yeterince incelenip tanıtılmadığını düşündüğümüz için, “Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süslemeler” başlıklı araştırmaya yönelmiş bulunmaktayız. Öncelikle konuyla ilgili daha önceki yayınlar ve arşiv belgelerinde kayıtlı bilgilerin incelenmesi ardından, mevcut eserleri inceleyip fotoğraflarla belgelemek suretiyle tespit işlemi tamamlanmıştır. Daha sonra sistematik olarak hazırlanmış katalogda her bir eserin ayrıntılı tanımı yapılmıştır. Karşılaştırma değerlendirme kısmında ise bütün eserlerin kendi içinde ve farklı yapılarla, benzer ve ayrılan yanları ortaya konularak Türk Sanat Tarihindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmamızda her biri 19. yüzyılda yapılmış olan 10 adet cami ele alınmıştır. Bunlardan Borçka’da yer alan eserler tamamen ahşap malzemedен yapılmışken, Hopa ‘da bulunanlar ahşap karkas arası dolgu tekniğinde yapılmıştır. Her biri oldukça zengin ahşap bezemeye sahip bu eserlerden bir kısmı bilinçsiz yapılan onarımlar sonucu orijinal halini kaybetmiştir. Kapı, minber, mihrap, vaaz kürsüsü ve mahfil yüzeylerinde rastladığımız, oyma tekniğinde yapılmış süslemeler oldukça dikkat çekicidir. Özellikle barok ve rokoko tarzının Anadolu’da küçük köy camilerinde uygulandığı ender örneklerdendir.

Bu bölgede yapılmış en büyük cami olarak niteleyebileceğimiz Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Cami diğer yapılardan daha zengin ve daha iyi işçiliğe

sahip ahşap elemanlarıyla ön plana çıkmaktadır. Burada gördüğümüz süsleme programı diğer yapılardan oldukça farklıdır. Bunun dışında diğer yapıların çoğu süsleme programı açısından oldukça benzerdir. Özellikle tüm yapılarda barok dönem özelliği olarak nitelediğimiz 'S' ve 'C' kıvrımlı dallar ve akantus yaprakları çok sık kullanılmıştır. Bunun dışında iri rozetler ve madalyonlarda incelediğimiz eserlerde sıkça karşılaştığımız motiflerdir. Borçka, Muratlı (Maradit) Köyü Camiinde, minbere işlemiş gemi, meyve, hançer, silah ve arma tasvirleri bölgede diğer yapılarda göremediğimiz ender motiflerdendir.

Anahtar Sözcükler

1. Ahşap Süsleme
2. Oyma Tekniği
3. Muratlı (Maradit) Köyü Camisi
4. Çavuşlu (Mürgüvet) Köyü Camisi
5. Camili (Macahel) Köyü Camisi
6. Bağdadi Kubbe

ABSTRACT

TAŞKAN, Demet, “Wooden Ornaments in the Mosques of Artvin City Borçka and Hopa Districts”, Postgraduate Thesis, Ankara, 2011.

Artvin is located in the Eastern Black Sea region and founded on a quite mountainous area and our subject districts Hopa and Borçka are at the seaside and in the inner part respectively.

The mosques in the Borçka and Hopa belong to the Ottoman age and they are all small scale village mosques built in the 19th century.

Although, some of these architectural works were examined by some researchers, there are still works which are not registered by the foundations. As we think that these structures, which are important in the Art History viewpoint, are not sufficiently examined and introduced, we directed our efforts to the study titled “Wooden Ornaments in the Mosques of Artvin City Borçka and Hopa Districts”. First of all, after examining the previous publications and archive documents related with the subject, the detection procedure is completed by examining the existing works and documenting them by taking their photographs. Then, the detailed definition of each work is made in the systematically prepared catalog. In the comparison and evaluation section, the position of all the works in the Turkish Art History was tried to be defined by putting forward the similar and different aspects of them in themselves and with different structures.

In our research, 10 pieces of Mosques are handled built in the 19th century. Among these works, the ones located in Borçka are completely made of wooden material and the ones in Hopa are built by using the wooden frame filling technique. Because of unconscious repairs some of these works, each having rich wooden decoration, lost their original condition. The engraved decorations on the door, pulpit, altar, sermon stand and mahfel (screened and elevated loge in a mosque) surfaces are quite striking. Particularly, it is one of the few examples in which baroque and rococo styles were applied in the small village mosques in Anatolia.

Borçka Muratlı (Maradit) Village Mosque can be qualified as the greatest mosque built in this region and it comes forward with its richer wooden elements having better workmanship. The decoration program we see here are quite different from the other structures. Other than these, most of the other structures are quite similar in the decoration program. Particularly, 'S' and 'C' curled branches and acanthus leaves, which we qualify as the baroque period characteristic, are commonly used in all the structures. Other than this, large rosettes and medallions are also frequently encountered motifs in the works that we examined. The ship, fruit, dagger, arm and escutcheon descriptions engraved on the pulpit in Borçka, Muratlı (Maradit) Village Mosque are rare motifs we couldn't see in the other works of the region.

Key Words

1. Wooden Decoration
2. Engrave Technique
3. Muratlı (Maradit) Village Mosque
4. Çavuşlu (Mürgüvet) Village Mosque
5. Camili (Macahel) Village Mosque
6. Timberwork Dome